

บทที่ 4

ผลการวิจัย

บริบทของเศรษฐกิจพอเพียง: วิฤตเศรษฐกิจ และระบอบประชาธิปไตยของนายทุน

การพัฒนากระแสหลักของไทยตั้งแต่ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 เป็นต้นมาจนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 นั้น ถือได้ว่าเป็นการพัฒนาแนวทางทุนนิยมมาโดยตลอด ผลการพัฒนาประเทศในกว่า 40 ปีที่ผ่านมาได้ก่อให้เกิดการสะสมทุนอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ ก่อนวิกฤติเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 นั้น ประเทศไทยมีอัตราการเจริญเติบโตทาง เศรษฐกิจอยู่ในระดับสูงเฉลี่ยร้อยละ 7-8 ต่อปีมาโดยตลอด อัตราการเติบโตดังกล่าวถือได้ว่าเป็นความสำเร็จของการพัฒนาทุนนิยมในระดับหนึ่ง (วิวัฒน์ชัย อัครการ, 2544; สรรเสริญ วงศ์ช่อม, 2546, หน้า 1)

การพัฒนากระแสหลักถึงแม้จะประสบความสำเร็จด้านอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจแต่กลับก่อให้เกิดผลกระทบเชิงลบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมตามมา คือ ก่อให้เกิดมีช่องว่างระหว่างคนรวยและคนจนอันเกิดจาก การกระจายรายได้ของประเทศมีความเหลื่อมล้ำกันมาก นอกจากนั้นการพัฒนาแนวทุนนิยมยังส่งผลกระทบต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วยคือ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ เนื่องจากการพัฒนาสิ่งแวดล้อมไม่สามารถดำเนินการได้ทันกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ดังนั้นจึงเกิดภาวะขาดความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยี (สรรเสริญ วงศ์ช่อม, 2546, หน้า 1)

ตามจริงนั้นการพัฒนาระแสหลักตามแนวทางทุนนิยมของไทยมิได้ดำเนินด้วยความราบรื่นแต่ต้องประสบกับวิกฤตมาเป็นระยะ ๆ คือ ตั้งแต่มีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 จนถึงก่อนวิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 ระบบทุนนิยมไทย ต้องประสบกับวิกฤตน้ำมันถึง 2 ครั้ง ด้วยกัน ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2515 และครั้งที่สอง ในปี พ.ศ. 2523 แต่ระบบทุนนิยมไทยก็สามารถปรับตัวรับมือกับวิกฤตการณ์น้ำมันทั้ง 2 ครั้งให้ผ่านพ้นปัญหาไปได้ อย่างไรก็ตามเมื่อต้องเผชิญหน้ากับวิกฤตการณ์ทางการเงินในช่วงปี พ.ศ. 2540 ระบบทุนนิยมไทยไม่สามารถปรับตัวได้ดีเช่นที่ผ่านมา ดังนั้นจึงก่อให้เกิดวิกฤตเศรษฐกิจขึ้นมา กล่าวคือ มีการชะงักงันและถดถอยของระบบทุนนิยมอย่างเห็นได้ชัด

นอกจากนี้วิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2540 นั้น ไม่เพียงส่งผลให้เกิดเป็นปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังเพิ่มความรุนแรงของปัญหาสังคมที่ก่อตัวขึ้นอย่างช้า ๆ ในเชิงปริมาณและประทุขึ้นมาในเชิงคุณภาพ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาด้านยาเสพติด โรคเอดส์ ปัญหาอาชญากรรม

คนขาดคุณธรรมจริยธรรม และขาดระเบียบวินัย ความรุนแรงของปัญหาสังคมจะทำให้สังคมไทยมีแนวโน้มที่อ่อนแอมากขึ้นหากไม่ได้รับการเอาใจใส่แก้ไขกันอย่างจริงจัง (สรเสรีญ วงศ์ขุ่ม, 2546, หน้า 2)

วิกฤติเศรษฐกิจในประเทศไทยปี พ.ศ. 2540 นั้น เป็นผลผลิตของภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่ในประเทศไทย ที่ก่อรูปมาตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา เศรษฐกิจฟองสบู่เป็นภาวะการฉ้อฉลเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว (Boom) จากการเก็งกำไรในธุรกิจอสังหาริมทรัพย์และธุรกิจการซื้อขายหลักทรัพย์ เพื่อหวังผลตอบแทนในระยะสั้นเป็นหลัก

กระแสโลกาภิวัตน์ ที่ขยายตัวเข้ามาในประเทศไทยมีความสอดคล้องต่อการพัฒนาทุนนิยมภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมส่งออกของไทย เนื่องจากการพัฒนาที่เน้นอุตสาหกรรมส่งออก เปิดโอกาสให้เกิดการไหลเข้าของเงินลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศเป็นจำนวนมากหลังปี พ.ศ.2528 กล่าวคือ การฟื้นตัวทางการเงินภายในระบบทุนนิยมโลกที่ทำให้ค่าเงินเยนของญี่ปุ่นแข็งตัวเกือบเท่าตัว อันเนื่องจากการประชุมประเทศกลุ่ม G5 ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2528 นั้น ต้องการให้ญี่ปุ่นปล่อยเงินเยนให้เป็นไปตามสภาพความเป็นจริง และการที่ค่าเงินเยนที่แข็งขึ้นยังมีผลให้ค่าเงินของประเทศในกลุ่มนิคส์เอเชียแข็งขึ้นไปด้วย ดังนั้นญี่ปุ่นและประเทศนิคส์เอเชีย โดยเฉพาะฮ่องกงและไต้หวันจึงต้องหาฐานการผลิตใหม่ในต่างประเทศที่ถือว่ามีความแรงงานราคาถูก ผลที่ตามมาคือ เงินทุนจากญี่ปุ่นและกลุ่มประเทศนิคส์เอเชียได้หลั่งไหลเข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ.2528 ประเทศไทยจึงกลายเป็นฐานการผลิตเพื่อการส่งออกของบริษัทข้ามชาติ ญี่ปุ่นและประเทศนิคส์เอเชียอุตสาหกรรมบนฐานการผลิตเพื่อการส่งออก ในช่วงนี้ที่สำคัญเช่น อุตสาหกรรมด้านสิ่งทอและเสื้อผ้า อุตสาหกรรมรถยนต์และเครื่องใช้ไฟฟ้า อุตสาหกรรมผลิตสินค้าขั้นกลาง อุตสาหกรรมผลิตกิ่งตัวนำและคอมพิวเตอร์ เป็นต้น (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2541, หน้า 28; สุวินัย ภรณวลัย, 2537, หน้า 143)

ทุนข้ามชาติญี่ปุ่นและกลุ่มประเทศนิคส์เอเชียจึงเข้ามามีผลให้เศรษฐกิจไทยฟื้นตัวจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำอันเนื่องมาจากวิกฤตหนี้ในช่วงทศวรรษ 2520 ผลดังกล่าวจะเห็นได้จากอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 3.5 และร้อยละ 4.3 ในปี พ.ศ. 2528 และ พ.ศ. 2529 เป็นร้อยละ 9.5 และร้อยละ 13.2 ในปี พ.ศ. 2530 และ พ.ศ. 2531 ตามลำดับ (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2534, หน้า 2)

การฟื้นตัวของเศรษฐกิจไทยจากบทบาททุนต่างชาติในช่วงนี้ได้รับการเกื้อหนุนจากปัจจัยภายในประเทศ ก็คือการเปลี่ยนรัฐบาลจากการมีผู้นำทหารเป็นนายกรัฐมนตรีมาเป็นผู้นำพลเรือน ได้แก่ พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ รัฐบาลที่นำโดยพลเรือนดังกล่าวมีแนวคิดเสรีนิยมมากขึ้น ดังนั้นจึงได้สร้างบรรยากาศการลงทุนจากต่างชาติมากขึ้นโดยใช้นโยบายเปลี่ยนสนามรบให้

เป็นสนามการค้า ผลที่ตามมาก็คือ เศรษฐกิจไทยมีการเติบโตอย่างต่อเนื่องไม่ต่ำกว่าร้อยละ 10 ต่อปี ตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2530 ไปจนถึงปี พ.ศ. 2538 ภาวะเช่นนี้ได้กลายมาเป็นภาวะการแผ่ขยายตัวอย่างรวดเร็วทางเศรษฐกิจ (สุวินัย ภรณวลัย, 2541, หน้า 76)

กลุ่มภายในประเทศที่มีบทบาทหลักในช่วงภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่ของไทย ได้แก่ ชนชั้นกลางที่ผูกพันอุดมการณ์ และ/หรือ ผลประโยชน์ของภาคธุรกิจ ชนชั้นกลางเหล่านี้เติบโตขึ้นมาในช่วงทศวรรษ 2523 โดยการหล่อหลอมจิตสำนึกแบบปัจเจกชนนิยมและค่านิยมของลัทธิบริโภคนิยม (สุวินัย ภรณวลัย, 2541, หน้า 18-19)

ในช่วงก่อตัวทางเศรษฐกิจฟองสบู่ระหว่างปี พ.ศ. 2532-2533 นั้นพบว่าชนชั้นกลางประมาณสองแสนคนได้กระโดดสู่ธุรกิจการเก็งกำไรเพื่อตอบสนองจิตสำนึกของตัวเองดังกล่าวก็คือความต้องการกำไรจากการเก็งกำไรและการค้าที่ดิน เพื่อนำมาซื้อสินค้าบริโภครถยนต์ และสินค้าฟุ่มเฟือยในฐานะที่การบริโภคนิยมเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Consumption) เช่น รถยนต์ส่วนตัว โทรศัพท์ เครื่องเสียง โทรศัพท์มือถือ เครื่องปรับอากาศ เป็นต้น ความต้องการในสินค้าบริโภครถยนต์และสินค้าฟุ่มเฟือยดังกล่าว ทำให้การผลิตสินค้าข้างต้นขยายตัวขึ้นมาก นอกเหนือจากนี้ยังพบอีกว่าพฤติกรรมบริโภคนิยมในหมู่ชนชั้นกลางของไทยที่มีลักษณะเบื่อง่าย ทำให้สินค้าเหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงบ่อยด้วย (สุวินัย ภรณวลัย, 2541, หน้า 84-85)

เศรษฐกิจฟองสบู่ในไทยที่เกิดขึ้นในช่วงแรกสามารถดำรงอย่างต่อเนื่องได้เนื่องจากการเข้ามาของกระแสโลกาภิวัตน์หลังสงครามเย็น กล่าวคือ การล่มสลายระบบคอมมิวนิสต์สหภาพโซเวียต ในปี พ.ศ. 2533 ได้ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศใหม่ โดยการล่มสลายดังกล่าวทำให้ระบบโลกแบบสองค่ายระหว่างค่ายทุนนิยมและค่ายคอมมิวนิสต์สลายลง กลายมาเป็นระบบอำนาจชั่วเดียวภายใต้การนำของสหรัฐอเมริกา ดังนั้นสหรัฐอเมริกาช่วงหลังสงครามเย็น จึงได้เข้ามาจัดระเบียบโลกใหม่ภายใต้อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ (Neo-Liberalism) ของมติวอชิงตัน (Washington Consensus)

อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่เสนอให้ยกเลิกบทบาทการแทรกแซงทางเศรษฐกิจของรัฐที่มาในรูปแบบการควบคุมการออกกฎระเบียบและการอุดหนุน โดยเสนอหลักการที่เรียกย่อ ๆ ว่า Four – actions ได้แก่ การเปิดเสรี (Liberalization) การลดกฎระเบียบ (Deregulation) การสร้างเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ (Stabilization) และการแปรรูปให้เป็นของเอกชน (Privatization) หลักการของอุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ดังกล่าวมีเป้าหมายสำคัญ คือ การสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนาการเมืองแนวเสรีประชาธิปไตย (วรวิทย์ เจริญเลิศ, 2542; รั้งสรรค์ ชนพรพันธุ์, 2545, หน้า 17)

เสรีนิยมใหม่จึงกลายมาเป็นอุดมการณ์ของระบบทุนนิยมโลกในยุคโลกาภิวัตน์หลัง

สงครามเย็น ทุนนิยมโลกในยุคโลกาภิวัตน์ดังกล่าว เป็นระบบเศรษฐกิจโลกที่ทุนสามารถเคลื่อนไหวได้ทั่วโลกแบบไร้พรมแดนและพยายามผลักดันแนวคิดเสรีประชาธิปไตยให้กลายมาเป็นกติกาการเมืองระหว่างประเทศ กระแสโลกาภิวัตน์ช่วงหลังสงครามเย็นเข้ามามีบทบาทในประเทศไทยในช่วงที่ทุนข้ามชาติกำลังมีบทบาทในโครงสร้างทุนหลักของเศรษฐกิจไทย ประกอบกับในช่วงปี พ.ศ. 2534-2536 นั้นจะพบอีกว่า บรรดากลุ่มเทคโนโลยีของไทยก็สนับสนุนข้อเสนอของธนาคารโลกและไอเอ็มเอฟ ที่ต้องการให้ไทยเปิดเสรีทางการเงิน นโยบายเปิดเสรีทางการเงินยังได้รับการตอบสนองจากนักธุรกิจการเงิน และนักธุรกิจอื่นๆ เป็นอย่างดี ดังนั้นเศรษฐกิจไทยในช่วงนี้จึงเปิดให้เงินลงทุนระหว่างประเทศไหลเข้า – ออก อย่างเสรี นอกจากนี้จะพบอีกว่าบทบาทของตลาดหลักทรัพย์ก็ได้รับการส่งเสริมให้ขยายตัวเป็นอย่างมาก และตลาดการเงินก็เปิดตัวอย่างกว้างขวางขึ้นด้วยเช่นกัน (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2541, หน้า 30)

กล่าวโดยสรุปแล้ว โลกาภิวัตน์หลังสงครามเย็นเปิดโอกาสให้ทุนการเงินระหว่างประเทศเข้ามามีบทบาทในประเทศไทยและช่วยยืดอายุของเศรษฐกิจฟองสบู่ในประเทศไทย แต่เศรษฐกิจฟองสบู่ก็ต้องประสบ แดกกลายเป็นปัญหาวิกฤตทางการเงินในเวลาต่อมาดังนี้

เงื่อนไขที่ทำให้ทุนการเงินระหว่างประเทศขยายตัวในประเทศไทยเริ่มต้นจากการที่ธนาคารแห่งประเทศไทยทยอยยกเลิกเพดานอัตราดอกเบี้ยและค่อย ๆ ผ่อนคลายการควบคุมปริวรรตเงินตราในช่วงปี พ.ศ. 2533-2535 โดยที่ยังคงผูกค่าเงินบาทอยู่กับค่าเงินดอลลาร์ ในอัตรา 1 ดอลลาร์ ต่อ 25 บาท อย่างต่อเนื่อง มาตรการดังกล่าวเท่ากับเป็นการเปิดโอกาสให้เงินทุนสามารถไหลเข้าออกเศรษฐกิจไทยโดยปราศจากความเสี่ยงจากอัตราแลกเปลี่ยนเงินตรา ต่อมาธนาคารแห่งประเทศไทยยังได้อนุมัติให้ธนาคารพาณิชย์ของไทยและต่างประเทศประกอบการ วิเทศธนกิจ (BIBF) ในปี พ.ศ. 2536 อีกด้วย (พิชิต ลิขิตกิจสมบูรณ์, 2544, หน้า 5, 7; สุวินัย ภรณวลัย, 2541, หน้า 77)

มาตรการเปิดเสรีทางการเงินของธนาคารแห่งประเทศไทยในช่วงแรกมีผลให้นักลงทุนต่างชาติโดยเฉพาะจากญี่ปุ่นและฮ่องกงเข้ามาร่วมทุนกับนายทุนเอกชนภายในประเทศ นอกจากนี้ระบบการบริการกู้เงินและรับฝากเงินตราต่างประเทศ ในปี พ.ศ. 2536 ยังมีผลให้ผู้ประกอบการอสังหาริมทรัพย์ไทยมีแหล่งเงินทุนใหม่ที่ดอกเบี้ยต่ำกว่าการกู้เงินในประเทศ บางช่วงจะพบว่าส่วนต่างของอัตราดอกเบี้ยสูงถึงร้อยละ 7

ดังนั้นจะพบว่าปริมาณเงินทุนเคลื่อนย้ายสุทธิในปี พ.ศ. 2530 นั้นมีจำนวนเพียง 27.6 พันล้านบาท เท่านั้น แต่หลังจากเปิดเสรีทางการเงินในปี พ.ศ. 2536 ยอดเพิ่มขึ้นเกือบ 20 เท่าในช่วง 8 ปี คือมีมูลค่าถึง 517.69 พันล้านบาทในปี พ.ศ. 2538 ประมาณ 90% ของเงินดังกล่าวเป็นการนำเข้า

เงินทุนของภาคเอกชนโดยเฉพาะธนาคารพาณิชย์ การกู้เงินดังกล่าวช่วยขยายเศรษฐกิจฟองสบู่ให้โตขึ้นกว่าเดิมและทำให้แหล่งเงินทุนสำหรับอสังหาริมทรัพย์มีมากจนทำให้สินค้าอยู่ในภาวะล้นตลาด (สุวินัย ภรณวลัย, 2541, หน้า 77-79; พิชิต ลิขิตกิจสมบูรณ์, 2544, หน้า 7) เช่น มีอาคารชุดอยู่ระหว่างการเปิดถึง 200 โครงการ และมูลค่าลงทุนไม่ต่ำกว่า 1 แสนล้านบาท ผลที่ตามมาคือจำนวนหนี้สินในภาคอสังหาริมทรัพย์ได้เพิ่มขึ้นจาก 92,086 ล้านบาทในปี พ.ศ. 2536 เป็นมูลค่า 200,000 ล้านบาทในปี พ.ศ. 2538 และภาระดอกเบี้ยยังได้เพิ่มจาก 1,685 ล้านบาทในปี พ.ศ. 2536 เป็น 3,229 ล้านบาทในปี พ.ศ. 2538 หนี้ดังกล่าวนี้พบว่ามีหนึ่งในส่วนหนึ่งที่เกิดจากการซื้อที่ดินมาถักตุ๋นโดยไม่สามารถสร้างมูลค่าใด ๆ ขึ้นมาเลย ดังนั้นหนี้จำนวนนี้ในเวลาต่อมาจึงกลายเป็นหนี้เสีย (Non - Performing Loans – NPL) ในเวลาต่อมา (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2544, หน้า 76)

ภาวะหนี้สินถึง 200,000 ล้านบาท เกิดขึ้นในช่วงที่ประเทศไทยกำลังประสบปัญหาการชะงักงันของการส่งออกสินค้าเชิงในปี พ.ศ. 2539 เนื่องจากเงินดอลลาร์สหรัฐ มีค่าแข็งตัวขึ้นมีผลทำให้เงินบาทมีค่าแข็งขึ้นอย่างมากเมื่อเทียบกับเงินเยนของญี่ปุ่น ดังนั้นจึงมีผลให้สินค้าส่งออกของไทยมีราคาสูงขึ้นในตลาดโลกและสูญเสียความสามารถในการแข่งขัน ปรากฏว่าสินค้าส่งออกของไทยลดลงร้อยละ 0.2 ในปี พ.ศ. 2539 เมื่อเทียบกับปี พ.ศ. 2538 จะส่งออกเพิ่มขึ้นร้อยละ 23.6 ในขณะที่สินค้านำเข้าของไทยกลับพุ่งขึ้นร้อยละ 30.5 ในปี พ.ศ. 2538 และเพิ่มขึ้นร้อยละ 2.3 ในปี พ.ศ. 2539 ดังนั้นไทยจึงประสบปัญหาการขาดดุลบัญชีเดินสะพัดเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 7.5 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมในปี พ.ศ. 2537 เป็นร้อยละ 8.1 ในช่วงปี 2538 - 2539 (พิชิต ลิขิตกิจสมบูรณ์, 2544, หน้า 8-9)

ปัญหานี้สินต่างประเทศและการชะงักงันของการส่งออกของไทยทำให้เจ้าหนี้เงินทุนต่างชาติสูญเสียความเชื่อมั่นและนำไปสู่การไหลออกของเงินทุนอย่างรวดเร็ว เงินบาทของไทยจึงถูกโจมตีจากนักเก็งกำไรต่างชาติหลายครั้งในช่วงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2539 ถึง เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2540 ธนาคารแห่งประเทศไทยได้ทำการต่อสู้กับนักเก็งกำไรต่างชาติด้วยการทุ่มเทเงินดอลลาร์สหรัฐ จากทุนสำรองทางการไปถึง 6,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐและยังสร้างภาระล่วงหน้าทีเรียกว่า สวอป ไร่สูงถึง 25,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ณ วันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2540 (พิชิต ลิขิตกิจสมบูรณ์, 2544, หน้า 9) ประกอบกับกองทุนเพื่อการฟื้นฟูและพัฒนาสถาบันการเงินได้ใช้จ่ายเงินจำนวนถึง 700,000 ล้านบาท เพื่อช่วยเหลือสถาบันการเงินที่มีปัญหาระหว่างกลางปี 2539 ถึงกลางปี 2540 (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2541, หน้า 29)

สถานการณ์การเก็งกำไรในธุรกิจอสังหาริมทรัพย์นั้นก็เกิดควบคู่มากับธุรกิจการซื้อขายหลักทรัพย์ กล่าวคือตลาดหลักทรัพย์ซึ่งมีมูลค่าซื้อขายรวมเฉลี่ยต่อวันในปี พ.ศ. 2527 แลมูลค่า

40 ล้านบาทนั้น ได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเป็น 3,240 ล้านบาท ในปี พ.ศ. 2534 และเมื่อนักลงทุนต่างชาติได้เข้ามาเก็งกำไรในตลาดหุ้นไทยอย่างกว้างขวางในปี พ.ศ. 2535-2538 ทำให้ดัชนีหุ้นได้ปรับตัวขึ้นไปแตะระดับสูงสุดที่ 1700 จุด ในปี พ.ศ. 2536-2537 แต่หลังจากฟองสบู่เริ่มแตกกลับพบว่าดัชนีปรับตัวลดลงมาโดยตลอดจนเคลื่อนไหวมาอยู่ที่ระดับ 500 จุด ในปี พ.ศ. 2540 ในขณะที่มูลค่าการซื้อขายเฉลี่ยต่อวันที่เคยมีมูลค่าสูงสุด 8.98 พันล้านบาทในปี พ.ศ. 2536 ได้ลดลงเหลือเพียง 2 - 3 พันล้านบาทในปี พ.ศ. 2540 (สุวินัย ภรณวลัย, 2541, หน้า 82-83)

นอกจากตลาดหุ้นไทยต้องประสบกับความผันผวนทั้งจากปัญหาวิกฤตการณ์การเงินของไทยแล้วตลาดหุ้นยังต้องเผชิญกับวิกฤติของระบบการเงินของโลกอันเนื่องมาจากการเกิดวิกฤตเศรษฐกิจของเม็กซิโกในปี พ.ศ. 2538 กล่าวคือ วิกฤตของเม็กซิโกได้ส่งผลกระทบเป็นปฏิกิริยาถูกโซ่ต่อเศรษฐกิจไทยด้วย (สุวินัย ภรณวลัย, 2541, หน้า 82-83)

เมื่อเศรษฐกิจฟองสบู่แตกในปี พ.ศ. 2540 นั้น เศรษฐกิจไทยได้เข้าสู่ภาวะตกต่ำอย่างรุนแรงที่สุดนับตั้งแต่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา กล่าวคือการลงทุนได้ลดลงร้อยละ 0.2 ในปี พ.ศ. 2540 เมื่อเทียบกับการลงทุนที่เพิ่มขึ้นร้อยละ 6.0 ในปี พ.ศ. 2539 ในขณะที่การบริโภคเพิ่มขึ้นเพียงร้อยละ 0.7 ในปี พ.ศ. 2540 เทียบกับร้อยละ 6.9 ในปี พ.ศ. 2539 ดังนั้นอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ จึงเหลือเพียงร้อยละ 3 ในปี พ.ศ. 2540 และดิ่งลงเป็นตัวเลขติดลบในช่วงสามเดือนสุดท้ายของปี พ.ศ. 2541 ในขณะที่เดียวกันการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมก็ติดลบเหลือร้อยละ 0.1 ในปี พ.ศ. 2539 (พิชิต ลิขิตกิจสมบูรณ์, 2544, หน้า 10-12; เกษียร เดชะพีระ, 2542, หน้า 6; รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, 2545, หน้า 56)

ปัญหาการขาดสภาพคล่องอย่างหนักทำให้รัฐบาลต้องประกาศปิดการดำเนินการของบริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ 16 แห่งในวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2540 และต่อมาเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2540 รัฐบาลกำหนดให้บริษัทไฟแนนซ์ 42 แห่ง หยุดดำเนินการกิจการเป็นการชั่วคราว ผลที่สุดทำให้มีบริษัททั้งหมดหยุดดำเนินการทั้งหมด 58 แห่ง ในจำนวนนี้ 56 แห่งถูกปิดอย่างถาวรในเวลาต่อมากองเหลือบริษัทที่ดำเนินธุรกิจต่อไปอีก 33 แห่ง มาตรการให้สถาบันเงินทุนต่างหยุดดำเนินการชั่วคราวดังกล่าว ทำให้ประชาชนขาดความมั่นใจในระบบการเงิน ดังนั้นประชาชนจึงถอนเงินออกจากธนาคารและบริษัทเงินทุนหลายแห่ง (สุวินัย ภรณวลัย, 2541, หน้า 79; ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเกอร์, 2541, หน้า 36)

อย่างไรก็ดีถึงแม้ว่ารัฐไทยจะพยายามแก้ปัญหาทางการเงินแต่เงินตราต่างประเทศก็ยังคงไหลออกจากประเทศไทยวันละประมาณ 400-500 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ทำให้ธนาคารแห่งประเทศไทยจำเป็นต้องยอมประกาศยอมรับอัตราแลกเปลี่ยนแบบลอยตัวแบบมีการจัดการ (Managed Float) ในวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2540 แทนอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราเดิมแบบระบบตะกร้าเงิน (Basket of

Currencies) ที่ค่าเงินบาทผูกติดอยู่กับเงินดอลลาร์สหรัฐถึง 80 % ดังนั้นเมื่อปรับมาเป็นระบบแลกเปลี่ยนลอยตัวยังมีผลให้ภาระหนี้สินต่างประเทศของภาคอสังหาริมทรัพย์เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เพราะค่าของเงินบาทมีค่าตกต่ำลงอย่างรวดเร็วจาก 25.84 บาทต่อหนึ่งดอลลาร์สหรัฐในวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2540 ไปถึง 55.5 บาทต่อหนึ่งดอลลาร์สหรัฐ เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2541 (สุวินัย ภรณวลัย, 2541, หน้า 79-90; พิชิต ลิขิตกิจสมบูรณ์, 2544, หน้า 9-10)

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 จนถึงสถานการณ์ที่เศรษฐกิจไทยเข้าสู่ภาวะวิกฤต รัฐบาลมีอาชช่วยให้ตลาดหุ้นและธุรกิจอสังหาริมทรัพย์พ้นจากสภาพล้มละลายได้ ในปีปลายปี พ.ศ. 2539 ปัญหาที่เกิดจากภาวะเศรษฐกิจชะลอตัวลงยิ่งเห็นชัดเจนขึ้น การส่งออกซึ่งเคยขยายตัวในอัตรามากกว่า ร้อยละ 20 ต่อปี กลับหยุดชะงักเป็นศูนย์ บริษัทเงินทุนใหญ่ที่สุดล้ม และบริษัทจัดอันดับเศรษฐกิจ (Rating Agency) ลดอันดับความน่าเชื่อถือของเศรษฐกิจไทย ดังนั้นเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2540 ไทยจึงขอเข้าโครงการฟื้นฟูเศรษฐกิจของไอเอ็มเอฟ ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2540 ไอเอ็มเอฟได้ระบุเงื่อนไขให้ส่งเสริมเงินลงทุนจากต่างประเทศในโครงการสำคัญ ๆ เพื่อปรับเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจโดยให้ยกเลิกการควบคุมสัดส่วนของผู้ถือหุ้นชาวต่างชาติในธุรกิจการเงินการธนาคาร มีข้อกำหนดให้รัฐบาลแปรรูปรัฐวิสาหกิจ นอกจากนี้หอการค้าอเมริกันที่กรุงเทพฯ ยังเรียกร้องให้รัฐบาลไทยเลิกข้อจำกัดต่าง ๆ ที่เป็นอุปสรรคกับการลงทุนของต่างชาติในเศรษฐกิจไทย (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2541, หน้า 31-32)

ในจำนวนเงินกู้ใน โครงการฟื้นฟูเศรษฐกิจของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (ไอเอ็มเอฟ) จำนวนทั้งสิ้น 17.2 พันล้านนั้น 4 พันล้านได้รับจากไอเอ็มเอฟ และส่วนที่เหลือเป็นเงินจากประเทศเอเชียหลายประเทศ แต่หนี้ส่วนใหญ่ของไทยเป็นของเอกชน เนื่องจากหนี้ต่างประเทศของภาคเอกชนที่สะสมมาตั้งแต่มีการเปิดเสรีระบบการเงิน จะมีภาระหนี้สูงขึ้นเมื่อค่าเงินบาทลดลง หลังการลอยตัวหลังเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2540 ปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจของไทยจึงมิใช่เรื่องรัฐบาลล้มละลายเท่านั้น แต่ภาคเอกชนโดยเฉพาะธุรกิจธนาคารก็จะล้มละลาย (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2541, หน้า 34 - 36)

วิกฤตทางเศรษฐกิจปี 2540 ได้ส่งผลกระทบต่อภาคเศรษฐกิจใน 2 ภาคส่วนด้วยกัน คือในภาคส่วนเมือง และในภาคส่วนชนบท ในส่วนของเมืองที่ประกอบไปด้วยธุรกิจทางด้านสถาบันการเงิน และกลุ่มธุรกิจที่ถือได้ว่าเป็นกลุ่มทุนหลักของไทย ได้รับผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจโดยตรง การเข้ามาของเงินกู้ หรือทุนต่างชาติ ไม่ว่าจะเป็นเงินจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ธนาคารโลก (เวิลด์แบงก์) และมิยาซาวะของญี่ปุ่น ได้เข้ามาแก้ปัญหาวิกฤตในส่วนของภาคเมือง ส่วนในส่วนของชนบทหรือสังคมรากหญ้า วิกฤตเศรษฐกิจได้ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงในอาชีพ รายได้ รายจ่ายและหนี้สิน ครอบครัว สุขภาพกาย จิตใจและสังคมต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของ

ประชาชนในชนบท แรงงานที่ถูกเลิกจ้างไม่มีรายได้ส่งให้ครอบครัวที่อยู่ในชนบท และแรงงานบางส่วนต้องเดินทางอพยพกลับภูมิลำเนาอันจะเป็นภาระต่อครอบครัวในระยะยาว รัฐได้เข้ามาแก้ไขผลกระทบวิกฤตที่มีต่อภาคชนบทโดยมีการสนับสนุนให้ชาวบ้านสามารถอยู่ในวิถีการพึ่งตนเอง และมีเศรษฐกิจชุมชน เพื่อให้สังคมชนบทยังคงดำรงอยู่ได้เพื่อเป็นฐานที่แข็งแกร่งให้กับสังคมเมือง

ระบอบการเมืองไทยก่อนวิกฤตเศรษฐกิจนั้น ถือได้ว่าเป็นระบอบประชาธิปไตยครึ่งใบ เราจะพบว่า ประชาธิปไตยครึ่งใบมีจุดเริ่มต้นมาตั้งแต่รัฐธรรมนูญในปี พ.ศ. 2521 ภายใต้รัฐธรรมนูญดังกล่าวได้นำมาซึ่งการก่อรูปของโครงสร้างอำนาจของชนชั้นนำ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มข้าราชการที่นำโดยทหารและกลุ่มนายทุนที่นำโดยนักธุรกิจการเมือง กลุ่มทหารได้ใช้วุฒิสภาเป็นเวทีการเมือง ในขณะที่กลุ่มนายทุนได้ใช้สภาผู้แทนราษฎรเป็นเวทีโค่นผ่านระบบการเลือกตั้ง (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2545)

หลังจากที่มีเหตุการณ์พฤษภาทมิฬแล้ว พันธมิตรระหว่างชนชั้นนำนายทุนและชนชั้นกลางได้เคลื่อนไหวเพื่อผลักดันทหารออกจากโครงสร้างอำนาจทางการเมืองโดยการใช้สิ่งที่เรียกว่า “การปฏิรูปการเมือง” การปฏิรูปการเมืองของพันธมิตรชนชั้นนำนายทุนและชนชั้นกลางได้ประสบความสำเร็จในปี พ.ศ. 2540 โดยกำหนดไม่ให้ข้าราชการมาบิบทบาททางการเมือง ตามรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2540 หลังจากมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 การเมืองไทยได้อยู่ภายใต้ระบอบประชาธิปไตยของนายทุน กล่าวคือ เป็นระบอบประชาธิปไตยที่กลุ่มทุนสามารถมีอำนาจทางการเมืองโดยอาศัยการเลือกตั้งที่ใช้เงินเป็นตัวตั้ง นายทุนที่มีอำนาจหลังวิกฤตเศรษฐกิจก็ยังมีลักษณะของนักธุรกิจการเมืองเช่นเดิม เพียงแต่เป็นนักธุรกิจการเมืองขนาดใหญ่ที่เรียกว่า “เจ้าสัว” ซึ่งแตกต่างจากนักธุรกิจการเมืองก่อนหน้านี้ที่มีลักษณะเป็น “เจ้าพ่ออุปถัมภ์” (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2545)

ในการแก้ปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจในภาคเมืองที่ตกอยู่ในภาวะล้มละลายหลังเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2540 รัฐบาลไทยโดยการนำของพรรคประชาธิปัตย์ ได้ชูแนวนโยบายและมาตรการทางเศรษฐกิจภายใต้อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ของไอเอ็มเอฟ โดยกำหนดเงื่อนไขให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของเศรษฐกิจของไทยอย่างเช่น นโยบายแปรรูปรัฐวิสาหกิจ เป็นต้น (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเกอร์, 2541, หน้า 33) แต่ในชนบท พรรคประชาธิปัตย์ได้รับเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ ในรูปของนโยบายเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองในภาคเกษตรกรรม

วิกฤตเศรษฐกิจและระบอบประชาธิปไตยของนายทุนได้กลายเป็นเงื่อนไขให้มีการนำเสนอแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงขึ้นเป็นทางเลือกในการพัฒนาประเทศแทนการพัฒนาแบบทุนนิยม ที่มีการเริ่มจากการเสนอทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 เมื่อ

เกิดวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 จึงได้พระราชทานเศรษฐกิจพอเพียงจากกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ให้ไว้ในวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540 ณ ศาลาดุสิดาลัย ทรงเสนอแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมีเนื้อหาสำคัญเกี่ยวข้องกับแนวคิดการพึ่งตนเอง ดังกระแสพระราชดำรัสบางตอนที่ว่า (ณกศกค้ แก้วเทพ, 2542, หน้า 65)

“ทำไมวิกฤตการณ์เกิดขึ้นได้ เราเป็นเมืองอุดมสมบูรณ์ และเราก็ได้ชื่อว่ากำลังก้าวหน้าไปสู่วิถีที่เป็นมหาอำนาจทางการค้า ความจริงวิกฤตการณ์นี้เห็นมาแล้วแต่ไม่รู้ตัวมา 40 กว่าปี

“การจะเป็นเสือนั้นมันไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เราพออยู่พอกิน และมีเศรษฐกิจการเป็นอยู่แบบพอมีพอกิน”

“ถ้าเราทำแบบที่ไหนได้ แบบเศรษฐกิจพอเพียงกับตัวเอง เราก็อยู่ได้ไม่ต้องเดือดร้อนอย่างทุกวันนี้”

“การแก้ไขวิกฤตการณ์...มันต้องถอยหลังเข้าคลอง จะต้องอยู่อย่างระมัดระวังแล้วต้องกลับไปทำกิจการที่อาจจะไม่ค่อยซับซ้อนนัก...มีความจำเป็นที่จะถอยหลังเพื่อที่จะก้าวหน้าต่อไป”

กระแสพระราชดำรัสในวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540 ได้รับการตอบสนองอย่างดียิ่งจากกลุ่มและชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมไทย เพื่อแปรแนวพระราชดำริให้เป็นการกระทำที่เป็นรูปธรรมต่อไป

การก่อตัวของเศรษฐกิจพอเพียง

ตามจริงแนวทางการพัฒนาประเทศของไทยมีผู้ขัดแย้งดำรงอยู่ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 เป็นต้นมา กล่าวได้ว่ามีอยู่ 2 แนวทางด้วยกัน คือ การพัฒนากระแสหลักตามแนวทางการพัฒนาแบบทุนนิยม อีกแนวทางหนึ่งเป็นกระแสรอง คือแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงในยุคแรก ได้แก่แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน องค์การพัฒนาเอกชน หรือ NGO นำเสนอแนวคิดดังกล่าวในช่วงปี พ.ศ. 2520–2529 โดยนักพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับชุมชนถือว่า การจะพัฒนาชุมชนให้พึ่งตนเองได้จะต้องเข้าใจ “วัฒนธรรมชุมชน” การทำงานกับชุมชนจึงต้องศึกษาและเข้าใจวัฒนธรรมของชุมชนให้ถ่องแท้

ในปี พ.ศ. 2540 เมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจครั้งสำคัญในประเทศไทย ได้สะท้อนถึงความล้มเหลวของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม แต่ในอีกด้านหนึ่งกลับแสดงให้เห็นความแข็งแกร่งของระบบการผลิตของชุมชน ในฐานะที่เป็นระบบการพึ่งตนเอง ที่สามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางวิกฤตเศรษฐกิจ ทำให้มีผู้หันมาสนใจแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมชุมชนมากขึ้น วัฒนธรรมชุมชนจึงได้รับการ

ขยายความคิดโดยการพัฒนาที่ฐานรากจากแนวคิดของพุทธศาสนา แนวคิดในเรื่องธุรกิจชุมชนที่เน้นการทำเพื่อใช้เองและทำเพื่อขายควบคู่กันไป ในที่สุดวัฒนธรรมชุมชนถูกยกระดับไปสู่วัฒนธรรมแห่งชาติ ที่ถือวัฒนธรรมชุมชนเป็นแกนนำในการพัฒนา ดังนั้นในการพัฒนานั้นจะต้องสร้างและฟื้นฟูวัฒนธรรมไทยขึ้นที่ไม่ถูกรบร่ำจากวัฒนธรรมอื่น ๆ ทั้งปวง หลังจากเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ในปี พ.ศ. 2540 เมื่อสังคมไทยเริ่มมีความสงสัยในความถูกต้องของแนวทางทุนนิยมและหันความสนใจไปสู่แนวทางเศรษฐกิจพอเพียง รัฐบาลโดยการนำของพรรคประชาธิปัตย์ จึงได้นำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในชนบทและเรียกแนวทางการพัฒนาว่า “เศรษฐกิจชุมชน” (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2548, หน้า 1-2)

แนวทางเศรษฐกิจชุมชน ได้ปรากฏเป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – พ.ศ. 2544) แนวทางดังกล่าวมุ่งส่งเสริมครอบครัวและชุมชนให้เป็นสถาบันหลักของการพัฒนา และมุ่งให้คนเป็นศูนย์กลางหรือจุดมุ่งหมายหลักของการพัฒนา รวมถึงการให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่สร้างความสมดุลทั้งด้านปัจเจกชน สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม การพัฒนาคนเป็นศูนย์กลางเป็นการพัฒนาคนให้เต็มศักยภาพทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา ควบคู่กับการพัฒนาสภาพแวดล้อมของสังคม และเสริมสร้างศักยภาพของท้องถิ่น ชนบทให้มีศักยภาพเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น แนวทางเศรษฐกิจชุมชนจึงมุ่งแก้ไขปัญหาความยากจน การฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมของประเทศให้พ้นจากวิกฤต พร้อมไปกับการวางรากฐานการพัฒนาประเทศให้เข้มแข็ง และการสร้างระบบการบริหารจัดการภายในที่ดีให้เกิดขึ้นในทุกระดับ (ชาชีวะวัฒน์ ศรีแก้ว, 2545, หน้า 161; กองเทพ เคลือบพณิชกุล และปริญญา อธิราชพงศ์, 2545, หน้า 3)

การกำหนดแนวทางเศรษฐกิจชุมชนเกิดขึ้นจากกระทรวงมหาดไทย ภายใต้การนำของพลตรีสนั่น ขจรประศาสน์ รัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทยในขณะนั้น พลตรีสนั่น ขจรประศาสน์ ได้น้อมนำกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในเรื่อง “เศรษฐกิจแบบพอเพียง” มาเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายแก้ไขภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในภูมิภาคและชนบทด้วยยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน กระทรวงมหาดไทยได้ข้อสรุปเป็นยุทธศาสตร์พัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองประกอบด้วย 5 กลยุทธ์ และ 9 มาตรการ โดยสนับสนุนให้องค์กรประชาชนและกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ ผนึกกำลังในลักษณะพหุภาคี ทั้งภาคราชการ ภาคธุรกิจเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรปกครองท้องถิ่นทุกระดับมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูเศรษฐกิจชนบท (กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, 2542, หน้า 6- 7)

1. ยึดครอบครัวและชุมชนเป็นหลักตามแนวพระราชดำริ โดยเริ่มที่ชุมชนในชนบทหรือภาคเกษตรกรรม

2. ยึดการรวมกลุ่มของประชาชนโดยใช้กิจกรรมทางเศรษฐกิจ
3. ยึดการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายองค์กรชุมชน โดยส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายของกลุ่มชาวบ้านขึ้น
4. ยึดการส่งเสริมระบบตลาดของชุมชน โดยจัดให้มีตลาดนัดชุมชนหรือลานค้าชุมชนในทุกอำเภอ

5. ยึดการจัดเวทีชาวบ้านเป็นหลักแบบคิดเองทำเอง จัดให้มีการประชุมประชาคมเศรษฐกิจ พื้นฐานของชุมชนระดับอำเภอในทุกอำเภอ

สร้างมาตรการในการดำเนินเศรษฐกิจชุมชนทั้ง 9 มาตรการ ได้แก่

1. การดำเนินงานการเกษตรผสมผสาน (ทฤษฎีใหม่) และการเกษตรยั่งยืน
2. การพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน
3. การสนับสนุนระดมทุนจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นเงินทุนหมุนเวียนและพัฒนาไปสู่องค์กรทางการเงินชุมชนในที่สุด
4. การพัฒนากลุ่มอาชีพ การปลูกพืชสมุนไพร และแพทย์แผนไทย การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร และการพัฒนาแหล่งชุมชนโบราณ เพื่อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและการอนุรักษ์ด้านประวัติศาสตร์/ โบราณคดี
5. การทำฝักรักษาเครือข่ายองค์กรชุมชน
6. การจัดลานค้าชุมชนและตลาดนัดชุมชน
7. การพัฒนาเครือข่ายร้านค้าชุมชน
8. การจัดตั้งเวทีประชาคมอำเภอ
9. การจัดตั้งศูนย์บริการเบ็ดเสร็จด้านการเกษตร

การดำเนินนโยบายเศรษฐกิจชุมชนของรัฐบาลโดยการนำของพรรคประชาธิปัตย์นั้นมาบรรเทาปัญหาเฉพาะหน้าจากความเดือดร้อนของการว่างงาน เพื่อใช้วิกฤตให้เป็นโอกาสในการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมในชนบทให้แข็งแกร่ง นอกจากนี้เศรษฐกิจชุมชนยังมีเป้าหมายเพื่อระดมทุนทางสังคมในการสร้างเสริมชุมชนให้มีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน และเป็นที่พึ่งให้กับทุกภาคทุกส่วนในระยะยาว ดังนั้นกระทรวงมหาดไทยจึงได้กำหนดแผนระยะสั้นและระยะยาว คือ (กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, 2541)

แผนระยะสั้น (ปี พ.ศ.2541-2542) เร่งการสร้างงานในชนบทโดยใช้ทรัพยากรภาครัฐทั้งทางส่วนกลาง ภูมิภาคและท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการจ้างงานในโครงการก่อสร้างของรัฐในสัดส่วนที่มากขึ้น และริเริ่มบรรเทาปัญหาจากการว่างงานในท้องถิ่นในช่วงฤดูแล้ง เป็นต้น

แผนระยะยาว (ปี พ.ศ.2542-2544) มุ่งสร้างความแข็งแกร่งให้เศรษฐกิจชนบท โดยเน้น

เศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้เป็นทางเลือกใหม่ของสังคมไทย แผนระยะยาวมุ่งพัฒนาการเกษตรเพื่อการเลี้ยงชีพรวมทั้งผลิตเพื่อการค้า การพัฒนาอุตสาหกรรมชุมชน การบริการที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวและการเดินทาง

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545–2549) เป็นแผนที่ได้อัญเชิญแนว “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิทางเศรษฐกิจและสาขาอื่น ๆ ร่วมกันประมวลและกลั่นกรองพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง และขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต นำไปเผยแพร่ ซึ่งพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาปรับปรุงแก้ไขและทรงกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระบรมราชานุญาตตามที่ขอพระมหากษัตริย์นำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาและบริหารประเทศโดยยึดหลักทางสายกลางเพื่อให้ประเทศรอดพ้นจากวิกฤตสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุล มีคุณภาพและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และสถานการณ์เปลี่ยนแปลงต่าง ๆ (สรรเสรีวุฒ วังษ์ระอุ่ม, 2546, หน้า 20-21)

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่นำมาใช้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสเพื่อชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาตลอดนานกว่า 25 ปี กระแสพระราชดำรัสเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ถือว่าเป็นการเตือนสติให้ทุกคนตระหนักถึงการดำเนินชีวิตที่ให้อยู่ในความพอประมาณ พอมีพอกิน ไม่เียงไป ตามกระแสของทุนนิยมเสรีที่ปลุกเร้าความโลภ ความอยาก มากจนเกินไป ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามที่ระบุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 เป็นการรวบรวมกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงที่ทรงให้ไว้ในที่ต่าง ๆ นับตั้งแต่ปี 2517 กล่าวคือ เมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2517 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสนอแนวคิดการพัฒนาที่มีพื้นฐานแบบพอกินพอใช้ หรือการพัฒนาแบบพึ่งตนเองในภาคเกษตร (สุเมธ ดันติเวชกุล, 2549) ต่อมาเมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 อันเนื่องมาจากกระแสโลกาภิวัตน์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงขยายแนวคิดการพัฒนาแบบพอกินพอใช้ทางภาคเกษตร เป็นแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในช่วงกระแสโลกาภิวัตน์ โดยในวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2542 ได้ทรงเสนอแนวทางการพัฒนาในระดับประเทศให้เมืองไทยมีวิสัยทัศน์แบบพออยู่พอกิน ต่อมาได้ทรงนำมาประมวลเป็นปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงขึ้น และนำมาใช้เป็นทิศทางการพัฒนาในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (สรรเสรีวุฒ วังษ์ระอุ่ม, 2546) ดังความหมายของ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” คือ

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุก
ระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศ
ให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์
ความพอเพียงหมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบ
ภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและ
ภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการ
ต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกัน จะต้องเสริมสร้าง
พื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มี
สำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน
ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรับการเปลี่ยนแปลงอย่าง
รวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี
(ชาชีวะวัฒน์ ศรีแก้ว, 2545, หน้า 3)

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีสาระสำคัญ 3 หลักการ และ 2 เงื่อนไข คือ ความ
พอประมาณ (Moderation) ความมีเหตุผล (Reasonableness) และการมีภูมิคุ้มกันที่ดี (Self-
Immunity) เงื่อนไขสำคัญประการแรก คือ มีคุณธรรม ส่วนเงื่อนไขที่สองเป็นเรื่องความรอบคอบ
คือ ระมัดระวัง ความพอประมาณอย่างมีเหตุผลนั้น จำเป็นต้องตระหนักถึงการทำอะไรที่ไม่เกินตัว
ไม่โลภ ดำเนินชีวิตให้เป็นไปตามขั้นตอน อย่าคิดก้าวกระโดดจนเกินไป คิดถึงความพอดีไม่มาก
เกินไปไม่น้อยเกินไป

ส่วนการสร้างภูมิคุ้มกันนั้นเป็นเรื่องที่มีความสำคัญต้องพัฒนาให้เกิดขึ้นให้ได้ สังคมจะ
มีภูมิคุ้มกันที่ดีต้องวางรากฐานของสังคมให้เข้มแข็ง เปรียบเสมือนการสร้างบ้านที่ต้องลงเสาเข็ม
เพื่อให้มีรากฐานที่แข็งแรง เสาเข็มเหล่านั้นจะเป็นรากฐานไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนมีภูมิคุ้มกันที่ดี
เสาเข็มที่สำคัญ ๆ เช่น การสร้างคนที่ดีมีคุณภาพ มีสุขภาพและพละนาบที่ดี ซื่อสัตย์สุจริต มีความ
เพียร มีวินัย รับผิดชอบ การสร้างระบบบริหารจัดการที่ดี มีประสิทธิภาพ นำไปสู่คุณภาพที่ดีใน
เรื่องต่าง ๆ การสร้างความสามัคคีของคนในชาติ การสร้างองค์ความรู้เพื่อให้คนไทยมีภูมิปัญญา
พร้อมที่พัฒนาปรับปรุงในชีวิตประจำวันและสามารถพึ่งพาตนเองให้มากขึ้น มีนวัตกรรมใหม่ ๆ
และพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับสภาพในประเทศ การควบคุมและบริหารจัดการด้าน
สิ่งแวดล้อมที่ดี เพื่อให้เกิดความน่าอยู่ การดูแลทรัพยากรธรรมชาติของประเทศให้มีการใช้อย่างมี
ประสิทธิภาพ โดยไม่สิ้นเปลืองและสามารถใช้ได้อย่างยาวนาน การพัฒนาจะต้องให้เกิดความ
สอดคล้องสมดุลทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี สิ่งแวดล้อม (สรรรเสริฐ วงศ์ช่อ, 2546)

โดยสาระสำคัญแล้วปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ไม่ใช่เรื่องที่กล่าวถึงเฉพาะด้าน

เศรษฐกิจเท่านั้น แต่เป็นแนวปรัชญาในการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม การปกครองและการพัฒนาคุณภาพคนให้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ไม่เสี่ยงจนเกินไป มีคุณธรรม มีความรู้เท่าทัน สร้างภูมิคุ้มกันให้กับตนเองและประเทศ

การดำเนินนโยบายการพัฒนาภายใต้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น เป็นเพียงทางเลือกในการพัฒนาประเทศโดยไม่ได้ปฏิเสธระบบทุนนิยมและการค้าเสรี ประเทศยังคงทำการค้าระหว่างประเทศอยู่โดยไม่ปิดประเทศ แต่ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวเตือนสติ และเป็นเครื่องถ่วงดุลให้ระบบทุนนิยมเสรี ให้ดำเนินไปอย่างมีเหตุผล และมีความเหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ เนื่องจากไทยยังไม่มีความพร้อม ขาดภูมิคุ้มกันที่ดี และการพัฒนา ยังไม่สมดุลอยู่หลายเรื่อง (สรรเสรีญ วงษ์ขุ่ม, 2546)

การดำเนินการงานตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้ประสบผลสำเร็จนั้นจะต้องสร้างจิตสำนึก ให้ตั้งตนอยู่ในความพอดี และไม่โลภ การดำเนินตามแนวคิดนี้สามารถทำได้ในทุกระดับ

ในระดับบุคคลนั้นต้องดูแลตัวเองให้อยู่ในความพอดี ไม่ดำเนินชีวิตที่ฟุ้งเฟ้อเกินตัว พัฒนาตนเองให้มีความรู้ความสามารถ ประกอบอาชีพให้พอมีพอกินได้ มีสำนึกเรื่องการออมและนำเงินออมไปสร้างรายได้เพิ่ม พัฒนาตนเองให้เป็นคนดี มีคุณธรรม มีความเพียร เอาใจใส่กับคนในสังคม (สรรเสรีญ วงษ์ขุ่ม, 2546)

ในระดับชุมชนนั้นต้องประยุกต์แนวคิดความพอเพียงให้นำไปสู่ชุมชนที่เข้มแข็ง และพึ่งพาตนเองให้ได้มากที่สุดก่อน โดยการใช้ภูมิปัญญาและความสามัคคีพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและสร้างเครือข่ายให้กว้างขวางขึ้นเพื่อเป็นการพึ่งพาซึ่งกันและกัน หากหลายชุมชนเข้มแข็งก็จะนำไปสู่จังหวัดเข้มแข็ง ภูมิภาคเข้มแข็ง และประเทศไทยโดยรวมเข้มแข็งไปด้วย

ในระดับธุรกิจ สามารถนำแนวคิดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาดำเนินธุรกิจอย่างระมัดระวัง มีการบริหารความเสี่ยงในด้านต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับธุรกิจ นอกจากนี้การดำเนินธุรกิจที่ยึดหลักการสร้างคุณธรรมก็จะเป็นการบริหารจัดการที่ดีด้วย

ในระดับประเทศ ประยุกต์ใช้แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับประเทศ การพัฒนาประเทศควรดำเนินไปด้วยการมีวินัยทางการเงินและการคลัง ไม่ก่อหนี้สินมากจนเกินไป ส่งเสริมการออมในประเทศ แสวงหาทางบริหารทรัพย์สินที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพ และสร้างโอกาสในด้านต่างๆ ให้คนเข้าถึงอย่างเป็นธรรม สร้างสภาพแวดล้อมและบรรยากาศที่ดีต่อการกระจายการลงทุนในประเทศ การตัดสินใจทางการบริหารให้คำนึงถึงการพัฒนาที่สมดุลและเน้นในเชิงคุณภาพ มีการบริหารความเสี่ยงในด้านต่าง ๆ เป็นหลักสำคัญ

การพัฒนาประเทศที่อยู่ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่แข่งขันกันรุนแรง เอารอดเอาเปรียบชิงไหวชิงพริบกัน รวมทั้งความไม่สงบเรียบร้อยในสังคมโลกที่กำลังเกิดขึ้น ทำให้เห็นถึงความไม่

แน่นอนและความสับสนวุ่นวายที่อาจจะเกิดขึ้นได้ ประเทศไทยต้องมีหลักยึดในการพัฒนาที่ต้องยืนอยู่ได้ด้วยตนเอง ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นทางเลือกในการพัฒนาที่จะช่วยให้สังคมอยู่รอดได้อย่างยั่งยืน มีความเป็นไทย การหาวิธีปฏิบัติให้ได้ผลเป็นสิ่งที่สำคัญ ต้องทำให้เกิดขึ้นให้ได้ หลายเรื่องที่ต้องดำเนินการอยู่ในแนวทางการพัฒนาประเทศเป็นสิ่งที่ควรสนับสนุนและให้กำลังใจให้ทำสำเร็จ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการพัฒนาให้มีชุมชนที่เข้มแข็ง การปฏิรูประบบราชการ การปฏิรูประบบการศึกษา การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้สู่ความสมดุลและยั่งยืน การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศเรื่องเหล่านี้มีความสำคัญจะต้องทำให้มีความเชื่อมโยงประสานสอดคล้องสนับสนุนกันและกันในเวลาที่เหมาะสม อย่างไรก็ตามการพัฒนาคนเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด ให้คนมีคุณภาพ ประสิทธิภาพ มีปัญญา มีความรู้ มีคุณธรรม มีความพร้อมรองรับการเปลี่ยนแปลงได้ อย่างอื่นก็จะพัฒนาไปได้มากขึ้น การพัฒนาคนต้องทำอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา หากคนมีความคิด ความเข้าใจ และปลูกฝังแนวคิดตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นส่วนใหญ่แล้ว ประเทศไทยก็จะมีภูมิคุ้มกันที่ดี ลดผลกระทบ และรองรับกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกได้ (สรรเสรี วังศ์อุ่ม, 2546)

เพื่อให้การพัฒนาประเทศเป็นไปตามสังคมไทยที่พึงประสงค์ในอนาคต ภายใต้ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549) จึงกำหนดวัตถุประสงค์ของการพัฒนาประเทศไว้ คือ (ชาชีวัฒน์ ศรีแก้ว, 2545, หน้า 6-7)

1. เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจให้มีเสถียรภาพและมีภูมิคุ้มกัน สร้างความเข้มแข็งของภาคการเงิน ความมั่นคงทางเสถียรภาพของฐานะการคลัง ปรับโครงสร้างเศรษฐกิจเพื่อให้เศรษฐกิจระดับฐานรากมีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น ตลอดจนเพิ่มสมรรถนะของระบบเศรษฐกิจโดยรวมให้สามารถแข่งขันได้และก้าวทันเศรษฐกิจยุคใหม่

2. เพื่อวางรากฐานการพัฒนาประเทศให้เข้มแข็ง ยั่งยืน สามารถพึ่งตนเองได้อย่างรู้เท่าทันโลก โดยการพัฒนาคุณภาพคน ปฏิรูปการศึกษา ปฏิรูประบบสุขภาพ สร้างระบบคุ้มครองความมั่นคงทางสังคม รวมทั้งการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและเครือข่ายชุมชน ให้เกิดการเชื่อมโยงการพัฒนาชนบทและเมืองอย่างยั่งยืน มีการดูแลจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ควบคู่กับการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับสังคมไทย

3. เพื่อให้เกิดการบริหารจัดการที่ดีในสังคมไทยทุกระดับ เป็นพื้นฐานให้การพัฒนาประเทศเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ มีความโปร่งใส สามารถตรวจสอบได้ เน้นการปฏิรูประบบบริหารจัดการภาครัฐ การบริหารจัดการที่ดีของธุรกิจภาคธุรกิจเอกชน การมีส่วนร่วมของประชาชน ในกระบวนการพัฒนา การสร้างระบบการเมืองที่รับผิดชอบต่อสังคมและลดการทุจริตประพฤติมิชอบ

4. เพื่อแก้ปัญหาความยากจนและเพิ่มศักยภาพและโอกาสของคนไทยในการพึ่งพาตนเอง ให้ได้รับโอกาสในการศึกษาและบริหารทางสังคมอย่างเป็นธรรมและทั่วถึง สร้างอาชีพเพิ่มรายได้ ยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ให้ชุมชนและประชาชนมีส่วนร่วมในการและปรับกลไกภาครัฐให้เอื้อต่อการแก้ปัญหา

การพัฒนาแนวคิดของระบบการแลกเปลี่ยนชุมชน

ภายใต้ระบบการผลิตเพื่อยังชีพในอดีตของไทยนั้น สมาชิกในชุมชนมีความใกล้ชิดกันเปรียบเสมือนเป็นครอบครัวใหญ่ มีอะไรก็แบ่งปันกัน ผู้ใดขาดแคลนสิ่งใดก็สามารถขอจากคนอื่นได้ง่าย ความสัมพันธ์ระหว่างกันจึงเป็นระบบ “ขอ – ให้ – แบ่ง – ปัน” โดยอาจไม่จำเป็นต้องมีการแลกเปลี่ยนเป็นสิ่งของกลับคืน แต่เมื่อลักษณะการผลิตมีความชำนาญเฉพาะด้านมากขึ้น สังคมมีความซับซ้อนขึ้น สมาชิกในสังคมเน้นความเป็นเจ้าของส่วนตัวมากขึ้น ในขณะที่ยังมีความต้องการสิ่งของและบริการนอกเหนือจากที่ตนผลิตได้ ระบบแลกเปลี่ยนจึงเกิดขึ้นแต่ละชุมชนต้องอาศัยการแลกเปลี่ยนผลผลิตภายในชุมชนและระหว่างชุมชนเพื่อให้แต่ละชุมชนสามารถเลี้ยงตัวเองได้ ดังนั้นการแลกเปลี่ยนผลผลิตจึงเป็นวัฒนธรรมชุมชนที่มีมาแต่อดีตและยังปรากฏร่องรอยให้เห็นจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ ในภาคใต้ชุมชนชายฝั่งแลกเปลี่ยนกับข้าวของชุมชนบนพื้นราบ และแลกเปลี่ยนกับผลไม้ของชุมชนชาวภูเขา ในภาคเหนือชุมชนบนที่ราบในหุบเขาแลกเปลี่ยนกับผักของชุมชนบนภูเขา ส่วนในภาคอีสานปัจจุบันก็มีการแลกเปลี่ยนแพร่หลาย เช่น แลกระหว่างปลากับข้าว ผักหรือพริกกับข้าวหรือปลา เป็นต้น การแลกเปลี่ยนผลผลิตในตลาดชาวบ้านเหล่านี้ขึ้นกับความสัมพันธ์ส่วนตัวของผู้แลกเปลี่ยน โดยวัตถุประสงค์ของการแลกเปลี่ยนผลผลิตก็คือ เพื่อให้เกิดความพอเพียงในชุมชนยิ่งขึ้น ไม่ใช่ว่าการแสวงหากำไร ชาวบ้านเรียกการแลกเปลี่ยนผลผลิตนี้ว่า “เปลี่ยนกันกิน” ตลาดการแลกเปลี่ยนผลผลิตจึงไม่ได้ขับเคลื่อนโดยกฎเกณฑ์ของระบบทุนนิยม (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2543; ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพูนศักดิ์ ธานีกรประดิษฐ์, 2540)

การแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างหมู่บ้านในอดีต เกิดขึ้นเนื่องจากแต่ละชุมชนผลิตผลผลิตได้ไม่ครบถ้วนดังนั้น เกิดความจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยกันระหว่างชุมชน ชาวบ้านบนภูเขาต้องการข้าว เหลือง กะปิ กุ้งแห้ง ปลา จากหมู่บ้านที่ราบและชายฝั่ง หมู่บ้านบนที่ราบและชายฝั่งก็ต้องอาศัยของป่า เครื่องเทศ พืชและเปลือกไม้ที่ใช้ย้อมสี ยางไม้ ฟืน สมุนไพร และผลไม้จากหมู่บ้านบนที่สูงและภูเขา หมู่บ้านประมงบนชายฝั่งก็ต้องอาศัยข้าวจากหมู่บ้านบนที่ราบ ดังนั้นการแลกเปลี่ยนจึงมีลักษณะพิเศษ คือมีเครือข่ายการแลกเปลี่ยนกับหมู่บ้านอื่น (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพูนศักดิ์ ธานีกรประดิษฐ์, 2540)

หมู่บ้านเหล่านี้จึงมีแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันเพื่อให้แต่ละชุมชนมีผลผลิตครบตามความ

ต้องการ ดังนั้นแลกเปลี่ยนดังกล่าวจึง เพื่อให้พอเพียงดำรงชีพ และเสริมความสามารถในการพึ่งตนเอง หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “เปลี่ยนกันกิน” โดยอธิบายว่า “แลกเปลี่ยนพอกินพอใช้ ไม่ได้แลกเปลี่ยนให้รวย ให้เขาอยู่ได้ เราก็ออยู่ได้” เนื่องจากการแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างชุมชนเป็นการแลกเปลี่ยนในระบบการผลิตเพื่อยังชีพ ไม่ใช่การแลกเปลี่ยนในระบบทุนนิยมคือไม่ใช่การค้าเพื่อกำไร ในระยะแรกนั้นมีการผลิตเหลือก็ให้กันเปล่า ๆ ไม่ได้คิดเพื่อจะแลกเปลี่ยน เพียงแต่ต่อมาเพื่อนมาให้กลับคืน การช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างหมู่บ้านนี้อาจอธิบายได้ด้วยว่า มีพื้นฐานมาจากระบบเครือญาติประการหนึ่ง และเป็นการรวมกำลังกันสู้กับธรรมชาติอีกประการหนึ่ง

การเดินทางเพื่อแลกเปลี่ยนทำให้เกิดการค้างคืนในหมู่บ้านอื่น ชาวบ้านแต่ละครอบครัวจะมีครอบครัวที่ตนชอบพอผูกมิตรไว้ในอีกหมู่บ้านทำให้เกิดประเพณีการ “เป็นเกลอ” หรือ “มัดเกลอ” ขึ้น การมัดเกลอระหว่างครอบครัวต่างหมู่บ้านกันดำรงอยู่ได้ยืนยาวหลายชั่วอายุคน ชาวบ้านจะพักค้างคืนกับเกลอของตน แบ่งปันหรือแลกเปลี่ยนผลผลิตกับเกลอที่เรือน ความเป็นเกลอเป็นความสัมพันธ์เหมือนพี่น้อง คือเป็นเสมือนญาติกันจริง ๆ และหมั่นไปมาหาสู่และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เมื่อแขกไปพักอยู่กับเกลอนั้น ยังพักนานเจ้าของบ้านยังดีใจ แสดงว่าเพื่อนรักเขามาก เมื่อฝ่ายที่มาจะกลับ เจ้าของบ้านจะให้ของที่ตนมีอยู่กลับไป ผลผลิตที่ให้ไปมักจะมากกว่าที่ตนได้รับมา เกลอจึงเป็นระบบการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างชาวบ้านต่างหมู่บ้านในภาคใต้ ดังจะเห็นได้จากมีคำพูดทั่วไปในหมู่ชาวภาคใต้ว่า “อ้ายเกลอเขา อ้ายเกลอเล” คำพูดดังกล่าวแสดงถึงความภูมิใจในระบบเครือข่ายการช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างหมู่บ้านเชิงเขา หมู่บ้านบนที่ราบและหมู่บ้านชายฝั่ง ชาวใต้ถือว่า “เกลอ” เป็นสถาบันสำคัญสถาบันหนึ่งของชีวิตของเขาทีเดียว (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพูนศักดิ์ ธานีกรประดิษฐ์, 2540)

จากการที่แลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างหมู่บ้านมีเป้าหมายของการแลกเปลี่ยนไม่ใช่กำไรหรือผลประโยชน์ทางวัตถุ แต่เป็นการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ดังนั้นอัตราการแลกเปลี่ยนจึงไม่มีสัดส่วนที่แน่นอน การแลกเปลี่ยนกันดังกล่าวโดยมีพื้นฐานซึ่งวัดที่น้ำใจเช่นเดียวกับระบบเกลอ ตลาดนัดการแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างชุมชนทำหน้าที่ทางสังคม คือเป็นจุดนัดพบเพื่อน เป็นสถานที่พบปะพูดคุยบอกกล่าว จะทำบุญก็จะไปประกาศที่ตลาดนัด ชาวบ้านจึงไปตลาดนัดเพื่อความสุข ไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อแลกเปลี่ยนผลผลิตเท่านั้น ตลาดชนิดเช่นนี้คือรูปแบบหนึ่งของเครือข่ายหมู่บ้านนั่นเอง การดำรงอยู่ของเครือข่ายเหล่านี้ทำให้ชุมชนหมู่บ้านเข้มแข็งขึ้นและพึ่งตนเองได้มากขึ้น ตลาดเหล่านี้ไม่เอารัดเอาเปรียบเหมือนกับตลาดของทุนนิยม (อภิชัย พันธเสน และคณะ, 2547)

ในการฟื้นฟูระบบการผลิตเพื่อยังชีพของหมู่บ้านไทยในอดีตมาเป็นแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในปัจจุบันนั้น เกิดขึ้นภายใต้ระบบทุนนิยมซึ่งเป็นบริบทที่เปลี่ยนไป การแลกเปลี่ยน

ผลผลิต (Product) ได้กลายมาเป็น การแลกเปลี่ยนสินค้า (Commodity) ดังนั้นในปัจจุบันจึงมีแนวคิดการจัดระบบการแลกเปลี่ยนสินค้าภายใต้ระบบเศรษฐกิจพอเพียง ที่เราเรียกว่า “ระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

ระบบการแลกเปลี่ยนชุมชน คือการที่ชุมชนคิดค้นระบบหรือสื่อกลางเพื่อใช้ในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการระหว่างกัน โดยระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนเป็นกลไกสำคัญที่จะสกัดกั้นผลกระทบจากภายนอกที่มีอาจมีต่อชุมชนและยังส่งเสริมอำนาจการควบคุมชีวิตตนเองให้กับชุมชน ระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนมีส่วนช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกในชุมชนและก่อให้เกิดการผลิตที่หลากหลาย เพราะชุมชนได้เรียนรู้ความต้องการ และความสามารถในการผลิตของตน ความขัดแย้งในชุมชนที่ใช้ระบบแลกเปลี่ยนมีแนวโน้มลดลงและสามารถออมเงินบาทได้มากขึ้น (อภิชัย พันธเสน, 2546; อภิชัย พันธเสน และคณะ, 2547)

ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนที่เกิดขึ้นในปัจจุบันมี 2 ระบบ คือ ระบบแลกเปลี่ยนภายในชุมชนกับระบบการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน ระบบแลกเปลี่ยนทั้ง 2 ระบบมีรูปแบบในการแลกเปลี่ยน 3 รูปแบบ คือการแลกเปลี่ยนสินค้ากับสินค้าโดยตรง การใช้สื่อกลางในการแลกเปลี่ยน และการหักบัญชี (อภิชัย พันธเสน และคณะ, 2547)

ระบบแลกเปลี่ยนภายในชุมชนมีลักษณะสำคัญคือ เป็นระบบที่สามารถเชื่อมความสัมพันธ์ในชุมชนกระตุ้นให้สมาชิกมองหาศักยภาพการผลิตของตนเองที่แตกต่างจากคนอื่น ๆ เพื่อทำการผลิตสิ่งของหรือบริการที่ตอบสนองความต้องการที่หลากหลายในชุมชน

ระบบแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนกล่าวได้ว่าเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่ทำให้ชุมชนสามารถแลกเปลี่ยนสินค้าที่มีผลผลิตส่วนเกินกับสินค้าที่ชุมชนขาดแคลน อาจเป็นการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชุมชนในภูมิภาคเดียวกันหรือต่างภูมิภาคก็ได้ เช่น การแลกเปลี่ยนข้าวจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับอาหารทะเลจากภาคใต้ ระบบแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนที่สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจพอเพียงนั้นจะต้องเป็นระบบที่ช่วยให้เกิดความร่วมมือระหว่างกลุ่มเครือข่ายและเชื่อมโยงการแลกเปลี่ยนภายในชุมชนกับภายนอกชุมชน มีร้านค้าชุมชนที่รับซื้อและรวบรวมผลผลิตจากสมาชิกภายในชุมชน และช่วยกระจายสินค้าของชุมชนสู่ภายนอก ในขณะที่เดียวกันก็กระจายสินค้าจากกลุ่มเครือข่ายให้แก่สมาชิกภายในชุมชนด้วย นอกจากร้านค้าชุมชนแล้ว องค์กรณ์ที่มีอยู่ในชุมชนอย่างเช่น สหกรณ์ ก็อาจพัฒนาเป็นแหล่งรวบรวมและกระจายสินค้าหรือเป็นศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนที่เชื่อมโยงการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนกับการผลิตและการแลกเปลี่ยนภายในชุมชนได้ (อภิชัย พันธเสน และคณะ, 2547)

ระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนทำให้เกิดตลาดท้องถิ่นในระดับชุมชนและระดับเครือข่ายที่ผู้ซื้อขายแลกเปลี่ยนรู้จักกัน ตลาดแบบนี้สามารถเป็นที่รองรับผลผลิตส่วนเกินได้ การแลกเปลี่ยน

ชุมชนนอกจากจะตั้งอยู่บนความพอใจทั้งสองฝ่ายแล้ว ยังช่วยให้เกิดประสิทธิภาพในการจัดสรรทรัพยากรเนื่องจากระบบแลกเปลี่ยนทำให้สังคมไม่เกิดการสูญเสีย จากการต้องนำผลผลิตส่วนเกินไปทิ้งหรือปล่อยให้เน่าเสีย (อภิชัย พันธเสน, 2546; อภิชัย พันธเสน และคณะ, 2547)

การแลกเปลี่ยนชุมชนช่วยทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนการผลิตในชุมชนเพื่อตอบสนองความต้องการที่หลากหลายของชุมชนและเครือข่ายอีกด้วย สมาชิกในชุมชนที่ประสบปัญหาผลผลิตไม่เป็นที่ต้องการของตลาด อาจปรับลดการผลิตสินค้าเพื่อขายไปสู่การผลิตเพื่อแลกเปลี่ยนในชุมชนและระหว่างชุมชนมากขึ้น ระบบแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนจะสามารถเหนี่ยวนำให้เกิดกลุ่มการผลิตที่แตกต่างกันระหว่างเครือข่ายที่มีความชำนาญเฉพาะด้าน นอกจากนี้ ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนยังกระตุ้นให้เกิดการให้บริการที่ใช้ทักษะหรือฝีมือแรงงาน ซึ่งโดยปกติชาวบ้านแต่ละคนมักจะไม่ค่อยดึงทักษะภูมิปัญญาที่ตนมีอยู่แตกต่างจากคนอื่นมาก่อให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เนื่องจากระบบตลาดที่เป็นอยู่ไม่เปิดโอกาสให้ทำเช่นนั้น ยกเว้นการอพยพไปใช้แรงงานนอกท้องถิ่น หรือต้องมีการรวมกลุ่มผลิตหัตถกรรมเพื่อขายในปริมาณมาก ๆ การกระตุ้นให้เกิดการปรับโครงสร้างการผลิตสินค้าและบริการที่หลากหลายเพื่อตอบสนองตลาดท้องถิ่นในชุมชนและระหว่างเครือข่ายเช่นนี้จะสามารถช่วยบรรเทาผลกระทบของระบบตลาดทุนนิยมได้ (อภิชัย พันธเสน, 2546; อภิชัย พันธเสน และคณะ, 2547)

นอกจากนี้ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนยังช่วยลดต้นทุนการผลิตที่เป็นตัวเงินซึ่งเป็นปัจจัยที่ขาดแคลนในชุมชนโดยอาศัยระบบแลกเปลี่ยนชุมชนการผลิตในชุมชนจะสามารถหาวัตถุดิบแรงงานในพื้นที่ หรือวัสดุเหลือใช้มาเป็นปัจจัยการผลิตได้ เช่น โรงสีแลกเปลี่ยน รำ กับอาหาร แล้วนำอาหารนั้นมาเป็นสวัสดิการแรงงาน เป็นค่าจ้างที่ไม่เป็นตัวเงิน เป็นต้น การกระทำดังกล่าวจะทำให้โรงสีลดค่าใช้จ่ายเงินบาทซึ่งมีต้นทุนคืออัตราดอกเบี้ย ในขณะที่ชาวบ้านก็สามารถนำกลบรำที่เป็นของเหลือมาผลิตปุ๋ยได้ (อภิชัย พันธเสน, 2546; อภิชัย พันธเสน และคณะ, 2547)

การแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนเป็นการช่วยเพิ่มปริมาณความต้องการและการผลิตให้ได้ การประหยัดต้นทุน การลดต้นทุนเช่นนี้จะทำให้สมาชิกสามารถผลิตสินค้าที่แข่งขันกับภายนอกได้ หรือในกรณีที่ระบบแลกเปลี่ยนมีร้านค้าชุมชนเป็นสื่อกลาง ร้านค้าชุมชนจะช่วยระบุนความต้องการของชุมชน และช่วยจัดหาวัตถุดิบทั้งจากภายในชุมชนและภายนอกมาให้แก่สมาชิกที่มีทักษะที่จะทำการผลิตสินค้าที่มีความหลากหลายได้ ร้านค้าชุมชนที่มีประสิทธิภาพจะช่วยลดต้นทุนธุรกรรม ต้นทุนวัตถุดิบ และต้นทุนการตลาดของสมาชิกแต่ละคนได้

พัฒนาการของระบบแลกเปลี่ยนชุมชนในประเทศไทย เริ่มต้นในปี 2540 โดยมีการจัดตั้งโครงการระบบเงินตราชุมชนประเทศไทย (Thai Community Currency Systems Project – TCCS) ภายใต้การดำเนินการของสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (LDI) โครงการดังกล่าวได้รับเงินสนับสนุน

จากมูลนิธิญี่ปุ่น หน่วยงานอาสาสมัครแคนาดา (CUSO) หน่วยงานอาสาสมัคร (VSO) และโครงการศึกษาและปฏิบัติการงานพัฒนา (Focus on the Global South) แนวคิดระบบแลกเปลี่ยนชุมชนของโครงการนี้นำเข้ามาจากโครงการในต่างประเทศ (อภิชัย พันธเสน และคณะ, 2547; ปีทมาวดี ชูชุกิ และคณะ, 2547 ก)

ในเดือนสิงหาคมปี พ.ศ.2540 หลังจากที่โครงการระบบเงินตราชุมชนได้จัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการเพื่อให้ความรู้และสร้างความเข้าใจกับชุมชนต่าง ๆ ทั่วประเทศแล้ว ชุมชนกุดชุม จังหวัดยโสธร ได้ตัดสินใจเข้าร่วมระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเป็นแห่งแรก ในปี พ.ศ. 2543 ได้ตัดสินใจเข้าร่วมในการพัฒนาระบบเงินตราชุมชนในประเทศไทยขึ้นแห่งแรกในชื่อว่า “เบี้ยกุดชุม” เนื่องจากกุดชุมเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งชุมชนหนึ่งและมีความพยายามฟื้นฟูวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนอันถือว่าเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมในชุมชนภาคอีสาน กล่าวคือ กุดชุมมีพัฒนาการความเป็นชุมชนพึ่งตนเองมากกว่า 20 ปี ชาวบ้านหำหมี่บ้านในอำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร ใช้เงินตราชุมชนซึ่งเรียกว่า “เบี้ยกุดชุม” ในการแลกเปลี่ยนสินค้าภายในชุมชน ซึ่งเป็นความพยายามในการร่วมแสวงหาทางออกจากวิกฤตการเศรษฐกิจของประเทศ พร้อม ๆ กับการเรียนรู้เรื่องเศรษฐกิจทางเลือกของภาคประชาชน ดังนั้นจึงมีผู้นำชุมชนและองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง รวมถึงมีการผลิตที่หลากหลายในชุมชนไม่ว่าจะเป็นนมถั่วเหลือง แยมพุดสมุนไพร น้ำยาล้างจาน ยาสมุนไพร และอื่น ๆ อย่างไรก็ตามกุดชุมก็ยังเป็นชุมชนที่ต้องการจะแสวงหาวิธีการหรือเครื่องมือที่จะจัดการกับปัญหาหลักของชุมชน คือ ปัญหาหนี้สิน ดังนั้นจึงได้จัดตั้งคณะทำงานเฝ้าอยู่เฝ้ากิน เพื่อดำเนินงานแลกเปลี่ยนชุมชน (ปีทมาวดี ชูชุกิ และคณะ, 2547 ก)

สมาชิกเบี้ยกุดชุมได้กำหนดวัตถุประสงค์ของระบบเบี้ยกุดชุม ไว้ 2 ด้าน ประกอบไปด้วย ด้านสังคม และด้านเศรษฐกิจ โดยด้านสังคมมีสาระสำคัญ คือ เพื่อให้เกิดการพึ่งตนเองในชุมชน ลดการพึ่งพาภายนอก เพื่อสร้างกิจกรรมที่มีความหลากหลายและยั่งยืน เพื่อสร้างความสัมพันธ์ไมตรีอันดีต่อกันระหว่างคนในชุมชน ในส่วนของด้านเศรษฐกิจ มีวัตถุประสงค์คือเพื่อลดจำนวนการไหลออกของเงินบาทและทรัพยากรไปนอกชุมชน และเพื่อให้สมาชิกมีเงินเก็บออม (ปีทมาวดี ชูชุกิ และคณะ, 2547 ก)

ระบบแลกเปลี่ยนของกุดชุม เป็นระบบแลกเปลี่ยนที่เป็นการสร้างสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนแทนการใช้เงิน ที่เรียกว่า เบี้ยกุดชุม ซึ่งเบี้ยกุดชุมนั้นอยู่ในรูปแบบของเงินกระดาษ เป็นเงินตราชุมชนที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการได้ในกลุ่มเท่านั้น โดยมีการกำหนดมูลค่าของเบี้ยกุดชุมเท่ากับเงินบาทอันเป็นผลมาจากกระบวนการออกแบบรูปแบบของเงินตราชุมชนร่วมกันของชุมชนเพื่อความสะดวกในการแลกเปลี่ยน ซึ่งในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการของสมาชิกสามารถทำได้ 3 วิธีคือ ใช้เบี้ยกุดชุมเพียงอย่างเดียว ใช้เบี้ยกุดชุมคู่กับเงินบาท และใช้เงิน

บาทเพียงอย่างเดียว เช่น การซื้อน้ำเต้าหู้ 1 ถัง ราคา 5 บาท ผู้ซื้อจะจ่ายเป็นเบี้ยกดชุมชน 5 เบี้ย หรือจ่ายเป็นเงิน 3 บาท เบี้ยกดชุมชน 2 เบี้ย หรือ จ่ายเป็นเงินบาท 5 บาทเพียงอย่างเดียวก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับข้อตกลงระหว่างผู้ซื้อกับผู้ขาย (ปีทมาดี ชูชุกิ และคณะ, 2547 ก)

ในสังคมไทยนั้นมึระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนและแรงงานกันมาแต่โบราณอยู่แล้ว ระบบลงแขกเป็นการแลกเปลี่ยนแรงงานของผู้คนในชุมชน พื้นที่ทุนทางสังคมที่มีอยู่เดิมของชุมชนในเรื่องการพึ่งตนเอง การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การใช้ทุนทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์เพื่อช่วยให้ชุมชนสามารถอยู่ได้อย่างยั่งยืน โดยไม่ต้องพึ่งพาทายนอกมากนัก

โดยสรุปแล้ว ระบบแลกเปลี่ยนชุมชน จึงเป็นการสร้างตลาดบนหลักการเศรษฐกิจพอเพียง แต่ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนไม่ใช่เป็นเรื่องเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่จะเกี่ยวกับเรื่องเสรีภาพ การสร้างอำนาจ การกำหนดวิถีชีวิตท้องถิ่น การพึ่งตนเองของชุมชน และการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน คนในชุมชนที่มีการแลกเปลี่ยนระหว่างกัน จะช่วยสกัดกั้นการไหลออกนอกชุมชนของเงินบาทไปสู่ตลาดภายนอกโดยไม่จำเป็น และยังช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน

อุดมการณ์การพัฒนาของระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

วาทกรรมการพัฒนาแนวทักษิณมิกส์

อุดมการณ์การพัฒนาแบบทักษิณมิกส์ เป็นแนวคิดการสร้างเศรษฐกิจเติบโตรูปแบบใหม่ทางเศรษฐกิจโดยความพยายามเคลื่อนทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจไทยออกจากโมเดลการพัฒนาของเอเชียตะวันออก ซึ่งประเทศไทยได้นำมาใช้วางยุทธศาสตร์การพัฒนาดังแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 เป็นต้นมา โมเดลการพัฒนาของเอเชียตะวันออกเน้นการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมและอาศัยเงินลงทุนทางตรงจากต่างประเทศเป็นตัวขับเคลื่อนเศรษฐกิจ แต่ทักษิณมิกส์ จะใช้เศรษฐกิจคู่ขนาน (Dual Track Economy) โดยจะเพิ่มการกระตุ้นตลาดภายใน และเพิ่มจำนวนผู้ประกอบการธุรกิจขนาดเล็ขนาดกลาง เพื่อจะได้ใช้ทักษะของคนท้องถิ่นและทุนภายในที่ยังไม่ถูกใช้อยู่ รวมทั้งทรัพย์สินอื่น ๆ (รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติ) อย่างมีประสิทธิภาพดังคำกล่าวของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ที่ว่า (สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2545, หน้า 242-243)

“...เรื่องเศรษฐกิจ เศรษฐกิจวันนี้เราใช้ Model ที่เรียกว่า East Asia Economic Model คือรูปแบบที่อาศัยเงินลงทุนจากต่างประเทศเพื่อให้เกิดการจ้างงานในประเทศ เพื่อต้องการพัฒนาตัวเองจากประเทศเกษตรกรรมเป็นประเทศอุตสาหกรรม แล้วก็ให้มีการผลิตเพื่อส่งออกเป็นหลัก ที่เป็นลักษณะที่เรียกว่า Single Track วันนี้ได้พิสูจน์แล้วว่าในปี 1997 ว่า

Track นี้ไม่ใช่ Work Track เดียวไม่ใช่ Work ไม่ได้หมายความว่าต้องยกเลิกทั้ง Track...

“...เมื่อ Single Track ไม่พอ เราเราต้องทำ Dual Track ซึ่ง Dual Track ที่ไม่พอต้องเป็น Dual Track Plus เพราะว่าประเทศเอเชียตะวันออกทั้งหลายกำลังสูญเสียใน Track แรกนี้ ให้จีนอย่างสิ้นเชิง Track ที่สองต้องปรับ คือ 1. ต้องช่วยธุรกิจไทยให้เข้มแข็ง แล้วให้เพิ่มมาตรฐานความสามารถของเขาให้ได้มากที่สุด 2. คือสร้างผู้ประกอบการใหม่ให้เกิดขึ้น ต้องสร้างคนเพื่อสร้างงาน คือสร้างเจ้าแก่ สร้างผู้ประกอบการใหม่...”

ทิศทางการพัฒนาดังกล่าวจะส่งผลให้ประเทศไทยขยับขึ้นไปบนสายโซ่มูลค่าเพิ่มให้กับ การผลิต และบรรลุเป้าประสงค์เพิ่มความมั่งคั่งให้กับประเทศในระดับเดียวกับประเทศ อุตสาหกรรมที่พัฒนาแล้ว หรือที่เรียกว่าประเทศโลกที่หนึ่ง (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2547)

แนวทางการพัฒนาแบบทักซิโอมิกส์ มีเป้าหมายและแนวทางที่สำคัญ ดังนี้

1. มุ่งการสร้างเศรษฐกิจเติบโตทางเศรษฐกิจ การมุ่งสร้างเศรษฐกิจเติบโตทาง เศรษฐกิจเป็นการให้ความสำคัญกับตัวเลขของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) ดังคำกล่าว ของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ที่ว่า (สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2545, หน้า 100, 119)

“...เจตนาพื้นฐาน (Bottom Line) ใหญ่ คือช่วยทำให้ชาติเราผ่านพ้นวิกฤตช่วงนี้ไป ความจริงจุดนี้ไม่ได้แปลว่าเรากำลังแย่ แต่หมายความว่าเรากำลังชะลอตัว (Slow Down) ซึ่ง น่าจะโตมากกว่านี้ การเติบโตทางเศรษฐกิจคือการจ้างงาน การลดภาระหนี้ การนำไปสู่ ความมั่งคั่ง และการนำไปสู่ความผาสุก ฉะนั้นเราต้องการการเจริญเติบโต...ฉะนั้นจริง ๆ แล้วคือเราอยากให้รวย ๆ กันทุกคน อยากให้นักธุรกิจรวยทุกคน มีกำไร ...ผมอยากเห็น ธุรกิจทุกแห่งประสบผลสำเร็จ เพราะว่าความสำเร็จของธุรกิจนั้น คือความสำเร็จของ ประเทศไทย เพราะงบประมาณของรัฐบาลมีเพียง 20% ของจีดีพีทั้งประเทศเพราะฉะนั้น อีก 80% ของจีดีพี อยู่ที่ภาคเอกชนและภาคประชาชน และขจัดให้หมดไป เพื่อให้ 80% ของ GDP อยู่ที่ภาคเอกชนและภาคประชาชนสามารถที่จะเติบโตได้อีก...”

ยุทธศาสตร์การสร้างเศรษฐกิจเติบโตทางเศรษฐกิจของทักซิโอมิกส์จะแบ่งเป็น 3 ขั้นตอน คือ (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2547)

ขั้นที่หนึ่ง: นโยบายกระตุ้นตลาดภายใน นโยบายนี้เป็นนโยบายที่ใช้ในการกระตุ้น เศรษฐกิจในระดับรากหญ้า จึงเป็นการเน้นตลาดภายในเป็นหลัก การกระตุ้นตลาดภายในประกอบ ไปด้วยสองมาตรการ ประการแรก คือ นโยบายสังคมที่มุ่งเพิ่มความสามารถในการบริโภคของครัวเรือน โดยลดค่าใช้จ่ายที่จำเป็น เช่น ในเรื่องสุขภาพ (30 บาทรักษาทุกโรค) และการใช้หนี้ (นโยบายปลอดหนี้ให้เกษตรกรสามปี) ประการที่สอง คือ รัฐบาลจัดหาเงินทุนเพื่อตอบสนอง โครงการต่างๆ โดยใช้สินเชื่อจากธนาคารหรือสถาบันการเงินภาครัฐ เช่น โครงการ 1 ล้านบาท 1

หมู่บ้าน การจัดหาสินค้าให้กับธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม โครงการ 1 ตำบล 1 ผลิตภัณฑ์ หรือ OTOP (One Tambon One Product) เป็นต้น

ขั้นที่สอง: นโยบายเศรษฐกิจคู่ขนาน (Dual Tract) เป็นการดำเนินนโยบายควบคู่กันไป ระหว่างนโยบายกระตุ้นตลาดภายในส่วนหนึ่ง กับอีกส่วนหนึ่งคือเศรษฐกิจภาคส่งออก การท่องเที่ยวและการลงทุนจากต่างประเทศ นโยบายกระตุ้นตลาดภายในจะกระทำเมื่อภาคเศรษฐกิจต่างประเทศซบเซาและจะหยุดเมื่อภาคต่างประเทศกลับดีเหมือนเดิม (สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2545, หน้า108)

“...การค้าขายภายในประเทศ Domestic Growth อย่างเดียวไม่พอ แต่ไม่ได้หมายความว่า จะมาหวังการส่งออกอย่างเดียวก็ได้ ต้องทำทั้งสองพร้อมๆ กัน ...ฉะนั้นเราเองจะต้อง กระจายน้ำหนักของสินค้าที่จะส่งออก และต้องส่งออกในหลายภูมิภาค ในขณะเดียวกัน ก็ต้องขับเคลื่อนเศรษฐกิจในประเทศตามนโยบายของรัฐบาลปัจจุบัน เศรษฐกิจในต่าง จังหวัดจะฟื้นตัวก่อน แล้วนำไปสู่การฟื้นตัวในเมืองใหญ่และในกรุงเทพมหานคร...”

ขั้นที่สาม: แผนการลงทุนสาธารณูปโภคเพื่อเร่งความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และ ขยายระบบเศรษฐกิจทุนนิยม แผนดังกล่าวจะประกอบไปด้วยการลงทุนของภาครัฐในโครงการ สาธารณูปโภค และ โครงการก่อสร้างขนาดใหญ่รวมถึงการกระจายระบบเศรษฐกิจทุนนิยมออกไป ให้ถึงรากลึกยิ่งขึ้นไปในภาคเศรษฐกิจระดับรากหญ้าของชนบทและชุมชนเมือง รวมถึงการดึงเอา เศรษฐกิจนอกกฎหมายเข้ามาสู่ระบบเป็นส่วนหนึ่งของการขยายขอบเขตของเศรษฐกิจทุนนิยมที่ ขอบธรรมออกไป

2. การค้าเสรี การค้าเสรีเป็นการเชื่อมต่อกับนโยบายเปิดเสรีตามแนวทางของอุดมการณ์ เสรีนิยมใหม่ (Neo – Liberalism) การดำเนินนโยบายการค้าเสรีดังกล่าวเพื่อไม่ให้ขัดแย้งกับคู่ค้า สำคัญ เช่น สหรัฐอเมริกาซึ่งสนับสนุนการค้าเสรีเต็มที่ (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2547)

3. การอุ้มชูทุนในประเทศ ทุนในประเทศถือว่าเป็นทุนที่มีพลวัตที่สุดคือเป็นสาขา เศรษฐกิจที่พึ่งตลาดภายในประเทศเป็นหลัก และเป็นธุรกิจขนาดใหญ่ซึ่งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับ พรรคไทยรักไทย ทุนในประเทศมีบทบาทสำคัญในการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจ และมีบทบาทใน เรื่องการแสวงหากำไรเข้าเศรษฐกิจ (Rent – seeking) เพื่อเพิ่มกำไร ในระบบพรรคพวกนิยม (Cronyism) (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2547)

4. ประชานิยมแบบเอื้ออาทร ประชานิยมแบบเอื้ออาทรเป็นการแบ่งปันผลประโยชน์ให้ กว้างขวางและทำให้กลุ่มที่รู้สึกถูกกีดกันออกไปอยู่ชายขอบ กลับมาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการ พัฒนาแนวทุนนิยม นอกจากนี้ประชานิยมแบบเอื้ออาทรยังช่วยระดมศักยภาพของคน และ สินทรัพย์ที่ยังไม่ถูกนำมาใช้ ออกมาใช้ในระบบตลาด โครงการต่าง ๆ ของประชานิยมเป็นโครงการ

ที่พยายามสร้างผู้ประกอบการและขยายขอบข่ายของเศรษฐกิจทุนนิยมให้กว้างขวางขึ้นเพื่อให้รัฐสามารถกลับมาเก็บภาษีได้เพิ่มมากขึ้น (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2547)

5. แนวคิดที่มองประเทศคือบริษัท โดยมีนายกรัฐมนตรีคือซีอีโอ ความคิดเช่นนี้เป็นการมองระบบเศรษฐกิจทั้งหมดเหมือนเป็นธุรกิจแห่งหนึ่งและหาช่องทางที่จะนำสินทรัพย์ที่ระบบเศรษฐกิจมีอยู่ในที่ต่าง ๆ ออกมาใช้เพื่อสร้าง “กำไรแห่งชาติ” โดยมีนายกรัฐมนตรี ทักษิณ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรีซีอีโอ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร จะมีทีมเศรษฐกิจในการบริหารงาน โดยใช้กรอบความคิดของนักลงทุนประเภท กล้าเสี่ยงเพื่อกำไรสูง ทักษิณโหมก๊สจึงให้ความสำคัญกับ “การตลาด” และผลประโยชน์ของสังคมถูกโยกย้ายเป็นหนึ่งเดียวกับของนักธุรกิจ (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2547)

โดยก่อนเข้าบริหารประเทศ พันตำรวจโท ดร. ทักษิณ ชินวัตร กล่าวถึงแนวทางของรัฐบาลใหม่อย่างชัดเจนว่า (ชุมพร ภัทรพร, 2545, หน้า 102)

“...บริษัทก็คือประเทศ ประเทศคือบริษัทคล้ายกันครับ บริหารเหมือนกัน เป็นการบริหารด้วยเศรษฐกิจทั้งนั้น ต่อไปนี้เป็นยุคของการบริหารด้วยเศรษฐกิจ ไม่ใช่เป็นการบริหารด้วยตัวอื่น เศรษฐกิจเป็นตัวกำหนด...”

6. ประชาธิปไตยของนายทุน อุดมการณ์การพัฒนาแนวทักษิณโหมก๊ส ตั้งอยู่บนประชาธิปไตยของนายทุน คือ ระบอบการเมืองที่เน้นการได้มาถึงอำนาจทางการเมืองที่อาศัยการเลือกตั้งภายใต้ระบบการซื้อสิทธิขายเสียง คือ นายทุนสามารถใช้เงินเข้ามามีอำนาจโดยผ่านกระบวนการเลือกตั้ง (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2545) ระบอบประชาธิปไตยของนายทุนภายใต้รัฐบาลทักษิณ มีลักษณะเด่นก็คือ ใช้อำนาจปกครองในลักษณะเผด็จการอำนาจนิยม โดยมีการรวมศูนย์อำนาจแบบบูรณาการอยู่ที่ผู้นำทางการเมืองที่เรียกว่า ผู้บริหารแบบบูรณาการ (Chief Executive Officer = CEO) ดังคำกล่าวของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ที่ว่า (สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2545, หน้า 347, 348, 350)

“...รูปแบบของผู้ว่าฯ CEO คือรูปแบบที่ว่าเอาหัวหน้าส่วนราชการทุกส่วนมาเป็นคณะผู้บริหารจังหวัดแล้วท่านคือตัวประธาน...เพราะฉะนั้นผู้ว่าราชการจังหวัดในฐานะเป็นประธานผู้บริหารนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะทำหน้าที่ให้ทุกฝ่ายได้ร่วมกันคิดร่วมกันทำ เอายุทธศาสตร์มาวางร่วมกัน ต้องทำให้ประชาชนในจังหวัดนี้ ให้เศรษฐกิจจังหวัดนี้ สังคมจังหวัดนี้ดีขึ้น...ความเป็นเจ้าภาพของผู้ว่าราชการจังหวัด หรือการเป็น CEO ของผู้ว่าราชการจังหวัดนั้น แนวคิดผมมีความรู้สึกละก้างให้เหมือนกับเป็นผู้ช่วยนายกฯประจำจังหวัด เพราะนายกฯ ดูทั้งประเทศแต่ถ้าลงลึกทีละจังหวัดคงตายแน่ แต่ถ้าไม่มีใครรับผิดชอบตรงจุดนั้นเลยแล้วเราจะแก้ปัญหาอย่างไร ก็ต้องมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้แทนนายกฯ เป็นเจ้าภาพอยู่ในนั้นเลย...”

ผู้บริหารเชิงบูรณาการของไทย มีลักษณะของระบบเก่าแก่ ลูกจ้างและหลงฐี จะต้องปฏิบัติตามคำสั่งเก่าแก่ และเก่าแก่เองจะอยู่เหนือการวิพากษ์วิจารณ์ (รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, 2547, หน้า 21, 34) ดังนั้น ระบบอบทักษิณ จึงมีลักษณะที่สำคัญ คือ

6.1 การไม่สามารถตรวจสอบได้เช่น พบว่าเนื่องจากการครองเสียงสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (สส.) จำนวนมากในลักษณะเผด็จการรัฐสภา และการเข้าไปมีอิทธิพลต่อองค์กรอิสระของรัฐบาล

6.2 การละเลยเรื่องสิทธิเสรีภาพของประชาชน ซึ่งจะพบได้จากการ ไม่ออกกฎหมายคุ้มครองรับสิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญปี พ.ศ.2540 หรือการพยายามเข้าไปครอบงำสื่อมวลชนโดยอาศัยทุน

6.3 การสร้างความอ่อนแอให้กับประชาสังคม เช่น การโฆษณาชวนเชื่อ ใส่ร้ายฝ่ายตรงข้ามของรัฐบาล การพัฒนาแบบสงเคราะห์แนวประชานิยมทำให้ชาวบ้านขาดการพึ่งตนเอง การมอมเมาประชาชนด้วยห่วยบนดิน การใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหายาเสพติด หรือปัญหาชายแดนภาคใต้ (สุรัชย์ ศิริไกร, 2547)

6.4 การมีปัญหาคอรัปชั่นในเชิงนโยบาย เช่น มีการร้องเรียนการคอรัปชั่น ปีละ 2,000 กว่าเรื่อง เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปแล้วอุดมการณ์ที่เป็นรากฐานของนโยบายแบบทักษิณโมมิสต์ ก็คือการเน้นเรื่องการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยนำวิธีการบริหารจัดการแบบธุรกิจเข้ามาใช้บริหารเศรษฐกิจของประเทศนั่นเอง

วาทกรรมการแลกเปลี่ยนแนวทักษิณโมมิสต์

โครงการแลกเปลี่ยนสินค้าแนวทักษิณโมมิสต์ เกิดขึ้นจากการริเริ่มของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ในฐานะนายกรัฐมนตรี ในการกำหนดนโยบายการค้าระหว่างประเทศ การแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างประเทศตามแนวคิดของ นายกรัฐมนตรี ทักษิณ ชินวัตร จะใช้รูปแบบการค้าแบบหักบัญชีเป็นวิธีการหลักเพื่อบรรเทาภาวะวิกฤตเศรษฐกิจของไทยโดยการประหยัดเงินตราต่างประเทศ เนื่องจากในภาวะวิกฤตเศรษฐกิจนั้น ประเทศไทยมีเงินทุนสำรองระหว่างประเทศต่ำดั่งวาทกรรมของนายกรัฐมนตรี ทักษิณ ชินวัตร ที่ว่า (สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2545, หน้า 108; สำนักส่งเสริมการค้าชายแดนและมาตรการพิเศษทางการค้า กรมการค้าต่างประเทศ, 2548)

“...ประเทศที่ไม่มีเงินสำรองมาก หรือประเทศที่ไม่ค่อยคล่องตัวในเรื่องของการใช้เงินเหรียญสหรัฐฯ เราจะใช้ระบบ Account Trade หรือเป็นการค้าหักบัญชี ซึ่งจะเป็นการเพิ่ม volume เพิ่มปริมาณการค้าขึ้น 3-4 เท่า ภายในเวลา 2-3 ปี นี่คือนสิ่งที่เรากำลังจะและทำ ...การตั้งระบบการค้าแบบหักบัญชี ก็คือว่า ใครขายอะไรให้ใครก็ลงบัญชีไว้ก่อน เมื่อ

ถึงเวลานั้นงวดก็มาถึงแล้วที่ใครต้องจ่าย ใครซื้อใครมากกว่า คนนั้นก็จ่าย ซึ่งจะ
ทำให้ประหยัดเงินตราต่างประเทศแทนที่จะต้องแลกเงินต่างประเทศ แลกไปแลกกลับอยู่
อย่างนั้น ก็มาใช้ระบบหักบัญชี จะทำให้การค้าของประเทศดีขึ้น...”

ตามจริงประเทศไทยก่อนหน้ารัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร ก็ได้มีมาตรการเกี่ยวกับการ
การแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างประเทศที่สำคัญคือ การค้าต่างตอบแทน (Counter Trade) โดยการค้า
ต่างตอบแทนนำมาใช้เสริมการค้าระหว่างประเทศแบบปกติตั้งแต่ปี พ.ศ. 2524 และมีบทบาทมาก
ขึ้นในปี พ.ศ. 2536 เพื่อช่วยแก้ปัญหาการขาดดุลการค้าและราคาสินค้าเกษตรตกต่ำ โดยกำหนดว่า
ในการซื้อสินค้าจากต่างประเทศในวงเงินตั้งแต่ 500 ล้านบาทขึ้นไป จะต้องมีการเจรจาต่อรองให้
ต่างประเทศซื้อสินค้าไทยเป็นการตอบแทนด้วย (ชนิยา ชัยพฤกษ์, 2546) แต่รัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ
ชินวัตร ได้พิจารณามาตรการการค้าต่างตอบแทนและนำเสนอการค้าแบบหักบัญชีแทน โดยเห็นว่า
การค้าต่างตอบแทน จะเพิ่มภาระให้แก่ประเทศ ในขณะที่เงินทุนสำรองระหว่างประเทศไทยยังมี
ปัญหาอยู่ ดังวาทกรรมของ พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร ที่ว่า (ฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ สำนัก
โฆษก, 2548)

“...ควรยกเลิก Counter Trade, Counter Trade คือการปล่อยให้มีการโอนสินค้า Counter
Trade คือ ไม่ได้ประโยชน์เลย เพราะว่าเวลาจะไปบริษัทที่ขายของ ต้องบังคับให้เขา
Counter Trade เขาต้องไปเจรจากับผู้ส่งออกของประเทศไทย แล้วต้องจ่ายค่าธรรมเนียม
1 เปอร์เซ็นต์ครึ่ง หรือ 2 เปอร์เซ็นต์ อันนี้ก็มาเพิ่มต้นทุนให้กับรัฐบาลอีก ไม่ได้
ประโยชน์เพราะอย่างไรก็ขายไปแล้ว มาหักล้างบัญชีกันเท่านั้นเอง Counter Trade ไม่เอา
แล้ว ขอเป็น Barter Trade หรือ Account Trade ...”

ในการนำระบบการค้าแบบหักบัญชีมาใช้ในการค้าระหว่างประเทศ พ.ต.ท. ทักษิณ
ชินวัตร ได้นำเรื่องนี้เข้าหารือในเวทีการประชุมสุดยอดผู้นำอาเซียนครั้งที่ 7 โดยมีมุ่งหวังให้ประเทศ
ในกลุ่มอาเซียนหันมาใช้ระบบการค้าแบบหักบัญชี พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร ได้อ้างเหตุผลของการ
นำมาตรการดังกล่าวมาใช้ว่า เพื่อเป็นการเพิ่มมูลค่าของประเทศทั้ง 2 ฝ่าย ในกลุ่มประเทศอาเซียน
ให้มากขึ้น โดยไม่ต้องใช้เงินตราสกุลหลักของโลก ช่วยลดความเสี่ยงทางการค้า และยังช่วยเพิ่ม
อำนาจในการต่อรองในกลุ่มประเทศนอกภูมิภาคอาเซียนด้วย (ศูนย์วิจัยไทยพาณิชย์, ม.ป.ป.)

ในการดำเนินนโยบายการค้าแบบหักบัญชี ประเทศไทยได้อาศัยรูปแบบของประเทศใน
เอเชียมาเป็นต้นแบบ เนื่องจาก มาเลเซีย เป็นประเทศแรกที่น่าระบบการค้าแบบหักบัญชีมาใช้ในการ
การค้าระหว่างประเทศ โดยประเทศมาเลเซียได้นำการค้าหักบัญชีแบบทวิภาคี (Bilateral Payment
Agreement: BPA) ใช้มาจนถึงปัจจุบัน มาเลเซียได้ดำเนินการมาเป็นเวลากว่า 20 ปีและได้มีประเทศ

ที่ได้ทำการค้าระบบนี้กับมาเลเซียมากกว่า 30 ประเทศ (สำนักมาตรการพิเศษทางการค้า กรมการค้าต่างประเทศ, 2548)

ในระยะแรก ประเทศไทยได้ทำการค้าแบบหักบัญชีกับประเทศต่าง ๆ ทั้งในและนอกประเทศอาเซียนรวม 12 ประเทศ โดยการเข้ามาแทรกแซงของรัฐ คือให้ธนาคารเพื่อการส่งออกและนำเข้า (EXIM Bank) เป็นผู้รับผิดชอบ (สำนักมาตรการพิเศษทางการค้า กรมการค้าต่างประเทศ, 2548)

ระบบการค้าแบบหักบัญชีของไทย มีพลวัตตั้งแต่ช่วงวิกฤตเศรษฐกิจมาจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากรัฐบาล พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร สามารถนำระบบดังกล่าวมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาแนวทักษิณมิกส์ และได้เหมาะสมตามสถานการณ์ในแต่ละช่วง คือ ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นพบว่า ในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ได้นำการค้าแบบหักบัญชีมาใช้เพื่อไม่ให้สูญเสียเงินทุนสำรองต่างประเทศ แต่หลังจากที่ได้ผ่านพ้นวิกฤตเศรษฐกิจมาแล้ว การค้าแบบหักบัญชีก็ยังคงเป็นประโยชน์ในการช่วยบรรเทาปัญหาการขาดดุลบัญชีเดินสะพัด ดังวาทกรรม ของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ที่ว่า (ฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ สำนักโฆษก, 2548)

“... เพราะเราไม่ต้องการเห็นการขาดดุลบัญชีเดินสะพัด เราพยายามอย่างยิ่ง ถึงแม้จะเกิดการขาดดุลบ้าง ก็ขอให้หน่อยหน่อย อย่างมาก แต่ว่าไม่ขาดดุลยิ่งดี ปีนี้อ้าเกินดุล ได้ถือว่าเยี่ยมมาก แต่ถ้าจะขาดดุลบ้างขอให้หน่อยหน่อย อยากจะเน้นย้ำในส่วนนี้ เพราะฉะนั้น การซื้อของเราขี้นี้ไม่พ้นเพราะเรายังกำลังเติบโต เมื่อกำลังเติบโต การนำเข้าทั้ง เทคโนโลยี นำเข้าทั้งด้านสินค้าทุนและสินค้าวัตถุดิบนี้ไม่พ้น...”

วาทกรรมการแลกเปลี่ยนแนวทักษิณมิกส์ ได้ขยายตัวจากการค้าระหว่างประเทศมาสู่การค้าภายในประเทศ โดยการดำเนินงานของระบบราชการภายใต้การนำของผู้ว่าราชการจังหวัดแบบบูรณาการเพื่อการพัฒนา (CEO)

จังหวัดซึ่งเป็นต้นแบบในการนำการค้าแบบหักบัญชีมาใช้ คือจังหวัดศรีสะเกษ โดยการนำของผู้ว่าราชการจังหวัด สุจริต นันทมนตรี ในขณะที่ เนื่องจากจังหวัดศรีสะเกษเป็นจังหวัดทดลองนำร่องระบบการบริหารจังหวัดแบบบูรณาการเพื่อการพัฒนา (CEO) ทำให้ผู้ว่าราชการจังหวัดต้องสร้างผลงานให้เป็นที่ยอมรับได้ต่อรัฐบาล ดังคำกล่าวของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ที่ว่า (สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2545, หน้า 367)

“...การดำเนินงานนโยบายต้องมีการวัดผลเป็นช่วง ๆ แล้วจะเห็นว่าสิ่งที่เราทำนั้นถูกทางหรือผิดทาง เราจะต้องมีตัวเลขวัดผลตลอดเวลา เพราะฉะนั้นการทำผู้ว่า CEO นี้ได้มีการทดสอบก่อนดำเนินงาน (Pre-test) และระหว่างการดำเนินงาน (Time series) และหลังการดำเนินงาน (Post-test) ...”

ตามจริงการแลกเปลี่ยนสินค้าโดยการหักบัญชี (Account Trade) เป็นสิ่งที่สหกรณ์ภายใต้การครอบงำของรัฐได้ดำเนินการมาก่อนการเกิดระบบหักบัญชี (สุรณีย์ ศรีอักษร, สัมภาษณ์, 2 มิถุนายน 2549) แต่รูปแบบดังกล่าวได้ถูกนำมาใช้สร้างความชอบธรรมแก่ผู้ว่าราชการจังหวัดแบบ CEO เนื่องจากรูปแบบการหักบัญชีมีความสอดคล้องกับแนวคิดของท่านนายกรัฐมนตรีนายกรัฐมนตรี (ปิ่นดา ลาภหุ่่มศรี และ ชวลิต กิจพิบูลย์, 2546) กล่าวคือ

หลังจากนั้นในช่วงที่นายกรัฐมนตรี พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร ได้เดินทางไปประเทศจีน และได้มีการกล่าวสุนทรพจน์ซึ่งมีการถ่ายทอดกลับมายังประเทศไทย ในการกล่าวสุนทรพจน์ครั้งนั้น นายกรัฐมนตรี พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร กล่าวถึงการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างรัฐกับรัฐและประโยชน์ของการแลกเปลี่ยน ในขณะเดียวกันผู้ว่าราชการจังหวัด สุจริต นันทมนตรี ได้มีโอกาสรับชมอยู่ที่ประเทศไทยด้วย วันรุ่งขึ้นผู้ว่าราชการจังหวัดศรีสะเกษได้พบกับสหกรณ์จังหวัดศรีสะเกษ จึงได้พูดคุยกันในเรื่องของการแลกเปลี่ยนสินค้าโดยระบบหักบัญชีที่นำมาเสนอเป็นผลงานของโครงการจัดระบบบริหารราชการจังหวัดแบบบูรณาการเพื่อการพัฒนา (CEO) จังหวัดศรีสะเกษในเวลาต่อมา (ปิ่นดา ลาภหุ่่มศรี และ ชวลิต กิจพิบูลย์, 2546)

จากนั้นโครงการนี้จะถูกหยิบยกมานำเสนอต่อนายกรัฐมนตรี พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ในการมาตรวจวัดและประเมินผลที่จังหวัดศรีสะเกษ หลังจากที่มีการกำหนดนโยบายการค้าแบบหักบัญชีของจังหวัดศรีสะเกษโดย ผู้ว่าราชการจังหวัด สุจริต นันทมนตรี แล้ว หน่วยงานที่รับผิดชอบดำเนินงานต่อมาก็คือ สหกรณ์จังหวัดศรีสะเกษ การดำเนินงานของสหกรณ์จังหวัดศรีสะเกษในการนำนโยบายแลกเปลี่ยนสินค้าแนวหักบัญชีไปปฏิบัติ หลังจากนั้นได้อาศัยกลไกของระบบราชการและหน่วยงานที่จัดตั้งโดยระบบราชการเป็นตัวหลักในการขับเคลื่อนนโยบาย คือ สหกรณ์จังหวัดศรีสะเกษ พาณิชย์จังหวัดศรีสะเกษ และการค้าภายในจังหวัดศรีสะเกษ โดยอาศัยสหกรณ์การเกษตรในจังหวัดศรีสะเกษ เป็นตัวขับเคลื่อนโครงการแลกเปลี่ยนสินค้า ส่วนวาทกรรมที่ใช้ในการขับเคลื่อนนโยบายการแลกเปลี่ยนดังกล่าว ซึ่งจะอาศัยข้ออ้าง การแก้ไขปัญหาความยากจนในฐานะที่เป็นยุทธศาสตร์หนึ่งของการบริหารจัดการแบบบูรณาการ คือ อ้างว่าการแลกเปลี่ยนแบบหักบัญชีจะช่วยเพิ่มช่องทางการตลาดเพื่อนำสินค้าให้ลูกค้ามากขึ้น การกระจายสินค้าดีขึ้น เป็นการเชื่อมโยงกับเครือข่ายในจังหวัด โดยการลดลักษณะการเอาเปรียบของพ่อค้าคนกลาง ดังนั้นจึงเป็นวาทกรรมที่สนับสนุนระบบทุนนิยม ดังจะเห็นได้จากอุดมการณ์การแลกเปลี่ยนสินค้าแบบหักบัญชีนี้ยังคงต้องพึ่งตลาดแบบทุนนิยม และพึ่งพาทุนจากภายนอก ถึงแม้จะลดการใช้จ่ายเงินสดโดยตรงเนื่องจากประเทศไทยอยู่ในภาวะที่ขาดแคลนเงินตรา แต่ในส่วน of สหกรณ์จังหวัดนั้นเป็นเรื่องของการขยายตลาดสินค้า จึงทำให้ทั้งสองส่วนคือผู้ว่าราชการจังหวัด และกลุ่มสหกรณ์จังหวัดมีความร่วมมือกันผลักดันนโยบายดังกล่าวขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม (สาครินทร์ ดวงตะวัน, สัมภาษณ์,

3 มีนาคม 2549)

วาทกรรมการพัฒนาของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน

แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเป็นอุดมการณ์การพัฒนาทวนกระแสหรือต่อต้านการพัฒนาทุนนิยมในประเทศไทย แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในประเทศไทยเริ่มมาจากข้อเสนอขององค์กรพัฒนาเอกชนในช่วงทศวรรษ 2520 แนวคิดได้รับความสนใจจากปัญญาชน องค์กรพัฒนาของศาสนาทั้งพุทธและคริสต์ นักวิชาการ และนักศึกษาตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา หลังจากเกิดวิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ได้มีการเชื่อมโยงกันว่าเป็นเรื่องเดียวกัน ในที่นี้จะสรุปสาระสำคัญของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนซึ่งได้มาจากปัญญาชนผู้สร้างอุดมการณ์ของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ที่สำคัญ ๆ คือ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2547 ก, 2547 ข)

แนวคิดของบาทหลวงนิพนธ์ เทียนวิหาร จากแรงบันดาลใจในฐานะคริสตชน บาทหลวงนิพนธ์ เทียนวิหาร เริ่มพัฒนาแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนตั้งแต่ พ.ศ. 2520 เนื่องจากท่านเห็นว่าการทำงานโครงการด้านเศรษฐกิจโดยการจัดตั้งองค์กรชุมชน เช่น ธนาคารข้าวขึ้นก่อนให้เกิดปัญหาคือโครงการกับชุมชนไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังนั้นท่านจึงหันไปพัฒนาอัตลักษณ์และศักดิ์ศรีของชุมชนขึ้น ซึ่งถือว่าท่านเป็นต้นกำเนิดของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน

แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนของบาทหลวงนิพนธ์อาจสรุปได้ 2 ประการ คือ (1) ชุมชนมีวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของตนเองอยู่แล้ว วัฒนธรรมนี้ให้คุณค่าแก่ความเป็นคนและความผสมกลมกลืน (Harmony) กันในชุมชน (2) วัฒนธรรมชุมชนเป็นพลังผลักดันการพัฒนาชุมชนที่สำคัญที่สุด จะเป็นประโยชน์ได้เมื่อมีการปลูกให้สมาชิกแห่งชุมชนมีจิตสำนึกรับรู้ในวัฒนธรรมของตนเอง การที่ชุมชนมีอัตลักษณ์ของตนเองอยู่แล้ว หมายถึงชุมชนมีระบบคุณค่าที่รวบรวมมาได้จากประวัติศาสตร์อันเป็นบทสรุปของความคิดและการปฏิบัติของชุมชนนั้น ดังนั้นวัฒนธรรมชุมชนจึงเป็นวิถีชีวิตและตัวกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนที่ชาวบ้านเป็นผู้ก่อรูปความคิดขึ้นมา แกนกลางของวัฒนธรรมชุมชนคือการให้ความสำคัญแก่การเป็นคน และความผสมกลมกลืนกันในชุมชน

หัวใจของวัฒนธรรมชุมชนในทัศนะของบาทหลวงนิพนธ์ เทียนวิหาร ได้แก่ ศาสนา ท่านได้กล่าวไว้ว่า “ศาสนาคือแกนของการอธิบายคุณค่าต่าง ๆ” และอีกตอนหนึ่งว่า “องค์กรประชาชน...มีอุดมการณ์ซึ่งมาจากประวัติศาสตร์ มีความเชื่อทางศาสนาเป็นโซ่ร้อย... การสรุปทฤษฎีทางด้านสังคมจะนำมาใช้เป็นเพียงเครื่องมือ ไม่ใช่เป็นอุดมการณ์ แต่มีความเชื่อทางศาสนาเป็นอุดมการณ์หรือจุดยืน”

แนวคิดของ บำรุง บุญปัญญา: บำรุง บุญปัญญา เป็นนักพัฒนาอาวุโสที่มีอิทธิพลต่อนักพัฒนาในช่วงทศวรรษ 2520 บำรุง บุญปัญญา มีส่วนร่วมในการสร้างอุดมการณ์ของวัฒนธรรมชุมชนโดยนำเสนอแนวคิดสำคัญ 3 ประการ คือ (1) แนวคิดวัฒนธรรมสองกระแส

(2) แนวคิดการพึ่งตัวเอง และ (3) แนวคิดบทบาทชนชั้นกลาง (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2544 ข, 2547 ก, 2547 ข)

ในทัศนะของบำรุง บุญปัญญา นั้นวัฒนธรรมไทยมีลักษณะของวัฒนธรรมสองกระแส คือ กระแสที่เรียกว่าวัฒนธรรมชาวบ้าน และกระแสวัฒนธรรมทุนนิยม วัฒนธรรมชาวบ้านนั้นมีความเป็นอิสระจากวัฒนธรรมของคนชั้นกลางและของคนชั้นสูง เนื่องจากสัมพันธ์กับวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติ อยู่กับการใช้แรงงานและชุมชนมีฐานะอยู่ที่ระบบเครือญาติ ดังนั้นชุมชนหมู่บ้านในทัศนะของ บำรุง บุญปัญญา ก็คือ “เป็นรูปแบบของสังคมที่มีอายุยืนนานมากกว่าเพื่อน ไม่ว่าธรรมชาติข้างนอกจะเป็นอย่างไรจะเปลี่ยนแปลงไปเช่นไรความเป็นหมู่บ้านหรือเป็นชุมชนคงทนมานานเป็นเวลาหลาย ๆ ร้อยปี สี่ห้าร้อยปี มีความเป็นอยู่ที่สืบช่วงกันมาเป็นเวลาอันยาวนาน ลักษณะเช่นนี้ก็คือลักษณะที่เรียกว่ามันเป็นสังคมในตัวของมันเอง สังคมเป็นตัวของตัวเองมานาน เช่นนี้ ก็แสดงว่าเป็นสังคมที่มีเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมที่เป็นอิสระ” แต่กระแสวัฒนธรรมแบบทุนนิยมนั้นเกิดจากการพัฒนาเศรษฐกิจที่ประเทศไทยนำแนวคิดมาจากภายนอกประเทศโดยประสานเข้ากับอำนาจรัฐ ดังนั้นวัฒนธรรมทุนนิยมจึงมีขึ้น “เพื่อสนองความต้องการของฝรั่งทั้งสิ้น เราเป็นฝ่ายเสียประโยชน์จากการพัฒนานี้...ยังพัฒนายิ่งจนลง พวกที่ร่ำรวยขึ้นนอกจากฝรั่งแล้ว ก็คือพวกที่หากินกับฝรั่ง ซึ่งก็มีจำนวนน้อย” คนจำนวนน้อยนี้คือ “คนกรุงเป็นพวกผู้ดีดินแดง พวกตามกันฝรั่ง”

บำรุง บุญปัญญา เสนอให้ชาวบ้านกลับไปพึ่งตนเอง โดยการเลียนแบบสิ่งที่เคยทำมาในอดีต เริ่มจากการเป็นตัวของตัวเองทางความคิด และตระหนักถึงเอกลักษณ์แห่งตัวเอง ในทางเศรษฐกิจชาวบ้านควรทำแต่พอกินเป็นหลัก โดยทำการผลิตในขนาดที่เหมาะสมและใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลัก เพื่อจะสามารถกลับไปสู่การพึ่งตนเองให้ได้ แม้ ณ ระดับประเทศก็ควรมีนโยบายพึ่งตัวเองภายในประเทศด้วยเหมือนกัน คือเปลี่ยนวัตถุประสงค์จากการผลิตเพื่อส่งออก และใช้นโยบายเศรษฐกิจชาตินิยมแทน คือ ส่งเสริมอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า อุตสาหกรรมแปรรูป อุตสาหกรรมที่มารองรับการเกษตรกรรม ไม่ใช่อุตสาหกรรมที่มาจากต่างประเทศ และเป็นอุตสาหกรรมขนาดย่อม

บทบาทของชนชั้นกลาง ในทัศนะของบำรุง บุญปัญญา ก็คือ ชนชั้นกลางมีหน้าที่แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับชาวบ้าน ไม่ใช่ไปชี้สั่งหรือครอบงำความคิดชาวบ้าน ชนชั้นกลางมีหน้าที่สำคัญ 3 ประการ คือ (1) นำวัฒนธรรม ความรู้ และระบบความคิดของชาวบ้านมาเผยแพร่ในหมู่ชนชั้นกลางให้มากขึ้น (2) จัดสรรทรัพยากรในสังคมเมืองไปให้ชนบทมากขึ้น (3) คัดค้านการบีบบังคับของรัฐที่กระทำต่อหมู่บ้าน อุดมการณ์ของบำรุงจึงมีลักษณะเป็นแบบอนาธิปไตยนิยม (Anarchism) คือต่อต้านรัฐ โดยการผนึกกำลังคนหลายชนชั้นเข้าต่อต้านรัฐบาลแบบเดิม รวมถึงต่อต้าน

ทุนนิยมเฉพาะบางประเภทด้วยเพราะ บำรุง บุญปัญญา ยังยอมรับวิสาหกิจเอกชนในกิจการอุตสาหกรรม อีกทั้งเขายังให้พื้นที่และบทบาทแก่ชนชั้นกรรมพี

แนวคิดของ อภิชาติ ทองอยู่: อภิชาติ ทองอยู่ เป็นผู้ร่วมสร้างวัฒนธรรมชุมชนที่เน้นลักษณะคุณค่าทางจริยธรรมของวัฒนธรรมพื้นบ้าน มากกว่าการเสนอให้ต่อต้านวัฒนธรรมของรัฐ และระบบทุนนิยม โดยมีความเห็นว่าประเทศไทยมีการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมสองกระแส คือ ชาวบ้านมีวัฒนธรรมอันเป็นอิสระของเขามาแต่โบราณกาลที่อภิชาติ ทองอยู่ เรียกว่า “วิถีแห่งหมู่บ้าน” และวัฒนธรรมนี้ยังดำรงอยู่จนมาถึงปัจจุบันในสถาบันหมู่บ้านนั้น มนุษย์เราอาจมีพฤติกรรมบางอย่างทั้งที่ในใจจริงมิได้ต้องการทำสิ่งนั้นจริง ๆ เช่น ชาวบ้านที่ต้องรับระบบทุนนิยม แต่ใจจริง ๆ เขาต่อต้าน ที่เป็นเช่นนี้ เนื่องจาก ชาวบ้าน “อยากสะดวกสบายแบบปัจจุบันแต่อยากให้สภาพวัฒนธรรมการดำรงอยู่ของชีวิตและสังคมเป็นแบบเก่าที่มีศีลธรรมมีคุณธรรมและเอื้ออารีต่อกัน” นอกจากนี้ อภิชาติ ทองอยู่ ยังเห็นว่า ภายในหมู่บ้านยังไม่มี การแตกแยกออกเป็นชนชั้น (Class Differentiation) โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาจะพบว่า ในแง่จิตสำนึก ชาวบ้านมีจิตสำนึกไม่ต่างกันเลย เป็นอันเดียวกับชุมชนด้วยซ้ำไป ชุมชนหมู่บ้านจึงยังเป็นระบบที่มีอัตลักษณ์ของตัวเอง ในทางวัฒนธรรม (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2547 ก, 2547 ข)

อภิชาติ ทองอยู่ อธิบายถึงลักษณะที่ดึงดูดของวัฒนธรรมชุมชนชาวนาไทยว่า รักษาและส่งเสริมคุณค่าวัฒนธรรมพื้นบ้านให้สืบเนื่องต่อไปในอนาคต ลักษณะสำคัญที่สุดของวิถีแห่งหมู่บ้าน ก็คือ “น้ำใจที่งดงามเปี่ยมด้วยความรักและไม่ตรีอยู่ล้นเหลือ” ลักษณะเช่นนี้ เป็นความสัมพันธ์อย่างมีคุณค่าทางศีลธรรม มนุษยธรรมและอหิงสธรรม หมู่บ้านไม่เคยทำร้ายใครทุกครั้งที่เจ็บปวด พวกเขาต่างก็ตั้งหน้าตั้งตาฟูมฟักรักษาตนเอง (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2544 ข, 2547 ก, 2547 ข)

การพัฒนาในทัศนะของ อภิชาติ ทองอยู่ คือการสืบทอดวัฒนธรรมชุมชนอันดีงามโดยการให้ชาวบ้านค้นหาทางออกในงานพัฒนาด้วยตนเอง ดังวาทกรรมของ อภิชาติ ทองอยู่ที่ว่า

“ไม่มีความจำเป็นใดๆที่จะต้องสยบยอมกับวัฒนธรรมแบบใหม่...ฝึกแบบแผนอันงดงามของสังคมแม่บทเราทิ้งไป พร้อมกับสร้างภาพความพรั่มวของคุณค่าชีวิตอันแท้จริงและถูกต้องให้ตกต่ำลง”

“ทางออกของหมู่บ้านคือ ด้านหนึ่งพวกเขาจะต้องฟื้นฟูทางจิตใจและถ่ายทอดความดีงามสู่คนรุ่นหนุ่มสาวและเยาวชนต่อไปอีกด้านหนึ่ง เขาจะต้องพึ่งตนเองในการดำรงชีวิตให้มากขึ้นภายใต้เงื่อนไขที่ทำได้”

ส่วนคนชนชั้นกลางมีบทบาทเป็นผู้ช่วยให้ชาวบ้านตระหนักในคุณค่าและสืบทอดวัฒนธรรมชุมชน

แนวคิดของ น.พ.ประเวศ วะสี: แนวคิดหลักของ น.พ.ประเวศ วะสี ในฐานะนักวิชาการ ที่ตีความพุทธธรรมในแนวชุมชนนิยมสามารถสรุปแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนได้ 3 ประการ คือ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2544 ข, 2547 ก, 2547 ข)

1. การต่อต้านรัฐ การต่อต้านรัฐของ น.พ.ประเวศ วะสี เกิดจากการวิเคราะห์ถึงความไร้ประสิทธิภาพของระบบราชการ ไม่สามารถทำการพัฒนาให้ประสบความสำเร็จได้ เนื่องจากระบบราชการของไทยสร้างขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการปกครอง โดยเฉพาะการเก็บภาษี ดังนั้นระบบราชการจึงเป็นระบบรวมศูนย์อำนาจบังคับบัญชาตามแนวตั้ง เนื่องจากรัฐขาดความเข้าใจเข้าใจชุมชนชนบท ดังนั้นยุทธศาสตร์ของ น.พ. ประเวศ วะสี ที่สำคัญ ดังวาทกรรม “ลดอำนาจของข้าราชการลง อย่าให้ยื่นไปถึงชุมชน ให้ชุมชนมีสิทธิมีเสียงที่จะวางแผนที่จะตัดสินใจ ที่จะลงมือทำอะไรซึ่งเขาจะทำได้มากมาย” เป็นการ “โอนอำนาจ...คืนไปให้ประชาชนให้ชุมชน”

2. การส่งเสริมชุมชน น.พ.ประเวศ วะสี ส่งเสริมให้ชุมชนชนบทมีความเข้มแข็ง โดยการประยุกต์ใช้แนวคิดเบญจฉัณธ์ของพุทธธรรมอันได้แก่ (ก) จิตใจที่มีธรรมะ มีความขยันหมั่นเพียร และสัน โद्य (ข) แบบแผนการผลิตเพื่อยังชีพเป็นหลัก โดยใช้เกษตรอินทรีย์ (ค) การสร้างความสมดุลกับสิ่งแวดล้อม (ง) การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ (จ) การมีชีวิตแบบชุมชน โดยมีสถาบันครอบครัวและวัดเป็นสถาบันพื้นฐาน การสร้างค่านิยมที่เน้นการช่วยเหลือพึ่งพากัน ตลอดจนพัฒนาความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น ผสมผสานเข้ากับวิชาการสากล

3. การนำพุทธธรรมมาใช้ในการพัฒนา โดยเฉพาะพุทธศาสนาในการพัฒนา การพัฒนาที่สมบูรณ์ต้องพัฒนาทั้งทางจิตใจและสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป โดยมีคุณธรรมและจริยธรรมเป็นฐาน คือ การพัฒนาที่มีองค์ประกอบของศีล สมาธิ และปัญญา ศีลคือการกินน้อยใช้น้อยหรือการลดวัตถุนิยมลง สมาธิคือจิตที่สงบ ถ้าจิตสงบแล้วมนุษย์ก็เปลี่ยนพฤติกรรมให้ดีขึ้นได้ ปัญญาคือการรู้ธรรมชาติของสรรพสิ่ง น.พ.ประเวศ วะสี เสนอให้ศาสนาเป็นองค์ประกอบหลักในแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน หมายความว่าต้องนำเอาศาสนาพุทธซึ่งเดิมเป็นวัฒนธรรมของภูมิภาคใหม่แล้วเพื่อให้ทำหน้าที่รักษาความรักใคร่ปรองดองในชุมชนและในสังคม ใช้ศรัทธาของชุมชนเพื่อให้ชุมชนมีเอกลักษณ์มีความเข้มแข็งซึ่งเท่าเทียมต่อต้านรัฐไปในตัว อีกทั้งใช้ต่อต้านความโลภ การเห็นแก่ตัว และการเอารัดเอาเปรียบ ซึ่งเป็นผลของการพัฒนาแบบทุนนิยม วัฒนธรรมชุมชนของอาจารย์ประเวศจึงเป็นวัฒนธรรมของหมู่บ้านบวคด้วยศาสนาพุทธ

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา: ได้สรุปแนวคิดวัฒนธรรมของชุมชนว่าเป็นแนวคิดอริปไตยนิยมของไทย โดยอาศัยความคิดของผู้สร้างอุดมการณ์วัฒนธรรมชุมชนทั้ง 4 ท่านที่กล่าวมาข้างต้นผสานกับการศึกษาวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและวัฒนธรรมหมู่บ้านของชนชาติไทในและนอกประเทศ วัฒนธรรมชุมชนในฐานะอนาธิปไตยนิยมของไทย มีลักษณะพิเศษเฉพาะสังคมไทย ดังนี้

(ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2544 ข, 2547 ก, 2547 ข)

1. การต่อต้านการใช้อำนาจของรัฐ แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนถือว่าเป็นแนวคิดประชาธิปไตยของประชาชนระดับรากหญ้า โดยการมีพื้นฐานอยู่ที่ชุมชนหมู่บ้านและเครือข่ายของหมู่บ้าน ที่เน้นการจัดตั้งโดยภาคประชาชน ดังนั้นจึงต้องมีการกระจายอำนาจจากรัฐส่วนกลางมาอยู่ที่องค์กรประชาชน ทำให้ชุมชนสามารถต่อรองกับอำนาจรัฐได้

2. การให้ความสัมพันธ์กับเรื่องเสรีภาพ เสรีภาพในบริบทของอนาริปัตย์นิยมไทย มีลักษณะสำคัญ คือ การรักษิสระควบคู่ไปกับความมีน้ำใจ กล่าวคือคนไทยชอบทำอะไรตามใจ ไม่ชอบการบังคับกดขี่ ไม่ชอบการใช้อำนาจ ไม่ชอบรัฐ ขณะเดียวกันคนไทยมีน้ำใจช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ ถือเป็นพี่เป็นน้อง แบ่งกันอยู่แบ่งกันกิน

3. ชุมชนหมู่บ้านไทยเป็นระบบชุมชนที่มีมิติทางวัฒนธรรมมีบทบาทสำคัญมากในการร้อยโยงหน่วยต่าง ๆ เข้าด้วยกันอย่างแน่นแฟ้นด้วยความสมัครใจ และเป็นระบบชุมชนที่มีเครือข่ายโดยธรรมชาติ บนอาณาบริเวณที่กว้างขวาง ทั้งในระดับชุมชน ระดับท้องถิ่น และระดับชาติ การที่ชุมชนหมู่บ้านมีเครือข่ายก็เพื่อ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เนื่องจากเครือข่ายตั้งอยู่บนระบบคุณค่าที่เน้นเรื่องการมีน้ำใจ

4. ส่วนองค์ประกอบด้านศาสนธรรมนั้น ไม่ถือว่าเป็นองค์ประกอบที่จำเป็นของอนาริปัตย์นิยมไทยที่ขาดไม่ได้ เนื่องจากในบรรดาผู้สร้างอุดมการณ์วัฒนธรรมชุมชนทั้ง 4 ท่านนั้น จะพบว่า บำรุง บุญปัญญา และ อภิชาติ ทองอยู่ มีความคิดแบบชาวบ้านแท้ ๆ และชื่นชมวัฒนธรรมของชาวบ้านโดยตรง แต่บาทหลวงนิพนธ์ เทียนวิหาร และ น.พ.ประเวศ วะสี เสนอให้ผสมผสานวัฒนธรรมของชาวบ้านเข้ากับศาสนา ในกรณีของบาทหลวงนิพนธ์ ปัญญาชนจะนำเอาแนวคิดศาสนาคริสต์ผสมผสานกับความเชื่อท้องถิ่น ส่วนในกรณีของนายแพทย์ประเวศ ปัญญาชนและพระจะประสานศาสนาพุทธกับความเชื่อของชาวบ้าน

แนวคิดอนาริปัตย์นิยม ในระดับหมู่บ้านของไทยเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ในระดับโครงสร้างมาโดยตลอด ถึงแม้ไม่ได้แสดงออกมาเป็นพฤติกรรมอย่างชัดเจนในชีวิตประจำวัน แต่เมื่อใดที่มีวิกฤตก็จะปรากฏออกมาให้เห็นชัดเจน เช่น ในกบฏชาวนา อุดมการณ์ที่อยู่เบื้องหลังกระบวนการ ก็คือการปฏิเสธรัฐ และเรียกร้องให้หมู่บ้านมีอิสระในการปกครองตนเอง หรือ ภายหลังเกิดวิกฤตการณ์ทางธรรมชาติ เช่น น้ำท่วมหรือภัยแล้ง ชาวบ้านจะเข้าช่วยเหลือกันเองตามอัตภาพ โดยไม่ได้หวังพึ่งการช่วยเหลือของรัฐแต่อย่างใด เป็นต้น

วิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 ต่างประเทศลดการลงทุน เศรษฐกิจอุตสาหกรรมและการค้าหดตัว โดยเฉพาะการค้าระหว่างประเทศ บริษัทเงินทุนหลายแห่งถูกปิดกิจการ หนี้ธนาคารกลายเป็นหนี้เสียจำนวนมาก เกิดการว่างงาน เศรษฐกิจภาคเมืองถูกกระทบกระเทือนมาก ขณะที่

ภาคท้องถิ่น ภาคชนบท ไม่ถูกระทบ และยังสามารเป็นหลังพิงคูดกลืนผู้ที่ว่างงานจากในเมือง
วิกฤตการณ์เศรษฐกิจครั้งนี้ทำให้นักวิชาการ ปัญญาชน และประชาชน ได้พิจารณาทบทวนแนว
ทางการพัฒนาประเทศในช่วงที่ผ่านมา ทบทวนทฤษฎีและแนวทางเศรษฐกิจและสังคมที่ใช้ชี้นำ
แนวทางนั้น ทำให้นักวิชาการและปัญญาชนได้หันกลับมามองไปยังชุมชนท้องถิ่นชาวบ้าน
ภายในประเทศ พื้นฐานของชีวิตเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของประชาชนสนับสนุนการพัฒนา
ประเทศในแนวทางใหม่ คือเริ่มจากการสร้างความเข้มแข็ง ณ ระดับย่อยของเรณองขึ้นมาจากระดับ
ครอบครัวและชุมชน จากเศรษฐกิจเกษตรกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้าน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2547,
หน้า 19-20)

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงถือได้ว่ามีอยู่ 2 ระยะ คือ ในระยะแรกนั้น พระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวได้ทรงเสนอทฤษฎีใหม่ หรือที่วารสารมูลนิธิชัยพัฒนาเรียกอีกนัยหนึ่งว่า เศรษฐกิจชุมชน
แบบพึ่งตนเอง โดยมีจุดประสงค์คือ “เพื่อพออยู่พอกิน อิ่ม खुตัวเองได้ มีแนวทางดำเนินงาน 3 ขั้น
คือ การจัดสรรพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย การรวมพลังของชุมชน และความร่วมมือของกลุ่มหรือ
สหกรณ์ในชุมชนกับองค์กรหรือภาคเอกชนภายนอก ในส่วนระยะที่สอง ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็น
เศรษฐกิจพอเพียงในฉบับสมบูรณ์นั้น ได้เกิดขึ้นในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ที่ออกมาในรูปของ
ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่ว่าจะส่งเสริมให้สถาบันครอบครัวและชุมชนเป็นสถาบันหลักของ
การพัฒนา (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2547, หน้า 20)

จากการที่แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้กลายเป็นแนวคิดกระแสหลักในการพัฒนา
ประเทศ ส่งผลให้แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการมากขึ้น เนื่องจาก
แนวคิดทั้งสองมีจุดร่วมกัน 2 ประการหลัก คือ การมีเป้าหมายในการผลิตเพื่อยังชีพ แนวคิด
วัฒนธรรมชุมชนถือว่าการผลิตเพื่อยังชีพเป็นเป้าหมายหลักซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจ
พอเพียงในระยะแรกซึ่งเป็นเรื่องของทฤษฎีใหม่ อีกประการหนึ่งคือแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน มีจุด
ร่วมด้านองค์ประกอบของพุทธศาสนาตามที่ น.พ.ประเวศ วะสี ในฐานะผู้สร้างอุดมการณ์
วัฒนธรรมชุมชนได้พยายามปรับวัฒนธรรมของชาวบ้านให้สอดคล้องกับการตีความพุทธศาสนา
แนวปฏิรูปที่มีมาตั้งแต่การพัฒนาประเทศให้ทันสมัย

วาทกรรมการแลกเปลี่ยนของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน

พระราชดำรัสเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงในวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540 ได้กลายเป็น
นโยบายการพัฒนาของชาติหลังวิกฤตเศรษฐกิจ ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนในฐานะยุทธวิธีในการ
พัฒนา เป็นผลมาจากการประสบกับปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 ที่ส่งผลกระทบด้านลบ
ต่อประเทศในหลายมิติทั้งทางเศรษฐกิจ การเมืองสังคมและวัฒนธรรม และมีหลายระดับทั้งใน
เศรษฐกิจระดับประเทศและต่อวิถีเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน ดังนั้นกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน

ในฐานะคนชั้นกลางจึงได้อาศัยโอกาสนี้ขับเคลื่อนระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนโดยมุ่งหวังจะเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่ช่วยกระตุ้นให้เกิดการพึ่งตนเองของชุมชน คือ ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนทำให้เกิดการหมุนเวียนของทุนและทรัพยากรภายในชุมชน และยังเป็นกลไกการไหลออกของทรัพยากรท้องถิ่น รวมถึงเป็นการกระตุ้นการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนอีกด้วย (อภิชัย พันธเสน และคณะ, 2547)

การก่อรูประบบแลกเปลี่ยนของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเกิดขึ้นก่อนวิกฤตเศรษฐกิจ ปี พ.ศ. 2540 โดยการฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชนเดิมให้กลับมา (อภิชัย พันธเสน และคณะ, 2547; ปัทมาวดี ชูชุกี และคณะ, 2547 ก)

การนำระบบแลกเปลี่ยนแนววัฒนธรรมชุมชนมาใช้ที่กุดชุมครั้งแรกได้ก่อให้เกิดผลกระทบ เป็นความขัดแย้งระหว่างรัฐและชุมชนกุดชุมขึ้นมาว่า ชุมชนสามารถสร้างเงินตราของตัวเองได้หรือไม่ อย่างไรก็ดีในบริบทของยุทธศาสตร์การพัฒนาแนวเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้เกิดการเจรจาความร่วมมือระหว่างรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน กล่าวคือปลายเดือนมกราคม พ.ศ. 2545 ได้มีการเสวนาระหว่างนักวิชาการเจ้าหน้าที่ขององค์กรพัฒนาเอกชน กับเจ้าหน้าที่ของสำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติธนาคารแห่งประเทศไทย กระทรวงการคลังและนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และได้ข้อสรุปว่าถ้าหากไม่ใช่คำว่า “เบี้ย” และถ้าไม่เทียบเคียงกับค่าเงินบาท และถ้าไม่มีธนาคารที่ออกบัตรก็ จะไม่ผิดกฎหมาย ข้อสรุปจากการสัมมนาได้รับการขับเคลื่อนต่อไปในเดือนกุมภาพันธ์ 2545 ได้มีการจัดประชุมทางวิชาการในระดับภูมิภาคภายใต้ชื่อว่า “Alternative Economic Systems in Asia: Challenges of Community Currency Systems” จนในที่สุดสถาบันจัดการเพื่อชนบทและสังคม มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้พัฒนาระบบแลกเปลี่ยนภายใต้กรอบของงานวิจัยเรื่องระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองภายใต้การสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.) เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ.2545 ถึง 31 มกราคม พ.ศ.2547 (อภิชัย พันธเสน และคณะ, 2547; ปัทมาวดี ชูชุกี และคณะ, 2547 ก)

การขับเคลื่อนงานวิจัยขององค์กรเอกชนมีผลให้มีการฟื้นฟู “เบี้ยกุดชุม” ขึ้นมาใช้ใหม่ ภายใต้ชื่อ “บุญกุดชุม” การใช้ชื่อบุญกุดชุมมีนัยยะแสดงถึงการช่วยเหลือซึ่งกันและกันและการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การสรรค์สร้างคุณงามความดีให้กันและกัน และเป็นกลไกที่ส่งเสริมให้เกิดความสุขขึ้นภายในชุมชนอย่างแท้จริง

การขับเคลื่อนระบบแลกเปลี่ยนชุมชนแนววัฒนธรรมชุมชน นอกจากการเกิดระบบเงินตราชุมชนของบุญกุดชุมแล้วได้ก่อให้เกิดกลุ่มพื้นที่ภาคต่าง ๆ ของไทยดังต่อไปนี้ กลุ่มผลิตถักรงนกและหัวกรงนก หมู่ที่ 2 ตำบลบ้านนา อำเภอนะจะ จังหวัดสงขลา ซึ่งมีการแลกเปลี่ยนมาเป็น

เวลานานแล้ว กลุ่มศูนย์การเรียนรู้พลังชุมชน ตำบลห้วยบง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ กลุ่มเลี้ยงวัวพันธุ์พื้นบ้าน บ้านวังต่อตั้ง ตำบลนางแดด อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ กลุ่มอนุเยาวชนชักคันน้ำชี บ้านโหล่น ตำบลนางแดด อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ กลุ่มเกษตรกรศูนย์รวมน้ำใจเกษตรทฤษฎีใหม่ บ้านหนองสะพังทอง ตำบลโพนงาม อำเภอดำชะอี จังหวัดมุกดาหาร ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน (กลุ่มอีโต้้น้อย) ตำบลโคกล่าม อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ กลุ่มแม่บ้านมิตรภาพพัฒนา เขตประเวศ กรุงเทพมหานคร กลุ่มบ้านเขาน้อย ตำบลคงประคำ อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก กลุ่มเกษตรอินทรีย์เมืองปราสาท บ้านโนนตากกลาง อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา และกลุ่มทอผ้าวังทอง ตำบลจรเข้มะสามพัน อำเภออุทุมพร จังหวัดสุพรรณบุรี นอกจากนี้ยังมีกลุ่มอื่น ๆ ที่อยู่ระหว่างการก่อตั้งและยังไม่มีมีการแลกเปลี่ยนที่เป็นรูปธรรมประมาณ 10 กลุ่ม (อภิชัย พันธเสน และคณะ, 2547; ปัทมาวดี ชูชุกิ และคณะ, 2547 ก)

กลุ่มต่าง ๆ ได้รับการสนับสนุนจากโครงการวิจัยและพัฒนาระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง โดยสถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยได้รับการสนับสนุนทางการเงินจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ที่มีระยะของโครงการในช่วงแรก 15 เดือน ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2545 ถึง 31 มกราคม พ.ศ. 2547 (อภิชัย พันธเสน และคณะ, 2547; ปัทมาวดี ชูชุกิ และคณะ, 2547 ก)

กลุ่มที่แลกเปลี่ยนสินค้านอกจากการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการภายในชุมชนใดชุมชนหนึ่งแล้ว กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนก็ได้ขยายให้มีการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนด้วย “กลุ่มเครือข่ายเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อน-เลี้ยว-เกลอ” หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “กลุ่ม เพื่อน – เลี้ยว – เกลอ” ได้รับการสนับสนุนอย่างจริงจังในระยะที่สองของการวิจัยที่จะเริ่มในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2547 เป็นระยะเวลาทั้งสิ้น 3 ปี (อภิชัย พันธเสน และคณะ, 2547; ปัทมาวดี ชูชุกิ และคณะ, 2547 ก)

กลุ่ม เพื่อน เลี้ยว เกลอ แนวคิดเริ่มต้นเกิดจากตัวแทนเครือข่ายชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนจากคณะกรรมการรวมพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน (คพช.) เช่น ตัวแทนเครือข่ายจังหวัดนครศรีธรรมราช นครราชสีมา พระนครศรีอยุธยา กรุงเทพมหานคร เป็นต้น เห็นว่าแนวทางการออกร้าน แข่งขันเชิงธุรกิจ ให้ความหมายจนสิ้นสุดความเป็นเพื่อน เครือข่ายเหล่านี้จึงเริ่มคิดถึงการแลกเปลี่ยนสินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็น โดยจะรวบรวมผลผลิตของสมาชิกกลุ่มเครือข่ายในจังหวัดของตนที่มีแล้วนำมาแลกเปลี่ยนกัน เช่น แลกข้าวจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับอาหารทะเลจากภาคใต้ เป็นต้น อย่างไรก็ตามแนวคิดนี้ไม่ผ่านหลักการของกองทุนเพื่อสังคม (SIF) ที่เน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ศึกษาอบรมเพื่อให้เกิดทุนทางสังคม (อภิชัย พันธเสน และคณะ, 2547; ปัทมาวดี ชูชุกิ และคณะ, 2547 ก)

โครงการวิจัยและพัฒนาระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง ทำให้กลุ่มได้สานต่อ

แนวคิด และเริ่มคิดค้นรูปแบบในทางปฏิบัติด้วยวัตถุประสงค์ที่จะเชื่อมร้อยความสัมพันธ์ และแลกเปลี่ยนผลผลิตโดยไม่ต้องผ่านพ่อค้าคนกลาง

กลุ่ม “เพื่อน เลี้ยว เกลอส” ถือได้ว่าได้เป็นกลุ่มที่ดำเนินงานแลกเปลี่ยนระหว่างเครือข่ายของชุมชนโดยอาศัยแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนที่สำคัญข้อหนึ่งคือ การสร้างระบบเครือข่ายชุมชนในลักษณะของ เพื่อน-เลี้ยว-เกลอส ที่ตั้งอยู่บนความไว้วางใจซึ่งกันและกัน พยายามทำความเข้าใจปัญหาของกันและกัน และร่วมมือกันในลักษณะร่วมทุกข์ร่วมสุข ตามความหมาย “เพื่อน - เลี้ยว - เกลอส” ในความหมาย คือ (ปีทมาวดี ชูชุกิ และคณะ, 2547 ก)

คำว่า “เกลอส” ในภาษาของคนภาคใต้ หมายถึง 2 คนมีความสนิทสนม รักใคร่ ผูกพันอย่างลึกซึ้งขนาดลูกจะสอนให้เรียก พ่อเกลอส-แม่เกลอส ทั้ง 2 ครอบครัวจะมีความผูกพันห่วงใยและช่วยเหลือเหมือนคนในครอบครัวเดียวกัน รักใคร่กลมเกลียว เหมือนญาติพี่น้อง

คำว่าเกลอสเขาเกลอส มาจากเรื่องเล่าว่ามีคน 2 คน คนหนึ่งอยู่บริเวณภูเขา มีอาชีพทำสวนผลไม้คนหนึ่งอยู่ริมทะเล มีอาชีพประมง เกลอสที่อยู่ภูเขา ก็จะนำผลไม้ไปให้กับเกลอส และเกลอสที่อยู่ริมทะเลก็จะนำอาหารทะเลมาให้เกลอส นี่คือการแลกเปลี่ยนระหว่างเกลอสเขาเกลอส ในปัจจุบันนี้ก็ยังมีความเป็นเกลอสอยู่ในสังคมชนบท

ส่วนคำว่าเลี้ยว นั้นมาจากภาษาอีสานเรื่องการผูกเลี้ยว การผูกเลี้ยวมาจากเรื่องเล่าเกี่ยวกับนายฮ้อย จากชาวบ้านที่หมู่บ้านน้ำชาย ตำบลค้อวัง อำเภอค้อวัง จังหวัดยโสธร ซึ่งพื้นที่แถบนี้คือบริเวณหนึ่งของทุ่งกุลาร้องไห้ เมื่อก่อนเป็นทุ่งโล่งไม่มีดินไม่สภาพพื้นที่เป็นทุ่งหญ้าแห้งแล้งกันดาร มีการเลี้ยงวัว ควาย สุกร ไว้ใช้งาน เป็นอาหาร และขายบางส่วน เมื่อต้องการจะขายสัตว์เลี้ยง ก็ต้องลงมาขายแถวจังหวัดนครราชสีมา บางครั้งก็เลยมาถึงปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ ด้วยการเดินเท้ามา คนที่ได้นิ้ว วัว ควายลงมาชาวบ้านเรียก นายฮ้อย การเดินทางไกลก็จะมาพักค้างคืนเป็นระยะ ๆ จะมีการผูกเลี้ยวกันเอาไว้ เพื่อจะได้พักพิงและช่วยเหลือยามเดือดร้อน พึ่งพากันได้

เพื่อน ในที่นี้หมายถึง การคบกันเป็นเพื่อน เมื่อคน ๆ หนึ่งรู้จักถูกชะตา อารมณ์ดี คุยตรงกัน รู้สึกมีความรัก ผูกพัน ห่วงดีต่อกัน และถึงขั้นคบกันเป็นเพื่อน นั้นหมายถึง การช่วยเหลือเกื้อกูลร่วมทุกข์ร่วมสุข

เพราะฉะนั้น “เพื่อน เลี้ยว เกลอส” ในความหมายนี้ จึงไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของผลประโยชน์ซึ่งกันและกันอย่างเดียว แต่หมายถึงการมีชีวิตร่วมกัน มีการดูแลแก้ปัญหา ช่วยเหลือเกื้อกูล ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน ระหว่างชุมชน

กล่าวโดยสรุปแล้วการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนของกลุ่ม เพื่อน-เลี้ยว-เกลอส มีวัตถุประสงค์หลักก็คือ การสร้างเครือข่ายชุมชนให้สามารถช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ ดังนั้นเครือข่ายการแลกเปลี่ยนสินค้าของ เพื่อน-เลี้ยว-เกลอส จึงพยายามลดการพึ่งพาทุนและตลาดแบบทุน

นิยม เช่น การร่วมมือระหว่างเครือข่ายในการร่วมกันตั้งแต่การผลิตจนถึงการกระจายสินค้า การเชื่อมโยงผู้ผลิตสินค้ากับผู้บริโภคโดยตรง การแลกเปลี่ยนจะเน้นการส่งเสริมการเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น

วาทกรรมการพัฒนาของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์

วาทกรรมการพัฒนาของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ตั้งอยู่บนอุดมการณ์การพัฒนาแบบสหกรณ์นิยม สหกรณ์ในที่นี้หมายถึง การรวมกลุ่มด้วยความสมัครใจของภาคประชาสังคมในลักษณะที่เป็นทางการ กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์จังหวัดตราด เกิดอย่างเป็นรูปธรรมครั้งแรกเมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2533 ณ หมู่ที่ 1 ตำบลห้วยแร้ง อำเภอเมือง โดยมีพระสุบิน ปณีโต เป็นผู้สร้างอุดมการณ์

อุดมการณ์การพัฒนาแบบสหกรณ์นิยม อุดมการณ์ดังกล่าวอธิบายว่าความยากจนเป็นต้นเหตุของปัญหานานาชนิด หากชาวบ้านยังยากจนอยู่ จะเทศนาให้ดีเพียงใดก็ไม่สามารถช่วยให้ชาวบ้านมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นได้ อีกทั้งที่ผ่านมามาสถาบันการเงินภายนอกก็เป็นเพียงสายพานลำเลียงเงินออมจากชุมชนเข้าสู่เมือง การที่ชาวบ้านกู้เงินจากสถาบันการเงินภายนอกเพื่อลงทุนประกอบอาชีพนั้นยังเป็นสาเหตุที่ทำให้ชาวบ้านจนลงยิ่งขึ้น (พระสุบิน ปณีโต, สัมภาษณ์, 25 กันยายน 2548)

พระสุบิน ปณีโต ก่อรูปอุดมการณ์สัจจะสะสมทรัพย์ ในช่วงการไปรุดงค์ พระสุบิน ปณีโต ได้พยายามติดตามและเสาะแสวงหาเอกสารวิชาการต่างๆทางโลกมาศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง อยู่ตลอดเวลา ทั้งในด้านปรัชญา เศรษฐศาสตร์ การเกษตร สิ่งแวดล้อม รวมทั้งสภาพสังคมไทย แนวคิดสำคัญที่นำมาประยุกต์ใช้ ได้แก่ เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ การอยู่ร่วมกันของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ค่านิยมและวัฒนธรรม ภูมิปัญญา เครือข่ายและการเชื่อมโยงในสังคมไทย ที่พระสุบิน ปณีโต ได้นำมาบูรณาการเข้ากับความรู้ทางธรรม เป็นหลักการสำคัญของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ซึ่งพระอาจารย์สุบินได้ตั้งขึ้นในเวลาต่อมา (พระสุบิน ปณีโต, ม.ป.ป.; พระสุบิน ปณีโต, สัมภาษณ์, 25 กันยายน 2548)

ในปี พ.ศ. 2523 พระสุบิน ปณีโต ท่านได้ไปร่วมงานกับคณะครูในโครงการสอนผู้ไม่รู้หนังสือตามหมู่บ้านต่างๆในจังหวัดสตูลของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน โดยเป็นผู้เทศนาสั่งสอนธรรม พระสุบิน ปณีโต พบว่าการเทศนาธรรมให้ชาวบ้านรับฟังเพื่อนำไปปฏิบัตินั้นเป็นการสื่อสารทางเดียวที่น่าจะได้ผล โดยเฉพาะเมื่อชาวบ้านกำลังเผชิญกับปัญหาทุกข์ร้อนต่าง ๆ เช่น จากการทำมาหากิน และจากอาชญากรรมที่นับวันจะรุนแรงยิ่งขึ้น ท่านจึงได้เปิดให้มีการปฐกวีสังฆาในรูปแบบของการสื่อสารหลายทาง โดยให้ชาวบ้านมาบอกเล่าปัญหาที่เผชิญอยู่ให้กันและกันฟัง อันเป็นการระบายความทุกข์ไปได้ระดับหนึ่งเมื่อมีผู้รับฟัง และเริ่มผ่อนคลายขึ้นเมื่อมีผู้เห็นอกเห็น

ใจ จากนั้นเมื่อพระอาจารย์ให้ตั้งสติช่วยกันคิดหาทางออกร่วมกัน ชาวบ้านจึงเริ่มมองเห็นความหวัง และเมื่อนำทางออกเพื่อแก้ไขปัญหาไปปฏิบัติได้ผล ทุกข์นั้นก็จะหมดไป เกิดความสุขขึ้นมาแทน นี่คือการสร้างกระบวนการคิดเป็น ทำเป็น เพื่อแก้ปัญหา ที่มีอยู่จริงร่วมกันของพระสุบิน ปณีโต ซึ่งจะดำเนินไปโดยใช้หลักกรรมทางศาสนาเข้ามาประยุกต์สอดแทรก จนกระทั่งติดเป็นนิสัยธรรมชาติ ซึ่งได้ผลกว่าวิธีเทศนาธรรมแบบดั้งเดิมหลายประการ เนื่องจากทำให้ชาวบ้านต้องการเข้ามาติดตามธรรมะเอง ไม่ใช่ต้องไปเกณฑ์ชาวบ้านให้มาฟัง และติดตัวเป็นนิสัยโดยไม่ต้องจดจำ (พระสุบิน ปณีโต, ม.ป.ป.; พระสุบิน ปณีโต, สัมภาษณ์, 25 กันยายน 2548)

เมื่อพระอาจารย์สุบินไปจำพรรษาในวัดที่จังหวัดสงขลา ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและร่วมงานกับ ครูชบ ยอดแก้ว อาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัดน้ำขาวใน อำเภอจะนะ ในขณะที่ ครูชบ ยอดแก้ว ได้เริ่มโครงการกลุ่มออมทรัพย์แบบชาวบ้านขึ้นเพื่อแก้ปัญหาความเดือดร้อนของชาวบ้าน การได้พบปะพูดคุยกับชาวบ้านที่มีความเดือดร้อนต่างๆ และการได้ศึกษาวิธีแก้ปัญหาที่คุ้นเคยกับชาวบ้านที่มีความเดือดร้อนต่างๆ และการได้ศึกษาวิธีการแก้ปัญหาที่ ครูชบ ยอดแก้ว ได้นำมาใช้กับชาวบ้านจนประสบความสำเร็จ นอกจากจะช่วยเหลือความเชื่อของพระสุบิน ปณีโต ที่ได้เรียนรู้มาจากการปฏิบัติด้วยตนเองเมื่อครั้งทำงานในจังหวัดสตูลแล้ว ยังเน้นเรื่องการประยุกต์หลักธรรมมาสู่การปฏิบัติมากกว่าการเรียนรู้เพื่อรู้เกี่ยวกับตัวหลักธรรมเท่านั้น ดังนั้น พระสุบิน ปณีโต จึงได้เห็นความจำเป็นของการใช้ “เงิน” เป็นสื่อกลางในการพัฒนาจริยธรรมในการยึดโยงชาวบ้านให้เข้ามามีส่วนร่วมกันได้อย่างต่อเนื่อง ท่านยังเห็นว่าเมื่อมีเงินแล้วก็สามารถจัดทำกิจกรรมต่างๆ ที่จะเป็นประโยชน์ต่อพวกเขาและต่อส่วนรวมได้ การทำกิจกรรมดังกล่าวได้ดึงดูดให้ชาวบ้านมารวมพลัดกันในการแก้ปัญหาในวงกว้างขึ้นและต่อเนื่องอย่างยืนยาวยิ่งขึ้น (พระสุบิน ปณีโต, ม.ป.ป.)

ในปี พ.ศ.2533 พระอาจารย์สุบินเดินทางกลับมายังภูมิลำเนาจังหวัดตราด และได้เริ่มจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ขึ้นเป็นครั้งแรก โดยให้ชื่อว่า “กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต” เมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม 2533 ด้วยการรวมตัวกันของชาวบ้านหมู่ 1 ตำบล ห้วยแร้ง อำเภอ เมือง จังหวัดตราด โดยมีสมาชิกเข้าร่วมในรุ่นแรกประมาณ 250 คน และมีเงินสะสมแรกเข้า 2,740 บาท (พระสุบิน ปณีโต, ม.ป.ป.)

แนวคิดที่เป็นพื้นฐานหลักของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ของพระอาจารย์สุบิน นับว่าเป็นการผสมผสานความคิดมาจากหลายด้าน โดยยึดหลักที่ว่าสามารถนำมาปฏิบัติได้จริง และก่อให้เกิดผลสนองความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้านได้

อุดมการณ์การพัฒนาแนวสหกรณ์นิยมเชิงพุทธของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์จังหวัดตราด สร้างขึ้นจากการผสมผสานระหว่างแนวคิดสหกรณ์ออมทรัพย์ของครูชบ ยอดแก้ว และแนวคิด

พุทธศาสนาเชิงปฏิรูปในสังคมไทย แนวคิดสหกรณ์ออมทรัพย์ของครูชบ ยอดแก้ว ที่พระสุบิน ปณีโต นำมาสร้างอุดมการณ์มี 5 เรื่องด้วยกัน คือ (พระสุบิน ปณีโต, ม.ป.ป.; พระสุบิน ปณีโต, สัมภาษณ์, 25 กันยายน 2548)

1. การรวมกลุ่มด้วยเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการ (Face to Face Relationship) เช่น ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ การเป็นเพื่อนบ้าน การอยู่ในชุมชนเดียวกัน การมีอาชีพเดียวกัน การร่วมกิจกรรมศาสนาแบบเดียวกัน ความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการเช่นนี้ เป็นพื้นฐานให้เกิดการจัดตั้งกลุ่มได้ง่ายกว่า เนื่องจากมีความไว้วางใจกันและเข้าอกเข้าใจกัน ได้มากกว่าการรวมกลุ่มที่จัดตั้งเป็นทางการ เช่น การลงทะเบียนเป็นสมาชิก การประกาศรับสมัครสมาชิก การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อมวลชน

2. การใช้รูปแบบออมทรัพย์หรือใช้เงินเป็นสื่อกลาง เพื่อช่วยกระชับความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ เนื่องจากสมาชิกแต่ละคนจะมีผลประโยชน์เป็นตัวเชื่อมร่วมกันจากการออมเงินของสมาชิกแต่ละคน ซึ่งในทัศนะของพระสุบิน ปณีโต ถือว่า มนุษย์ปุถุชนนั้นเมื่อออมเงินเพื่อตัวเองได้ก็เนื่องจากความรักตัวเองและจะทำให้สมาชิกรู้สึกเป็นเจ้าของกลุ่มร่วมกัน (พระสุบิน ปณีโต, สัมภาษณ์, 25 กันยายน 2548) พระสุบิน ปณีโต ได้นำคุณค่าของเงินมาใช้ในการทำงานด้านศาสนา โดยอ้างว่า (พระสุบิน ปณีโต, ม.ป.ป., หน้า 6)

“...มันต้องเงินผสมธรรมะ มันจึงจะทำให้ชุมชนรวมตัวกันได้ ไม่อย่างนั้นการสอนธรรมะของเราจะเป็นโมฆะเพราะไม่สามารถทำให้เป็นรูปเป็นร่างได้...”

“...เวลาเราพูดแล้วประยุกต์หลักธรรมะเข้าไปด้วย ชาวบ้านจะเห็นด้วยได้เร็ว...”

“...การเผยแผ่ธรรมะต้องมีตัวหล่อ หากยังเผยแผ่โดยเทศน์อย่างเดียวคงไม่เป็นรูปเป็นร่าง ชาวบ้านก็รวมตัวกันยาก...”

3. การทำกิจกรรมกลุ่มเป็นประจำ เพื่อทำให้กลุ่มมีความเหนียวแน่นยืนนาน พระสุบิน ปณีโต จึงได้กำหนดเงื่อนไขของการเป็นสมาชิกว่า ต้องนำเงินมาส่งเป็นประจำในการประชุมที่จัดขึ้นทุกเดือน และปฏิเสธการขอส่งเงินทีละหลายๆ เดือนต่อครั้ง ดังคำกล่าวของพระสุบิน ปณีโต ว่า ... (ขัตติยา กรรณสูต, 2544, หน้า 128) “...ต้องการให้เดือนหนึ่งโยมมาพบกันครั้งหนึ่ง ใครมีปัญหาสารทุกข์สุขดิบอะไร จะได้รู้ปัญหาของหมู่บ้านว่ามีอะไรใครเจ็บไข้ได้รู้กัน...”

4. การปันผลสหกรณ์ตามแนวคิดสวัสดิการชุมชน โดยถือตามหลักการ “เฉลี่ยทุกข์เฉลี่ยสุข” คือ ผลประโยชน์ที่ได้จากกลุ่มออมทรัพย์จะจัดสรรเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ ร้อยละ 50 ของผลตอบแทนที่ได้ทั้งหมด ใช้เป็นเงินปันผลคืนให้สมาชิก และอีกร้อยละ 50 รวมใช้เป็นกองทุนเพื่อสวัสดิการให้สมาชิกสำหรับในกรณีมีเหตุการณ์ที่ต้องใช้เงินอย่างกะทันหัน เช่น เมื่อถึงแก่กรรม เมื่อประสบอุบัติเหตุ หรือเมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย

5. การรวมกลุ่มแบบสมัครใจ (Voluntary Association) ตามหลักที่ว่า “รวมกลุ่ม โดยกลุ่ม เพื่อกลุ่ม” หมายถึง สหกรณ์ออมทรัพย์ที่เกิดขึ้นมิได้เกิดจากการครอบงำของผู้นำ แต่เป็นการขับเคลื่อนโดยพลังกลุ่มที่ชาวบ้านจะเป็นผู้ดำเนินการเอง พระสุบิน ปณีโต ได้สร้างวาทกรรมเกี่ยวกับเรื่องนี้ ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า (พระสุบิน ปณีโต, ม.ป.ป., หน้า 7)

“...คนมักคิดที่ตัวบุคคล เหมือนหลวงพ่อบุทธทาส หลวงพ่อชา เมื่อหมดท่านแล้วคนก็แตก รวมตัวกันไม่ได้เพราะติดบุคคล ก็มาคิดว่า แม้แต่พระพุทธเจ้าท่านยังสอนให้คิดในธรรม ฉะนั้น ถ้าเราสร้างแรงจูงใจใหม่ คือ สวัสดิการหรือการสร้างการเงินชุมชนเป็นตัวตั้ง เพื่อไม่ให้มาเอาเราเป็นตัวตั้ง อาตมาจะออกมาเมื่อไรก็ได้ เขาก็จะดูแลผลประโยชน์กันต่อไป และเราก็ได้ตั้งกฎเกณฑ์ธรรมะไว้แล้วว่า ต้องอยู่ด้วยความรัก ความสามัคคี การออมชอม การช่วยเหลือ ที่จริงมันก็คือ การปฏิบัติธรรมร่วมกัน ซึ่งไม่ได้อยู่ที่พระเป็นคนสอนแล้วกิจกรรมที่ทำร่วมกันเป็นการสอนกันไป...”

แนวคิดสหกรณ์ของครูชบ ยอดแก้ว ได้ถูกยกขึ้นเป็นอุดมการณ์ในการเคลื่อนไหวทางสังคม เมื่อพระสุบิน ปณีโต นำเอาหลักธรรมของพุทธศาสนามาใช้เป็นฐานคิดของอุดมการณ์ หลักธรรมะที่พระสุบิน ปณีโต นำมาใช้เป็น หลักธรรมะสำหรับฆราวาส เนื่องจากงานของกลุ่มจะสะสมทรัพย์เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการใช้เงินโดยตรง ซึ่งพุทธศาสนาลือว่าพระสงฆ์ไม่ควรเข้ามายุ่งเกี่ยวกับเรื่องเงิน ดังคำกล่าวของพระสุบิน ปณีโต ที่ว่า...(พระสุบิน ปณีโต, ม.ป.ป., หน้า 6)

“แนวคิดกลุ่มออมทรัพย์ฯ ของครูชบนี้น่าจะนำเอาหลักธรรมะเข้าไปสอดแทรกด้วย เพราะมีหลักธรรม เช่น หลักมงคลสูตร หลักฆราวาสธรรม หลักสัจบุรุษ ฯลฯ แต่เราไม่สอนให้ชัดเจนนำไปปฏิบัติได้ ดังนั้นจึงคิดเอากลุ่มออมทรัพย์ฯ นี้มาโยง แต่เอาธรรมะนำก่อนทำให้เห็นปัญหาโครงสร้าง และเอาเงินตามลงไป หรือเอาเงินไป แล้วก็เอาธรรมะกำกับสอดแทรกเข้าไปด้วยอย่าให้เป็นเชิงเดียว เพราะเชิงเดียวมีอันตรายจะเกิดความโลภ ไม่เห็นอกเห็นใจ และพึ่งพากันอย่างแท้จริง...”

ดังนั้นพระสุบิน ปณีโต จึงได้ปรับชื่อกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์ จากคำว่าสัจจะออมทรัพย์ของครูชบ ยอดแก้ว มาเป็น กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ โดยชี้ให้เห็นว่าคำว่าสัจจะนั้น มาจากคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยตรง ซึ่งหมายถึง ความจริงใจที่มีต่อตนเองและผู้อื่น ไม่ว่าต่อหน้าและลับหลัง ธรรมะเรื่องสัจจะ เป็นวาทกรรมที่สำคัญที่จะช่วยทำให้การขับเคลื่อนของกลุ่มสามารถดำเนินงานได้อย่างราบรื่น ผู้สร้างอุดมการณ์ได้ใช้ธรรมะเรื่องสัจจะมาใช้ควบคุมทางศีลธรรม ดังคำกล่าวที่ว่า (พระสุบิน ปณีโต, ม.ป.ป., หน้า 7-8)

“...เมื่อดังกลุ่มได้แล้วก็ตั้งกฎระเบียบขึ้น โดยเราได้เตรียมกฎเอาไว้แล้วถึงเวลาที่ถามกฎเป็นข้อ ๆ ให้เขาพิจารณาว่าเห็นด้วยหรือไม่ จากนั้นก็กล่าวคำปฏิญาณตน ซึ่งเป็นการใช้

คติความเชื่อของชาวบ้านในเรื่องบาปบุญคุณโทษ และการสาปแช่งเข้ามาด้วย เมื่อปฏิญาณจบก็สวดคาถาขันโตกำกับไปอีกครั้ง เสร็จแล้วก็นำเงินที่มีการอมไว้ในวันแรกนั้นปล่อยกู้ให้หมดไม่ต้องเก็บไว้ อาตมาก็กลับ โดยที่ไม่ได้เอาอะไรกลับมา...”

ส่วนคำว่า สะสมทรัพย์นั้น มีความหมายมากกว่าการออมทรัพย์ตามหลักของธรรมะเกี่ยวกับความสุขของฆราวาสว่า การมีทรัพย์นั้น ไม่ใช่แค่การออม แต่จะต้องคำนึงถึงเรื่องการใช้จ่ายการไม่มีหนี้ และการรักษาทรัพย์ด้วย (พระสุบิน ปณีโต, สัมภาษณ์, 25 กันยายน 2548) นอกจากนี้คำว่า สะสม ยังให้จินตภาพเหมือนเป็นจอมพลวก หรือรังผึ้ง ที่ผึ้งจะค่อย ๆ สะสมน้ำหวานจากดอกไม้ จนได้เป็นรังใหญ่ หรือเป็นมดปลวกที่ค่อย ๆ คาบดินวันละน้อย ๆ มาสร้างเป็นจอมพลวก ดังคำกล่าวที่ว่า ... (พระสุบิน ปณีโต, ม.ป.ป., หน้า 8-9)

“...ถ้าใช้คำว่า สะสม แล้ว สามารถยกตัวอย่างจากแมลงผึ้งบ้าง หรือมดปลวกบ้างที่ค่อย ๆ สะสมน้ำหวานจากดอกไม้ จนได้เป็นรังใหญ่ หรือมดปลวกที่ค่อย ๆ คาบดินทีละน้อยมาสร้างเป็นจอมพลวกได้ และยังไม่สอดคล้องกับหลักที่ว่าอย่าหมิ่นเงินน้อย อย่าอนคตยโสหาสนา หรือ น้ำในโอ่งหรือยาในขวดหยดลงทีละนิด ก็หมดได้...”

แนวคิดกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ มีลักษณะเป็นอุดมการณ์แบบสังคมนิยมยูโรเปีย ที่มุ่งช่วยเหลือคนจน โดยลดการเอาเปรียบทุจริตของระบบทุนนิยม ดังคำกล่าวของพระสุบิน ปณีโต ที่ว่า (สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม, 2546, หน้า 24)

“....ตอนทำครั้งแรก อาตมาชี้แจงให้ชาวบ้านเห็นว่าพวกเรากำลังเสียเปรียบ ถ้าเราไม่รวมตัวกัน ในอนาคตจะเสียเปรียบมากขึ้น พวกคนรวยเขายังรวมตัวกันจัดตั้งบริษัท เราคนจนต่างคนต่างอยู่จะไปสู้อะไรได้ ในอนาคตจะไม่มีที่อยู่กิน กลายเป็นคนอนาถา ต้องรอประชาสงเคราะห์อย่างเดียว ฉะนั้นกลุ่มออมทรัพย์เป็นสิ่งที่จำเป็น....”

แนวคิดสัจจะสะสมทรัพย์ จึงมีลักษณะของสหกรณ์นิยม นอกจากนี้ลักษณะสังคมนิยมยูโรเปียของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ยังปรากฏออกมาในรูปของสหกรณ์นิยม คือ เป็นระบบคิดที่มุ่งให้คนคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมและร่วมมือกันมากกว่าแข่งขันกันในระบบทุนนิยม ดังคำขวัญซึ่งถือว่า “เป็นอุดมการณ์ของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ฯ” ดังนี้ (พระสุบิน ปณีโต, ม.ป.ป., หน้า 19; พระสุบิน ปณีโต, สัมภาษณ์, 25 กันยายน 2548)

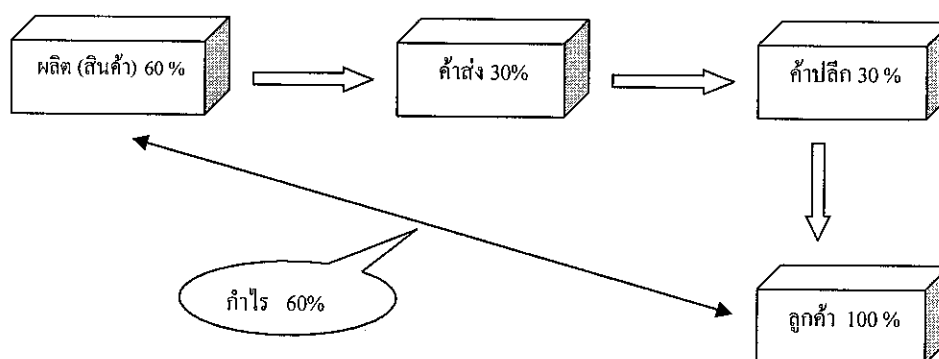
“ จะทำการสิ่งใดต้องใจมัน	ร่วมแรงแข่งขันไม่หวั่นไหว
เลิกเป็นคนเห็นแก่ตัวเร่งกลัวภัย	แยกกันตายรวมกันอยู่คิดดูเอา ”

วาทกรรมการแลกเปลี่ยนของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์

การสร้างวาทกรรมของการแลกเปลี่ยนตามแนวคิดกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เกิดขึ้นหลังจากกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนและนักวิชาการแนววัฒนธรรมชุมชน ได้นำแนวคิดระบบ

แลกเปลี่ยนไปเผยแพร่แก่กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ผ่าน โครงการวิจัยและพัฒนาระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง ในช่วงปี พ.ศ. 2546-2547 และคุณอาคม ภูติภักดิ์ ในฐานะผู้นำกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ได้พัฒนาแนวคิดระบบแลกเปลี่ยนตามอุดมการณ์สหกรณ์นิยมเชิงพุทธ โดยอาศัยหลักคิดจากพระอาจารย์สุบิน ปณีโต และประสบการณ์ในการทำงานธุรกิจเพื่อชุมชน (พระสุบิน ปณีโต, สัมภาษณ์, 25 กันยายน 2548) หลังจากนั้น ในช่วงเดือน พฤศจิกายน และเดือนธันวาคม พ.ศ. 2547 คุณอาคม ภูติภักดิ์ ได้เริ่มขับเคลื่อนการแลกเปลี่ยนของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ โดยได้เดินทางไปดูงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และรับการอบรมร่วมกับปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ที่สถาบันฟื้นฟูศักยภาพภูมิปัญญาส่วนท้องถิ่น เขตอีสานใต้ 2 จังหวัดบุรีรัมย์ ผลการเรียนรู้พบปัญหาที่นำไปสู่การแลกเปลี่ยนระหว่างจังหวัดตราดและเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน กล่าวคือ ในส่วนขององค์กรเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน นั้นสมาชิกในเครือข่ายโดยส่วนใหญ่จะทำนาข้าว ซึ่งมีผลผลิตส่วนเกินมาก แต่ขายได้ราคาตกต่ำ ส่วนทางด้านจังหวัดตราดประชาชน ส่วนใหญ่ซึ่งเป็นชาวสวนผลไม้ จะประสบกับปัญหาการขาดทุน และผลผลิตที่ล้นตลาดอยู่ทุก ๆ ปี ดังนั้นชาวบ้านในจังหวัดตราดและชาวบ้านในภาคอีสาน จึงถูกเอารัดเอาเปรียบในระบบตลาดทุนนิยม ที่ผ่านพ่อค้าคนกลาง คุณอาคม ภูติภักดิ์ ได้แสดงให้เห็นถึงการขุดรื้อในระบบตลาดแบบทุนนิยม ดังปรากฏใน ภาพที่ 2 (อาคม ภูติภักดิ์, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2548)

ในสถานการณ์ที่ชาวจังหวัดตราดมีผลไม้ล้นตลาด แต่การผลิตข้าวไม่เพียงพอกับความต้องการบริโภคในจังหวัด แต่ชาวอีสาน ผลิตข้าวได้มาก และซื้อผลไม้มาบริโภคในทุก ๆ ปี ทั้ง 2 ฝ่ายมีจุดร่วมกันคือ ในการซื้อข้าวและผลไม้มาบริโภคนั้น เป็นการซื้อในระบบตลาดโดยผ่านพ่อค้าคนกลาง ซึ่งขูดรีดส่วนเกิน ในสถานการณ์เช่นนี้กลุ่มเครือข่ายสัจจะสะสมทรัพย์ จังหวัดตราด และปราชญ์ชาวบ้านอีสาน จึงมีเจตนารมณ์เรื่องการที่จะแก้ไขปัญหการเอารัดเอาเปรียบของระบบตลาดที่ผ่านพ่อค้าคนกลาง โดยอาศัยระบบการแลกเปลี่ยนชุมชน

ที่มา: จากการสัมภาษณ์คุณอาคม ภูติภักดิ์

ภาพที่ 2 ระบบตลาดทุนนิยม

คุณอาคม ภูติภัทร์ ในฐานะที่เป็นผู้ประยุกตอุดมการณ์สหกรณ์นิยมของกลุ่ม
 สัจจะสะสมทรัพย์ ได้สร้างวาทกรรมการแลกเปลี่ยนโดยอ้างถึงการลดการเอาเปรียบของระบบทุน
 นิยมและสร้างความร่วมมือระหว่างกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์และกลุ่มเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและ
 พหุภาคีภาคอีสาน ดังที่คุณอาคมได้กล่าวตอนหนึ่งว่า (อาคม ภูติภัทร์, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2548;
 25 กันยายน 2548)

“...ทางกลุ่มสัจจะฯ ที่พระอาจารย์สุบินมีความคิดที่จะช่วยเหลือชาวบ้านที่มีปัญหาสินค้า
 ล้นตลาด ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ทำเพื่อประโยชน์ของสมาชิก มากกว่าการทำเพื่อประโยชน์
 ส่วนตัว โดยการนำสินค้าที่สด คุณภาพดี ไม่ต้องผ่านพ่อค้าคนกลาง มาให้ชาวบ้านใน
 ภาคอีสานได้ทาน และชาวบ้านในภาคอีสานก็ได้มีโอกาสที่ช่วยลดทุกข์ ของชาวสวน
 เงาะในจังหวัดตราด...”

หลังจากนั้น คุณอาคม ภูติภัทร์ ได้จัดตั้งเครือข่ายระหว่างกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์และ
 กลุ่มเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน โดยการนำเสนอในที่ประชุมกับคณะกรรมการ
 อุดมการณ์ของเครือข่ายสัจจะสะสมทรัพย์ จังหวัดตราด ในวันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ.2547 วัดไผ่ล้อม
 จังหวัดตราด พระสุบิน ปณิโธ ได้เข้าร่วมประชุมและสนับสนุน ให้ออมัดเงินสมทบ 20,000 บาท
 เพื่อไว้สำหรับเป็นเงินหมุนเวียนในการจัดหาผลผลิตของชุมชน ในการนำไปแลกเปลี่ยนสินค้า
 และใช้ศูนย์การเรียนรู้ของเครือข่ายสัจจะสะสมทรัพย์เป็นแหล่งกระจายข่าวสารให้กับสมาชิก
 เครือข่ายสัจจะสะสมทรัพย์ ต่อไป (อาคม ภูติภัทร์, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2548; 7 พฤษภาคม 2548)

โครงการแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองระหว่างภาคอีสานกับจังหวัดตราด ในปี
 พ.ศ. 2548 เป็นการนำร่องเพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน ระหว่างชาวจังหวัดตราดกับชาวอีสานเพื่อหา
 รูปแบบของการแลกเปลี่ยนชุมชน ในการแก้ปัญหาดังกล่าวและที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเอง ซึ่งจะเริ่ม
 นำผลผลิตมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กันในวันที่ 15 มกราคม พ.ศ. 2548 ที่สถาบันฟื้นฟูศักยภาพภูมิ
 ปัญญาส่วนท้องถิ่น เขตอีสานใต้ 2 จังหวัดบุรีรัมย์ ของพ่อคำเดื่อง ภาษี ปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน
 จ.บุรีรัมย์ เป็นเที่ยวแรก (อาคม ภูติภัทร์, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2548)

กล่าวโดยสรุป วาทกรรมการแลกเปลี่ยนของกลุ่มเครือข่ายสัจจะสะสมทรัพย์ฯ มี
 วัตถุประสงค์หลักที่สำคัญ ลดการแข่งขันระหว่างปัจเจกชน และการขูดรีดผ่านพ่อค้าคนกลางใน
 ระบบทุนนิยม แต่หันมาเน้นการกระจายผลประโยชน์ให้ทุกฝ่ายได้ประโยชน์โดยการรวมตัวเป็น
 สหกรณ์ ดังนั้นกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ฯ จึงได้ตั้งวัตถุประสงค์ในการแลกเปลี่ยนคือ เป็นการ
 แลกเปลี่ยนสินค้าส่วนเกินที่มีคุณภาพในรากษุติธรรม ลดการเอาเปรียบของพ่อค้าคนกลางใน
 ระบบทุนนิยม เพื่อให้ผลประโยชน์กระจาย

กระบวนการในการแลกเปลี่ยนสินค้า

ในด้านของกระบวนการในการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชุมชนนั้น จะเป็นการศึกษาของระบบแลกเปลี่ยนสินค้าใน 3 กลุ่ม คือ การแลกเปลี่ยนสินค้าแนวทักษิโณมิกส์ การแลกเปลี่ยนสินค้าแนววัฒนธรรมชุมชน และการแลกเปลี่ยนสินค้าของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์

กระบวนการแลกเปลี่ยนสินค้าแนวทักษิโณมิกส์

กระบวนการแลกเปลี่ยนสินค้าของแนวทักษิโณมิกส์นั้น กล่าวได้ว่าเป็นการกำหนดแนวทางจากส่วนบน ลงมา (Top – Down Approach) กล่าวคือ มีการกำหนดทิศทางจากระบบราชการ มาสู่กลุ่มสหกรณ์และชาวบ้าน โดยกลุ่มข้าราชการที่เป็นตัวกำหนด กระบวนการในการแลกเปลี่ยนให้กับสหกรณ์เป็นคนที่ดำเนินกิจกรรมการแลกเปลี่ยน มีขั้นตอนในการแลกเปลี่ยนที่สำคัญดังนี้

1. การจัดองค์กรการแลกเปลี่ยนแนวทักษิโณมิกส์

กลุ่มผู้นำข้าราชการในระบบผู้ว่าเชิงบูรณาการได้จัดองค์กรรองรับโครงการแลกเปลี่ยน โดยการประชุมปรึกษาหารือภายในจังหวัดเพื่อวางรูปแบบการดำเนินงานที่เป็นรูปธรรม กลุ่มผู้นำข้าราชการได้กำหนดให้มีผู้รับผิดชอบงานในแต่ละส่วนตามการจัดองค์กรที่เป็นทางการ (Formal Organization) ดังแผนภาพที่ 4 – 2 ดังนี้

1.1 แต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อการแลกเปลี่ยนสินค้าแบบหักบัญชี จำนวน 2 คณะ ดังนี้

1.1.1 คณะกรรมการอำนวยการการแลกเปลี่ยนสินค้าแบบหักบัญชี ประกอบด้วยผู้ว่าราชการจังหวัดศรีสะเกษเป็นประธาน และคณะผู้บริหารจังหวัดศรีสะเกษจำนวน 18 คน เป็นกรรมการ โดยมีหัวหน้าสำนักงานจังหวัดศรีสะเกษเป็นเลขานุการ มีอำนาจหน้าที่ในการกำหนดนโยบาย แนวทางปฏิบัติ อำนวยการแก้ไขปัญหาและสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ งบประมาณในการดำเนินการ

1.1.2 คณะกรรมการบริหารระบบการแลกเปลี่ยนสินค้าแบบหักบัญชี จังหวัดศรีสะเกษประกอบด้วยรองผู้ว่าราชการจังหวัดศรีสะเกษเป็นประธานกรรมการ มีคณะกรรมการที่มาจากรัฐและภาคเอกชนจำนวน 22 คน โดยมีพาณิชย์จังหวัดเป็นเลขานุการ มีอำนาจหน้าที่ในการบริหารและกำหนดแนวทางปฏิบัติตามระบบการแลกเปลี่ยนสินค้าแบบหักบัญชี ประสานงานกับภาครัฐและเอกชนในการดำเนินโครงการ รวมถึงการศึกษารูปแบบการดำเนินงานที่เหมาะสม กำกับดูแลการดำเนินงานเพื่อการบรรลุผลอย่างเป็นรูปธรรม

1.2 แต่งตั้งคณะทำงานเพื่อการแลกเปลี่ยนสินค้าแบบหักบัญชีจังหวัดศรีสะเกษ จำนวน 4 คณะ ประกอบด้วย

1.2.1 คณะทำงานประชาสัมพันธ์สินค้าทางอิเล็กทรอนิกส์ มีพาณิชย์จังหวัดเป็น

หัวหน้าคณะ มีภารกิจหลักในการรวบรวมข้อมูลสินค้าไว้ใน Web Page ที่จัดทำขึ้นและสร้างระบบเชื่อมโยงข้อมูลกับคณะทำงานฝ่ายต่าง ๆ รวมทั้งตลาดคู่แลกเปลี่ยนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

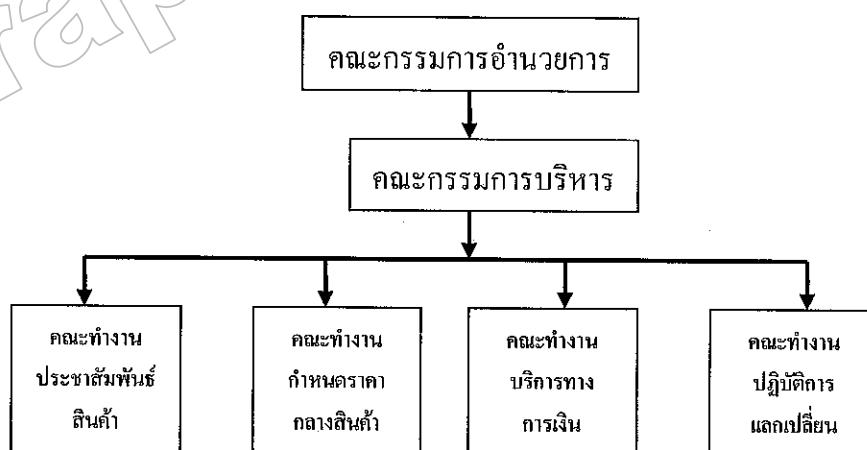
1.2.2 คณะทำงานกำหนดราคากลางของสินค้า มีพาณิชย์จังหวัดเป็นหัวหน้า

คณะทำงานมีภารกิจสำคัญอีกประการหนึ่งคือการรวบรวมข้อมูลราคาสินค้าที่จะมีการแลกเปลี่ยนสินค้าแบบหักบัญชี ทั้งสินค้าของจังหวัดศรีสะเกษและสินค้าของคู่สินค้า เพื่อเป็นข้อมูลประกอบในการกำหนดมูลค่ากลางในการแลกเปลี่ยนสินค้า

1.2.3 คณะทำงานบริการทางการเงิน มีคลังจังหวัดเป็นหัวหน้าคณะ มีภารกิจหลักในการอำนวยความสะดวกทางการเงินในการแลกเปลี่ยนสินค้าแบบหักบัญชี

1.2.4 คณะทำงานปฏิบัติการแลกเปลี่ยนสินค้า มีสหกรณ์จังหวัดเป็นหัวหน้า

คณะทำงาน มีภารกิจหลักในการประสานให้มีการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกัน นอกจากนี้สำนักงานสหกรณ์จังหวัดศรีสะเกษได้จัดตั้งศูนย์ประสานงานสหกรณ์เพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าโดยระบบหักบัญชี (Sisaket Agricultural Co-operatives Account Trade Center) ขึ้น 1 แห่ง มีคณะทำงานประจำศูนย์ประสานงานสหกรณ์เพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าโดยระบบหักบัญชี ประกอบด้วยสหกรณ์จังหวัดศรีสะเกษเป็นประธาน และผู้แทนสหกรณ์การเกษตร 3 แห่งที่เข้าร่วมโครงการ เป็นคณะทำงานมีภารกิจในการประสานงานสหกรณ์ให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าโดยระบบหักบัญชี (Account Trade) ภายในจังหวัดหรือกับต่างจังหวัด และรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับปริมาณผลผลิตทางการเกษตรและติดตามข้อมูลภาวะราคาสินค้าตลอดทั้งการประชาสัมพันธ์การดำเนินงานของศูนย์ประสานงานสหกรณ์เพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าโดยระบบหักบัญชี

ที่มา: โครงการแลกเปลี่ยนสินค้าโดยระบบหักบัญชี (Account Trade) จังหวัดศรีสะเกษ

ภาพที่ 3 โครงสร้างองค์กรโครงการแลกเปลี่ยนสินค้าแบบหักบัญชี จังหวัดศรีสะเกษ

ในการขับเคลื่อนการแลกเปลี่ยนในภาคปฏิบัตินั้น ขึ้นอยู่กับการดำเนินงานของ คณะทำงานปฏิบัติการแลกเปลี่ยนสินค้าเป็นหลัก คณะทำงานการแลกเปลี่ยนประกอบด้วย ข้าราชการ ที่มีสหกรณ์จังหวัด ร่วมกับ พาณิชย์จังหวัด กรมการค้าภายใน และ สหกรณ์ที่เข้าร่วม โครงการทั้ง 3 สหกรณ์ คือ สหกรณ์การเกษตรเมืองศรีสะเกษ จำกัด สหกรณ์การเกษตรกันทรลักษณ์ จำกัด และสหกรณ์การเกษตรศรีกันทรารมย์ จำกัด จะเห็นได้จาก ในปี 2546 เป็นต้นมาจนถึงปี 2547 สหกรณ์จังหวัดศรีสะเกษ เป็นหน่วยงานรับผิดชอบหลักในโครงการแลกเปลี่ยนสินค้าแบบหักบัญชี ที่เขียนเป็นแผนงาน ของงบประมาณดำเนินการ ร่วมกับหน่วยงานที่กล่าวมาและอยู่ในส่วนของ งบประมาณของผู้ว่าฯ CEO ส่วนในปี 2548 นั้น หน่วยงานที่รับผิดชอบในโครงการแลกเปลี่ยน สินค้าแบบหักบัญชีจะเป็นกรมการค้าภายใน ซึ่งก็เป็นการบูรณาการในการทำงานร่วมกับสหกรณ์ จังหวัด พาณิชย์จังหวัด และสหกรณ์ที่เข้าร่วมโครงการทั้ง 3 สหกรณ์ ใช้งบประมาณของหน่วยงาน การค้าภายใน ไม่ใช่เงินงบประมาณสนับสนุนของผู้ว่าฯ CEO ส่วนหนึ่งมาจากนโยบายของภาครัฐ ที่มีมาก ฉะนั้นผู้ว่าราชการจังหวัด สามารถที่จะเลือกนโยบายที่มีความเร่งด่วนนำไปปฏิบัติก่อน และในด้านของการเดินทางในการเจรจาแลกเปลี่ยนสินค้านั้น ก็เป็นเพียงการเดินทางเจรจาและทำ การเซ็นสัญญาตกลงว่าจะทำการแลกเปลี่ยนสินค้า ระหว่างกันเท่านั้น ในส่วนของการตกลง ทางด้านราคา ปริมาณสินค้า การขนส่งสินค้า การแลกเปลี่ยนสินค้าเป็นการเจรจาและตกลงระหว่าง สหกรณ์ที่ได้ตกลงทำสัญญาวouldจะแลกเปลี่ยนสินค้านั้นในอีกครึ่งหนึ่ง

2. รูปแบบในการแลกเปลี่ยนแนวทักซิโอมิกส์

รูปแบบในการแลกเปลี่ยนสินค้าของจังหวัดศรีสะเกษ เป็นการแลกเปลี่ยนสินค้าใน รูปแบบการค้าแบบหักบัญชี (Account Trade) เป็นระบบการแลกเปลี่ยนที่ไม่มีความซับซ้อน เนื่องจากเป็นรูปแบบที่ในวงการธุรกิจใช้ในฐานะกลยุทธ์ทางการตลาดอย่างหนึ่ง จังหวัดศรีสะเกษ นำมาใช้เป็นระบบการแลกเปลี่ยนสินค้าโดยคู่แลกเปลี่ยนทั้งสองฝ่ายมีข้อตกลงกันในการ แลกเปลี่ยนโดยทำเป็นสัญญา โดยคู่สัญญาต้องบันทึกบัญชีลูกหนี้/เจ้าหนี้ เมื่อมีการแลกเปลี่ยน สินค้า กำหนดระยะเวลาในการสรุปชำระหนี้ที่เป็นส่วนต่างของมูลค่าสินค้าที่แลกเปลี่ยนกันในแต่ละคราวตามสัญญา และจะชำระเป็นเงินหรือสินค้าก็ได้ตามสัญญา การแลกเปลี่ยนจะดำเนินต่อไป จนกว่าอีกฝ่ายหนึ่งจะบอกเลิกสัญญา นี่คือคุณลักษณะในการแลกเปลี่ยนสินค้านี้ระหว่างจังหวัดที่ เกิดขึ้นจากแนวคิดของจังหวัดศรีสะเกษ

ทางด้านกระบวนการในการแลกเปลี่ยนสินค้าแบบหักบัญชีของจังหวัดศรีสะเกษ ประกอบไปด้วยขั้นตอนต่าง ๆ คือ

- สำรวจผลิตภัณฑ์/ ผลิตภัณฑ์ ที่มีปริมาณ คุณภาพเพียงพอที่จะทำการค้าเชิงธุรกิจได้
- สำรวจความต้องการอุปโภค บริโภคของสมาชิก หรือแหล่งกระจายสินค้า วางแผนการ

กระจายสินค้าที่จะแลกเปลี่ยนที่มาจากคู่ค้า มีปริมาณเพียงพอที่จะทำการค้าเชิงธุรกิจได้

- เปรียบเทียบราคากับคู่ค้า ในรายละเอียดของสินค้าที่จะแลกเปลี่ยนและเงื่อนไขต่าง ๆ
- ทำข้อตกลง แลกเปลี่ยนสินค้าโดยระบบหักบัญชี
- ส่งมอบสินค้าตามข้อตกลง บันทึกบัญชี ลูกหนี้/ เจ้าหนี้ แลกเปลี่ยนสินค้า
- กระจายสินค้าที่ได้แลกเปลี่ยนสู่สมาชิกหรือแหล่งจำหน่ายตามแผนงาน
- หักชำระหนี้ที่เป็นส่วนต่างของมูลค่าตามข้อตกลง เช่น ชำระเป็นเงิน เป็นสินค้า หรือ

แลกเปลี่ยนสินค้าต่อไป

การสร้างตลาดสำหรับการแลกเปลี่ยนแนวทักษิโณมิกส์ จะมีกระบวนการ ได้แก่

“ขั้นเตรียมตัวเจ้าป่า” จะมีการสำรวจผลิตภัณฑ์หรือผลิตผลในจังหวัดศรีสะเกษที่มีปริมาณและคุณภาพเพียงพอที่จะทำการแลกเปลี่ยนสินค้ากับจังหวัดอื่นได้

“ขั้นดูแลตัวเจ้าสาว” หรือ “โรคโชว์” จะเป็นการนัดหมายกับจังหวัดอื่นเพื่อพิจารณาสินค้าที่ต้องการจะแลกเปลี่ยนโดยคณะกรรมการอำนวยการแลกเปลี่ยน เป็นการศึกษาคุณสมบัติของสินค้าที่ต้องการแลกเปลี่ยนว่าคุณภาพ มาตรฐาน และราคากลางอยู่ในระดับใด เป็นประโยชน์ในการเปรียบเทียบมูลค่าของสินค้าทั้งสองฝ่าย ในระยะแรกของการออกโรคโชว์คณะกรรมการบริหารระบบการแลกเปลี่ยนสินค้าแบบหักบัญชีของจังหวัดศรีสะเกษจะเป็นผู้ให้คำปรึกษาแก่จังหวัดคู่แลกเปลี่ยนด้วยในเรื่องของการจัดทำ “โรคโชว์” ซึ่งจากการดำเนินงานที่ผ่านมาพบว่าในแต่ละจังหวัดเริ่มมีความเข้าใจและเตรียมสินค้าเพื่อนำมาโชว์หรือแสดงให้ได้ดีขึ้นเป็นลำดับ

“เตรียมสินสอด ทองหมั้น” เมื่อคณะกรรมการอำนวยการแลกเปลี่ยนสินค้า คณะกรรมการการบริหารระบบการแลกเปลี่ยนและคณะทำงานอื่น ๆ ได้ออกไปแสดงสินค้ากับรับชมสินค้าที่พึงพอใจจากจังหวัดอื่นแล้วก็ร่วมกันตัดสินใจในการเลือกสินค้าที่ต้องการในการแลกเปลี่ยน หลังจากนั้นก็กลับมาสำรวจความต้องการทางด้านการอุปโภคและบริโภคของสมาชิกสหกรณ์ในจังหวัดศรีสะเกษหรือประชาชนในพื้นที่เพื่อการกระจายสินค้า หรือวางแผนในการกระจายสินค้าเมื่อรับสินค้ามาให้ได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งก่อให้เกิดผลโดยตรงต่อการลดความเสียหายระหว่างการขนส่งและเพิ่มกำไรให้แก่สมาชิกของกลุ่มสหกรณ์ในจังหวัดศรีสะเกษ

“การสู่ขอหรือการหมั้น” จะมีการเจรจาตกลงกับคู่แลกเปลี่ยนที่หน่วยงานแต่ละหน่วยงานที่พึงพอใจในสินค้าของแต่ละฝ่ายในรายละเอียดของสินค้าที่จะแลกเปลี่ยนและเงื่อนไขต่าง ๆ พร้อมกับทำข้อตกลงโดยการลงนามในหนังสือสัญญาระหว่างคู่สัญญาของแต่ละหน่วยงานจากจังหวัดทั้ง 2 ฝ่าย เช่น สหกรณ์เมืองศรีสะเกษลงนามเป็นคู่แลกเปลี่ยนกับสหกรณ์เมืองระนอง สหกรณ์กันทรลักษณ์ของจังหวัดศรีสะเกษลงนามคู่กับสหกรณ์นอกน่านน้ำทะเลของจังหวัดระนอง เป็นต้น

“ส่งตัวคู่บ่าวสาวเข้าหอ” เป็นการส่งมอบสินค้ำตามข้อตกลงที่ได้ลงนามกันไว้โดยมีการจัดทำพิธีลงนามโดยผู้ว่าราชการจังหวัดของกลุ่มสัญญาเป็นผู้ลงนามทำสัญญาแลกเปลี่ยนระหว่างกัน

การแลกเปลี่ยนจะมีการบันทึกบัญชีเป็นลูกหนี้และเจ้าหนี้ในการแลกเปลี่ยนสินค้ำตามสถานะที่เกิดในการแลกเปลี่ยน หลังจากนั้นหน่วยงานของแต่ละจังหวัดที่เป็นคู่แลกเปลี่ยนสินค้ำจะกระจายสินค้ำที่ได้แลกเปลี่ยนสู่สมาชิกหรือแหล่งจำหน่ายตามที่ได้ทำการสำรวจไว้

การหักชำระหนี้ที่เป็นส่วนต่างของมูลค่าตามข้อตกลงอาจเป็นการชำระโดยเงินสดหรือสินค้ำในการแลกเปลี่ยนครั้งต่อไป

การแลกเปลี่ยนสินค้ำโดยระบบหักบัญชีโดยการนำของจังหวัดศรีสะเกษที่ได้มีการเจรจาตกลงแลกเปลี่ยนสินค้ำระหว่างกันและจะแลกเปลี่ยนสินค้ำระหว่างกันที่ชัดเจนที่สุด ได้แก่ กรณีการแลกเปลี่ยนสินค้ำแบบหักบัญชีระหว่างจังหวัดศรีสะเกษ กับจังหวัดตราดนั้น เป็นการแลกเปลี่ยนกันระหว่าง สหกรณ์การเกษตรกันทรลักษณ์จำกัด จ. ศรีสะเกษ กับ สหกรณ์การเกษตรเมืองตราด จำกัด

ในส่วนของการดำเนินโครงการแลกเปลี่ยนสินค้ำโดยระบบหักบัญชี ระหว่างจังหวัดศรีสะเกษกับจังหวัดตราด มีขั้นตอน ดังต่อไปนี้ (กลุ่มส่งเสริมและพัฒนาธุรกิจสหกรณ์จังหวัดตราด ม.ป.ป.).

1. จังหวัดศรีสะเกษเป็นจังหวัดทดลองแบบบูรณาการเพื่อการพัฒนาหรือจังหวัด CEO นำเสนอสินค้ำของจังหวัด ซึ่งเป็นสินค้ำเกษตรกรรมและเป็นสินค้ำที่ล้นตลาดต่อจังหวัดตราด ในลักษณะการแลกเปลี่ยนสินค้ำระหว่างจังหวัดโดยระบบหักบัญชี
2. จังหวัดศรีสะเกษ แต่งตั้งคณะกรรมการระดับจังหวัด เพื่อประสานงานกับจังหวัดต่างๆเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนสินค้ำและเดินทางไปประสานงานด้วย
3. จังหวัดตราดได้แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการ พิจารณารูปแบบการค้ำแบบหักบัญชี เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่เกษตรกรของจังหวัด ในด้านการแก้ไขปัญหาผลผลิตทางการเกษตรที่ตกต่ำและขยายตลาดสินค้ำผลผลิตทางการเกษตรและการประมง
4. จังหวัดตราดประชุมร่วมกับจังหวัดศรีสะเกษเพื่อปรึกษาหารือแนวทางเกี่ยวกับสินค้ำที่จะแลกเปลี่ยนและวางแผนขั้นตอนการดำเนินการ
5. พิจารณาคู่ค้าที่จะตกลงทำสัญญาแลกเปลี่ยนสินค้ำ คือ สหกรณ์การเกษตรเมืองตราด จำกัด กับสหกรณ์การเกษตรกันทรลักษณ์ จำกัด
6. กำหนดสินค้ำและปริมาณ มูลค่า รอบเวลาการหักบัญชี และรูปแบบการดำเนินการขนส่ง

7. กำหนดวันเวลา สถานที่ที่จะทำพิธีลงนามข้อตกลงระหว่างคู่ค้า โดยผู้ว่าราชการจังหวัดทั้ง 2 จังหวัดลงนามในฐานะพยาน
8. ลงนามข้อตกลงจะแลกเปลี่ยนสินค้า เมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ.2545
9. กำหนดวันส่งมอบสินค้า ครั้งที่ 1 ในวันที่ 31 พฤษภาคม พ.ศ.2545
10. หักชำระหนี้ที่เป็นส่วนต่างของมูลค่าตามข้อตกลงอาจเป็นการชำระโดยเงินสดหรือสินค้าในการแลกเปลี่ยนครั้งต่อไป ซึ่งมีรอบระยะเวลาในการชำระบัญชี คือ 1 เดือน

3. การบริหารจัดการการแลกเปลี่ยนแนวทักซิโอมิกส์

ในกระบวนการแลกเปลี่ยนแนวทักซิโอมิกส์นั้น มีค่าใช้จ่ายในการดำเนินกิจกรรมที่สำคัญอยู่ 2 ส่วน คือ ต้นทุนปฏิบัติการ (Transaction Cost) หรือ ต้นทุนทางธุรกรรม นั้น กล่าวได้ว่ามีทั้งต้นทุนในด้านของที่เป็นตัวเงิน และต้นทุนที่ไม่ใช่ตัวเงิน ซึ่งจะอยู่ในรูปของงบประมาณในการดำเนินโครงการแลกเปลี่ยนสินค้า (ตารางที่ 1) และในส่วนของการขนส่งในการแลกเปลี่ยน (ตารางที่ 2) ดังนี้

ตารางที่ 1 ตารางแสดงรายจ่ายในกระบวนการแลกเปลี่ยนของจังหวัดศรีสะเกษ

รายการค่าใช้จ่าย	ปี พ.ศ.			รวม
	2546	2547	2548	
ค่าประชาสัมพันธ์	1,323,503	308,900	-	1,632,403
ค่าติดต่อ/ เจริญทางการค้า	176,497	247,200	25,000	448,697
รวม (บาท)	1,500,000	556,100	25,000	2,081,100

ที่มา: รายงานผลโครงการแลกเปลี่ยนสินค้าโดยระบบหักบัญชี (Account Trade) จังหวัดศรีสะเกษ

ในปี พ.ศ.2546 ทางหน่วยงานที่ทำหน้าที่หลักทางด้านปฏิบัติการของโครงการแลกเปลี่ยนสินค้าแบบหักบัญชีโดยหน่วยงานคือสำนักงานสหกรณ์จังหวัดศรีสะเกษ ได้รับงบประมาณการดำเนินโครงการ ซึ่งเป็นเงินกรณีพิเศษสำหรับจังหวัดทดลองแบบบูรณาการเพื่อการพัฒนา จำนวน 1.5 ล้านบาท ในการจัดทำโครงการเพิ่มช่องทางการตลาดสินค้า OTOP โดยระบบการค้าขายแบบหักบัญชี ในกิจกรรม 3 กิจกรรม คือ กิจกรรมแสดงสินค้า กิจกรรมการประชุมทางวิชาการระบบการค้าขายแบบหักบัญชี และ กิจกรรมการจัดงานและจำหน่ายสินค้าหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ จัดทำโครงการคาราวานสินค้า OTOP และข้าวสารหอมมะลิสู่ภาคใต้

ปี พ.ศ. 2547 มีงบประมาณในการดำเนินโครงการ 556,100 บาท ในกิจกรรม 3 กิจกรรม

คือ กิจกรรมแสดงสินค้า และเจรจาแลกเปลี่ยนสินค้า 2 ครั้ง กิจกรรมการประชุมเชื่อมโยงเครือข่ายทางธุรกิจสินค้า OTOP ระหว่างจังหวัด 1 ครั้ง และ กิจกรรมการจัดงานแสดงและจำหน่ายสินค้าหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ในรูปแบบคาราวานสินค้า OTOP สู่อำเภอในภาคใต้ 1 ครั้ง

ปี พ.ศ. 2548 มีงบประมาณในการดำเนินโครงการ 25,000 บาท ซึ่งเป็นงบประมาณของหน่วยงานกรมการค้าภายใน ในการจัดการเจรจาการค้าแบบหักบัญชีกับกลุ่มสหกรณ์ในภาคกลาง

ในส่วนของต้นทุนค่าขนส่งนั้น ได้มีการบวกค่าใช้จ่ายในส่วนนี้เข้ากับสินค้าที่ได้มีการตกลงแลกเปลี่ยนระหว่างกัน ซึ่งหากเป็นขนาดของรถบรรทุกที่ใช้ในการขนส่งสินค้าเป็นรถบรรทุก 6 ล้อและมีพนักงานขับรถ 1 คน โดยจะบวกค่าขนส่งสินค้ากิโลกรัมละ 0.75 บาท/ กิโลกรัม ซึ่งในการแลกเปลี่ยนกับทางจังหวัดตรังนั้น น้ำหนักของสินค้าที่ทำการแลกเปลี่ยนครั้งละ 9 ตัน (9,000 กิโลกรัม) ถ้าหากมีต้นทุนค่าสินค้าจากสหกรณ์กันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษที่ 16 บาท/ กิโลกรัม เมื่อสินค้าไปถึงจังหวัดตรัง จะบวกค่าขนส่งอีก 0.75 บาท/ กิโลกรัม เพราะฉะนั้นราคาสินค้าจะเป็น 16.75 บาท/ กิโลกรัม ในการแลกเปลี่ยนนี้ในบางครั้งจะมีการนำสินค้าจากทางจังหวัดตรังกลับไป คือ ปลาป่น ซึ่งทางสหกรณ์กันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ มีโรงผสมอาหารสุกรด้วย ทำให้การที่ได้มีการนำ ปลาป่น กลับมาในราคาต้นทุน คิดที่ต้นทุน แต่เมื่อมาถึงจังหวัดศรีสะเกษจะรวมค่าใช้จ่ายในการขนส่งอีก 0.75 บาท/ กิโลกรัม ซึ่งค่าขนส่งนี้เป็นการคิดเฉพาะเที่ยว คือ ค่าขนส่งไม่ว่าจะมีการแลกเปลี่ยนนำสินค้ากลับมาหรือไม่ก็ตาม ค่าขนส่งระหว่างจังหวัดศรีสะเกษ กับ จังหวัดตรัง จะอยู่ที่ 0.75 บาท/ กิโลกรัม เสมอ ซึ่งผู้จัดการสหกรณ์ได้อธิบายให้ฟังว่า (สุรณีย์ ศรีอักษร, สัมภาษณ์, 2 มิถุนายน 2549)

...ค่าใช้จ่ายรถบรรทุกจากศรีสะเกษ ไปตรัง ประมาณ 75 สต./ กิโลกรัม เพราะฉะนั้นเราก็มาคิดว่าราคา 16.60 บาท ราคาต้นทุนเฉพาะตัวเนื้อข้าวประมาณ 15.30 บาท มันจะมีส่วนเหลือที่เป็นค่าใช้จ่ายอยู่ 1.30 บาท บวกค่าอะไรเข้าไปแล้ว 5 หรือ 10 เปอร์เซ็นต์แล้วแต่ ตรงนี้เราสามารถยืดหยุ่นในเรื่องราคาได้ ส่วนค่ารถบรรทุกอันนี้ตายตัว คือกันทรลักษ์ไปตรัง 75 สตางค์ กันทรลักษ์ไปกระบี่ 1 บาท ...

ตารางที่ 2 แสดงค่าใช้จ่ายในการขนส่งสินค้าต่อกิโลกรัมของสหกรณ์กันทรลักษ์

การแลกเปลี่ยน ปี พ.ศ. 2548	ค่าใช้จ่ายในการ ขนส่งสินค้า	น้ำหนักสินค้าที่แลกเปลี่ยน		ค่าขนส่ง/ น้ำหนัก (บาท/ กิโลกรัม)
		สินค้าไป	สินค้ากลับ	
เดือนละ 2 ครั้ง	6,750	9,000	ไม่แน่นอน	0.75

ที่มา: จากการสัมภาษณ์

ในส่วนต้นทุนที่ไม่ใช่ตัวเงินที่สำคัญ คือ ในการแลกเปลี่ยนสินค้าระบบหักบัญชีนั้น การที่ไม่ได้มีการจ่ายเงินในทันทีนั้น การที่มีหน่วยงานของรัฐเข้าร่วมในการเจรจาตกลง ก็เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้คู่ค้าที่มีการทำการค้าด้วยความมั่นใจในการค้า และทางด้านการเจรจาการค้าเพื่อตกลงทำสัญญาว่าจะทำการแลกเปลี่ยนสินค้า รวมถึงคุณภาพของสินค้า กล่าวได้ว่าหน่วยงานของรัฐมีส่วนสำคัญในการที่ให้ความมั่นใจในการเจรจาตกลงแลกเปลี่ยนการค้ากันจริง และได้รับสินค้าตรงตามวัน เวลา สถานที่ ที่ได้ตกลงกัน

สินค้าหลักที่จังหวัดศรีสะเกษ ใช้ในกระบวนการแลกเปลี่ยนสินค้าแบบหักบัญชี คือ ข้าวสารหอมมะลิ เป็นสินค้าหลัก เนื่องจาก สหกรณ์การเกษตร ที่เข้าร่วม โครงการแลกเปลี่ยนสินค้า เป็นสหกรณ์ที่ทำการค้าขายเรื่องข้าวหอมมะลิ โดยสหกรณ์มีโรงสีข้าวเป็นของตัวเอง และสามารถที่จะระดมสินค้าในการแลกเปลี่ยนได้ทันที ประกอบกับข้าวหอมมะลิของจังหวัดศรีสะเกษ เป็นข้าวที่ได้รับการยอมรับและเป็นสินค้าออกที่สำคัญของจังหวัด ทางด้านสินค้าที่ได้มีการทำการแลกเปลี่ยนของทาง จ. ตราดนั้นประกอบไปด้วย อาหารทะเล ปลาป่น ปลาหมึก ลูกสุกร และน้ำปลา ซึ่งเป็นสินค้าที่ทาง จ. ตราด มีปริมาณมากและทางสหกรณ์ฯ สามารถรวบรวมสินค้าเพื่อใช้ในการแลกเปลี่ยนได้สะดวกและมีเครือข่ายภายในจังหวัดอยู่แล้วและเป็นสินค้าที่ตรงกับความต้องการของทางจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งต่อมา สินค้าที่ทางจังหวัดศรีสะเกษได้นำกลับมาจากโครงการแลกเปลี่ยนนั้น เป็นเพียงปลาป่น ส่วนสินค้าชนิดอื่นไม่ได้มีการแลกเปลี่ยนด้วย ส่วนหนึ่งเนื่องจากสินค้าประเภทอาหารทะเลมีราคาค่อนข้างสูง ไม่สามารถที่จะกระจายออกไปได้หมดในทันที เกิดการเสียหาย และ ไม่สามารถที่จะสู้ราคากับทางพ่อค้าในตลาดได้ ส่วนสินค้าประเภทน้ำปลา และกะปิ เป็นสินค้าที่กระจายออกยาก ผู้บริโภคในจังหวัดมีปริมาณความต้องการน้อย

การควบคุมคุณภาพสินค้าในการแลกเปลี่ยนสินค้านั้น ทางจังหวัดศรีสะเกษ ได้จัดทำเครื่องหมายรับรองสินค้าของจังหวัด หรือ Brand Name ขึ้นเพื่อเป็นการกำกับดูแลคุณภาพสินค้า และเป็นการส่งเสริมการขายสินค้าอีกทางหนึ่ง แต่ในทางปฏิบัตินั้น ในการแลกเปลี่ยนสินค้าของทางจังหวัดศรีสะเกษ สินค้าออกที่สำคัญคือ ข้าวสารหอมมะลิ ซึ่งเป็นสินค้าที่มีเกรดของสินค้าที่แน่นอน ทำให้ในด้านของการใช้เครื่องหมายในการรับรองคุณภาพสินค้าของจังหวัดศรีสะเกษ ไม่เกิดขึ้น ซึ่งกล่าวได้ว่าส่วนหนึ่งมาจากสินค้าที่มีคุณภาพ หรือการควบคุมโดยตลาดอยู่แล้ว อีกส่วนหนึ่งการที่ต้องทำตราสินค้าใหม่นั้น ก็ทำให้มีต้นทุนเพิ่มมากขึ้นและเนื่องจากทางสหกรณ์แต่ละสหกรณ์มีเครื่องหมายตราสินค้าของตนเองอยู่แล้วจึงไม่มีความจำเป็นต้องทำตราใหม่ พร้อมทั้งสามารถโฆษณาสินค้าของสหกรณ์ไปในตัว หากสินค้าไม่ได้มาตรฐานหรือมีความผิดพลาดเกิดขึ้นทางสหกรณ์นั้น ๆ ก็ต้องรับผิดชอบ และในขั้นตอนของการเจรจาแลกเปลี่ยนสินค้าพร้อมทำสัญญาตกลงแลกเปลี่ยนนั้น ทางหน่วยงานส่วนราชการของจังหวัดก็เกี่ยวข้องเพียงในด้านของการเจรจา

ตกลงว่าจะแลกเปลี่ยนสินค้ากันเท่านั้น เนื่องจากขั้นตอนในการแลกเปลี่ยนสินค้า ปริมาณในการแลกเปลี่ยนสินค้า หรือคุณภาพในการแลกเปลี่ยนสินค้า ล้วนอยู่ในการตกลง 2 ฝ่ายระหว่างสหกรณ์ ที่ทำการแลกเปลี่ยนกัน

ในการขนส่งสินค้าในแต่ละครั้งของการแลกเปลี่ยนสินค้านั้นระหว่างจังหวัดตราดกับ จังหวัดศรีสะเกษ จะเป็นในลักษณะของสหกรณ์การเกษตรกันทรลักษณ์จำกัด นำสินค้าไปส่งที่ สหกรณ์การเกษตรเมืองตราด จำกัด มีการขนส่งโดยใช้รถบรรทุกขนาด 6 ล้อ หรือ 10 ล้อ ตามแต่ ปริมาณสินค้าที่ได้ตกลงซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้านั้น ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วจะเป็นรถบรรทุก ขนาด 6 ล้อ และได้ทำการบรรทุกสินค้าที่มีการตกลงแลกเปลี่ยนระหว่างกันกลับ ต่อมารูปแบบการ แลกเปลี่ยนแบบหักบัญชี ก็ได้กลายมาเป็นเพียง “ใบรูดเช็ค” ในการแลกเปลี่ยน อย่างเช่น ตั้งแต่ กลางปี พ.ศ. 2546 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน ทางจังหวัดตราด ที่ได้ทำการแลกเปลี่ยนกับทางจังหวัด ศรีสะเกษ นั้น ก็ได้กลายมาเป็นทางจังหวัดตราดซื้อข้าวจากทางจังหวัดศรีสะเกษในทุก ๆ เดือน เพียงอย่างเดียว ไม่มีการแลกเปลี่ยนทั้ง 2 ฝ่าย ซึ่งมีลักษณะของธุรกิจตามปกติ และเมื่อทางสหกรณ์ กันทรลักษณ์ต้องการสินค้ากลับ ก็จะทำหน้าที่ประสาน หาแหล่งสินค้าให้ในราคาค้นทุน (ขายส่ง) จากจังหวัดตราด (เขาวลิตร หนูแก้ว, สัมภาษณ์, 21 กุมภาพันธ์ 2549; สุรณีย์ ศรีอักษร, สัมภาษณ์, 2 มิถุนายน 2549)

ในส่วนการกระจายสินค้าในส่วนของทางจังหวัดศรีสะเกษ ได้มีการกระจายสินค้าที่ได้ จากการแลกเปลี่ยนในร้านค้าของสหกรณ์ให้กับสมาชิก และเชื่อมโยงกับเครือข่ายสหกรณ์ภายใน จังหวัด ซึ่งมีสมาชิกอยู่ประมาณ 6,000 คน รวมทั้งหน่วยงานราชการในพื้นที่ เช่น อบต. สถานี ตำรวจ สถานการศึกษา เป็นต้น โดยปัจจุบันที่ได้มีการแลกเปลี่ยนปลาน้ำจืดกลับมานั้น จะนำเข้าไป ในโรงผสมอาหารสัตว์ของสหกรณ์กันทรลักษณ์ และนำมาจำหน่ายให้กับสมาชิกในเครือข่าย (สุรณีย์ ศรีอักษร, สัมภาษณ์, 2 มิถุนายน 2549)

ในส่วนของทางจังหวัดตราดนั้นทางสหกรณ์การเกษตรเมืองตราด จำกัด จะนำสินค้าที่ ได้จากการแลกเปลี่ยน (ข้าวสารหอมมะลิ) กระจายให้กับ สหกรณ์ภายในจังหวัดตราด และขายให้กับ สมาชิกในร้านค้าสหกรณ์ โดยสหกรณ์ การเกษตรเมืองตราด จำกัด นั้น จะทำตัวในลักษณะของ ตัวแทนจำหน่ายสินค้า ซึ่งทางสหกรณ์การเกษตรกันทรลักษณ์ จำกัด ได้ทำการค้าเรื่องข้าวกับทาง สหกรณ์การเกษตรเมืองตราด จำกัด เพียงสหกรณ์เดียว โดยทั้ง 2 สหกรณ์มีการเชื่อมโยงกัน นอกเหนือจากการแลกเปลี่ยนสินค้า คือ สหกรณ์การเกษตรเมืองตราด ได้ร่วมลงทุนในสหกรณ์ การเกษตรกันทรลักษณ์ เป็นจำนวนเงินประมาณ 10 ล้านบาท ซึ่งมีผลทำให้ทั้งสองสหกรณ์มีความ เชื่อมโยงกันมากกว่าการเป็นแค่คู่ค้า แต่ได้มีการร่วมลงทุนในกิจการของอีกฝ่ายหนึ่งด้วย (เขาวลิตร หนูแก้ว, สัมภาษณ์, 21 กุมภาพันธ์ 2549)

4. ผลของการแลกเปลี่ยนของแนวทักซิโอมิกส์

ผลจากการดำเนินการแลกเปลี่ยนแบบทักซิโอมิกส์ จะพบว่า ลักษณะของโครงการแลกเปลี่ยนดังกล่าว นั้น เป็นแบบ “ไฟไหม้ฟาง” กล่าวคือ โครงการนี้มีอายุตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 ถึง ปี พ.ศ. 2547 ซึ่งได้ให้หน่วยงานคือ สหกรณ์จังหวัดศรีสะเกษเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการในการแลกเปลี่ยนสินค้า และได้มีการยุติการดำเนินงาน หรือที่เรียกว่าเปลี่ยนนโยบาย เมื่อปี พ.ศ. 2548 เนื่องจากทางผู้ว่าราชการจังหวัดแบบ CEO ไม่ได้สนับสนุนโครงการแลกเปลี่ยนต่อไป เนื่องจากทางจังหวัดได้ให้เหตุผลว่ามีโครงการอื่น ๆ ที่สำคัญกว่า และให้ทางสหกรณ์ที่เข้าร่วมโครงการดำเนินการเองโดยไม่มีเงินงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐ แต่จากการที่ให้สหกรณ์ดำเนินงานเองนั้นไม่ประสบความสำเร็จ ทางการค้าภายในจังหวัดศรีสะเกษจึงได้ใช้งบประมาณในส่วนของการเองมาดำเนินการต่อ ในช่วงสั้น ๆ โดยเมื่อพิจารณาจากกรณีจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งเป็นจังหวัดนำร่องโครงการหรือจังหวัดต้นแบบนั้น งบประมาณดำเนินการในการดำเนินโครงการแลกเปลี่ยน ได้มีการตัดงบประมาณ ดังจะเห็นได้จากงบประมาณดำเนินโครงการในปี พ.ศ. 2546 มีงบประมาณดำเนินการโครงการ 1.5 ล้านบาท ปี พ.ศ. 2547 มีงบประมาณดำเนินการโครงการ 556,100 บาท ปี พ.ศ. 2548 มีงบประมาณดำเนินการโครงการ 25,000 บาท ในขณะที่ปี พ.ศ. 2549 ยังไม่มีหน่วยงานใดเข้ามารับดำเนินการโครงการระบบการค้าแบบหักบัญชีต่อ และสหกรณ์ที่เข้าร่วมเป็นสหกรณ์นำร่องโครงการแลกเปลี่ยนในปี 2545 มี 3 สหกรณ์ ซึ่งในโครงการแลกเปลี่ยนแบบหักบัญชีในปีต่อมาก็ไม่มีสหกรณ์ในจังหวัดศรีสะเกษเข้าร่วมในโครงการเพิ่มเติม ซึ่งจากลักษณะดังกล่าวนี้สามารถสรุปได้ว่าโครงการแลกเปลี่ยนแบบทักซิโอมิกส์ มีอายุสั้น

อย่างไรก็ดีโครงการแลกเปลี่ยนแบบทักซิโอมิกส์ก็เป็นไฟ ในการเริ่มต้น โดยพบได้ว่าทางจังหวัดศรีสะเกษ มีการวางแผนที่จะทำสัญญาว่าจะแลกเปลี่ยนสินค้า (MOU) กับทางจังหวัดอื่น ๆ ในช่วง เดือน พ.ศ. 2545 ถึง พ.ศ. 2548 รวม 31 จังหวัด มีคู่ค้า 77 คู่ค้า และเกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าจริง 135 ครั้ง มูลค่า 24.145 ล้านบาท แต่มีการจำหน่าย (ขายเป็นเงินสด โดยคู่ค้าไม่มีการแลกเปลี่ยนสินค้าด้วย) สินค้าในโครงการแลกเปลี่ยนแบบหักบัญชี 78.93 ล้านบาท มีการวางแผนให้องค์กรต่าง ๆ ในจังหวัด เข้ามามีหน้าที่รับผิดชอบแต่ละหน้าที่ และโครงการนั้นขึ้นอยู่กับ ผู้ว่าราชการจังหวัดคนที่สนับสนุนอยู่ แต่เมื่อผู้ว่าราชการคนใหม่มาและเมื่อมีการปรับเปลี่ยนนโยบายคนที่รับผิดชอบ ก็จะไม่ได้รับความสนใจในโครงการเท่าที่ควร เนื่องจากนโยบายของรัฐบาลที่มีออกมามาก ทำให้ผู้ว่าราชการจังหวัดนั้นสามารถที่จะเลือกว่านโยบายใด โครงการใดที่จะนำมาปฏิบัติก่อน หรือมีความสำคัญกับจังหวัดมากที่สุด และจะพบว่าในกิจกรรมที่ทำอยู่บางส่วน มันอาจจะเกิดผลดีในช่วงแรก ๆ แต่ในเวลาต่อมามันก็ไม่เคลื่อนไหวแล้ว

หากดูในเรื่องฟังก์ชัน (Function) ในระบบธุรกิจการเมือง ของระบบแลกเปลี่ยนแบบ

ทักษิณโณมิกส์นั้น จะพบว่าเป็นความพยายามที่จะให้ความชอบธรรมกับการเกิดขึ้นมาของระบบ CEO. กล่าวคือ เป็นการกลับมารวมศูนย์อำนาจในรูปแบบใหม่ของผู้การบริหารระบบ ทักษิณโณมิกส์ โดยการรวมศูนย์อำนาจ และงบประมาณของจังหวัดไว้กับผู้ว่าฯ CEO เพียงคนเดียว หน่วยงานราชการต่าง ๆ ภายในจังหวัดจะต้องเขียนโครงการเพื่อของบประมาณในการดำเนินการ ตามนโยบายของผู้ว่าราชการจังหวัด

ดังนั้นเมื่อระบบการบริหารงานแบบ CEO สามารถผ่านจุดนำร่องแล้วโดยไม่มีการต่อต้านจาก Function ต่าง ๆ ทำให้ในการสร้างความชอบธรรมก็ไม่จำเป็นต้องเป็นการรวมศูนย์อำนาจให้กับ ผู้ว่าฯ CEO อีกต่อไป

กระบวนการแลกเปลี่ยนสินค้าแนววัฒนธรรมชุมชน

ในกระบวนการแลกเปลี่ยนสินค้าแนววัฒนธรรมชุมชนในกลุ่มเพื่อน-เลี้ยว-เกลอ นั้น เกิดขึ้นโดย กลุ่มชุมชนต่าง ๆ ได้มีความเห็นร่วมกันว่าควรที่จะมีการแลกเปลี่ยนระหว่างเครือข่าย สินค้าของแต่ละกลุ่มสามารถถึง ชุมชนได้โดยตรง ภายใต้ระบบคุณค่าการช่วยเหลือแก้ปัญหาซึ่งกัน และกัน และใช้กระบวนการที่เกิดขึ้นจากการร่วมคิดและร่วมทำ และอาศัย กลุ่มองค์กรภาคเอกชน เข้าร่วมร่วม และสนับสนุน ดังนั้นกระบวนการแลกเปลี่ยนสินค้าแนววัฒนธรรมชุมชนจึงเรียกว่าเป็น การกำหนดจาก “ล่าง ขึ้น บน” (Bottom-up Approach) กระบวนการดำเนินการมีขั้นตอนที่สำคัญ ดังนี้

1. การจัดองค์กรการแลกเปลี่ยนแนววัฒนธรรมชุมชน

การจัดองค์กรการแลกเปลี่ยนของกลุ่มเพื่อน เลี้ยว เกลอ อยู่ในรูปแบบกึ่งทางการ (Semi – Formal Organization) ของโครงการวิจัยและพัฒนาระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองของ สถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม มูลนิธิบูรณชนบทแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ ของกลุ่ม เพื่อน – เลี้ยว – เกลอ นั้น จะประกอบไปด้วย 2 ส่วน คือ

ในด้านของการบริหารจัดการเครือข่าย และอีกส่วนหนึ่ง เป็นด้านการแลกเปลี่ยน สินค้าระหว่างจังหวัดของเครือข่ายในด้านการจัดองค์กรในการบริหารนั้น มีคณะกรรมการ บริหารประกอบด้วยบุคคลต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ (ดูภาคผนวก ก-2)

- ผู้แทน ภาคละไม่เกิน 2 คน รวมทั้งหมด 9 คน ประกอบไปด้วย ภาคใต้ ภาค ตะวันออก ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และในส่วนของกรุงเทพฯ และภาคกลาง
- ผู้ทรงคุณวุฒิจากส่วนกลาง ไม่เกิน 2 คน
- ที่ปรึกษาไม่เกิน 2 คน

คณะกรรมการดังกล่าวจะเลือกให้มีประธานหนึ่งคน รองประธานหนึ่งคน กรรมการ ประสานงานและประชาสัมพันธ์หนึ่งคน เสร็จญูญกหนึ่งคน และเลขานุการหนึ่งคน ที่เหลือเป็น

กรรมการ ซึ่งจากโครงสร้างดังกล่าว ได้มีการจัดองค์กรในการบริหารงาน คือ ที่ปรึกษา ประธาน รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก ประชาสัมพันธ์ และกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ที่เหลือเป็นกรรมการ โดยมีหน้าที่รับผิดชอบ คือ ตั้งตัวแทนจากคณะกรรมการ เปิดบัญชี 3 คน สามารถทำการเบิกจ่าย 2 ใน 3 ตามมติที่ประชุมตัวแทนเครือข่ายตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ และจัดทำระบบบัญชี สามารถชี้แจงตรวจสอบได้ในที่ประชุม หรือแจ้งเป็นหนังสือให้กลุ่มสมาชิกเครือข่ายทราบ ตามความจำเป็น

ในส่วนการแลกเปลี่ยนสินค้าของกลุ่มเครือข่ายของกลุ่มเพื่อน เสี้ยว เกลต๋อ นั้น จะมีองค์ประกอบอยู่ 3 ส่วนที่สำคัญ คือ ส่วนกลาง ผู้นำสินค้าไปแลกเปลี่ยน และผู้ร่วมแลกเปลี่ยนสินค้า

ส่วนกลาง จะทำหน้าที่ในการเก็บรวบรวมข้อมูลของกลุ่มสมาชิกเครือข่าย รายการสินค้า และปริมาณที่กลุ่มสมาชิกต้องการ รายการสินค้าและปริมาณที่กลุ่มสมาชิกสามารถผลิตได้

ผู้นำสินค้าไปแลกเปลี่ยน จะรับข้อมูลต่าง ๆ จากส่วนกลางเพื่อนำมาตัดสินใจในการทำการแลกเปลี่ยน โดยจะทำการติดต่อไปยังผู้ร่วมแลกเปลี่ยนสินค้า และทำการตกลงในรายละเอียดของการแลกเปลี่ยนสินค้า กำหนดวัน เวลา สถานที่ สินค้า น้ำหนัก และชนิดของสินค้า ที่จะนำไปแลกเปลี่ยนระหว่างกันในการ โดยเมื่อทำการแลกเปลี่ยนระหว่างกันแล้ว จะต้องทำการสรุปข้อมูลการแลกเปลี่ยนในแต่ละครั้งให้กับส่วนกลาง

2. รูปแบบในการแลกเปลี่ยนแนววัฒนธรรมชุมชน

ในกระบวนการแลกเปลี่ยนสินค้านั้น กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนได้จัดรูปแบบการแลกเปลี่ยนสินค้าของกลุ่ม เพื่อน เสี้ยว เกลต๋อ ที่มีพื้นฐานจากกลุ่มสมาชิกในแต่ละกลุ่มการแลกเปลี่ยนสินค้ากันภายในกลุ่มสมาชิกของตนเองมีลักษณะที่สำคัญ 3 ประการ คือ การแลกเปลี่ยนสินค้าแบบของต่อของ (Barter Trade) การแลกเปลี่ยนในรูปแบบหักบัญชี (Account Trade) และการแลกเปลี่ยนสินค้าแบบใช้สื่อกลางหรือเงินสด (บาท)

กิจกรรมการแลกเปลี่ยนที่ผ่านมาของกลุ่ม เพื่อน เสี้ยว เกลต๋อ นั้น สามารถสรุปรูปแบบในการแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นจริงได้ คือ

การแลกเปลี่ยนสินค้ากับสินค้า เป็นลักษณะที่เกิดขึ้นกับกลุ่มที่มีสหกรณ์ของตัวเอง และมีสินค้าที่สามารถรวบรวมได้มากพอในการแลกเปลี่ยนสินค้า แต่มีกลุ่มซึ่งทำลักษณะนี้ได้น้อย อาจจะเนื่องจากกลุ่มชาวบ้านของในแต่ละเครือข่ายได้รับข่าวสารข้อมูลที่ไม่เพียงพอ และในบางกลุ่มเครือข่ายยังไม่เข้าใจในระบบที่ดีพอ ทำให้การรวบรวมสินค้าเพื่อนำมาทำการแลกเปลี่ยนไม่มากพอ โดยมีระบบบัญชีในกรณีของแลกของ

การซื้อขายเป็นเงินบาท เป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นเนื่องจากสินค้าที่จะทำการแลกเปลี่ยนกันนั้นไม่ตรงกัน กลุ่มหนึ่งมีความต้องการสินค้า แต่ไม่มีสินค้าในการแลกเปลี่ยน หรือมีสินค้าในการ

แลกเปลี่ยนแต่ไม่เพียงพอ หรือมีสินค้าที่ต้องการแลกเปลี่ยนแต่อีกฝ่ายไม่ต้องการ จึงได้มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าโดยเงินบาทเกิดขึ้นมา

การฝากขายสินค้า เป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นเนื่องจากกลุ่มสหกรณ์ที่ได้มีการแลกเปลี่ยนสินค้านานๆ โดยสินค้าบางอย่างเป็นสินค้าที่ไม่ตรงกับความต้องการของชุมชนที่ทำการแลกเปลี่ยนในทันที แต่มีโอกาสดังกล่าวในเครือข่ายจะซื้อสินค้านั้นในภายหลัง และการฝากขายสินค้านั้น ก็มีอีกเหตุผลอย่างหนึ่งคือ ทางกลุ่มที่เดินทางมาทำการแลกเปลี่ยนสินค้านั้นไม่ต้องการที่จะนำสินค้าที่เหลือจากการแลกเปลี่ยนกลับ จึงเกิดกระบวนการฝากขายสินค้า เกิดขึ้น

โดยในกรณีการฝากขายสินค้านั้น เป็นการตกลงในรูปแบบที่ว่าในการแลกเปลี่ยนครั้งต่อไป จะจ่ายค่าสินค้าที่ขายได้เป็นเงินสด หรือสินค้านั้นก็ได้ แต่หากสินค้าเกิดความเสียหายผู้รับฝากก็ไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบในสิ่งที่เกิดขึ้นเหล่านั้น กล่าวได้ว่าเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่มีความใกล้เคียงกับการค้าแบบหักบัญชี

3. การบริหารจัดการการแลกเปลี่ยนแนววัฒนธรรมชุมชน

การบริหารจัดการของกลุ่มเพื่อน เสี้ยว เกลตอ นั้นค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการกลุ่มนั้น มีการกำหนดให้มีการหักค่าใช้จ่ายเพื่อใช้ในการบริหารจัดการกลุ่ม การบริหารงานกลุ่ม การประชุมกลุ่ม หรือการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับกิจกรรมของกลุ่ม ที่เรียกว่าค่าธรรมเนียมไว้ 5 % ของมูลค่าสินค้าที่ได้ทำการแลกเปลี่ยนซื้อขายระหว่างกัน คือ ถ้าหากมีการแลกเปลี่ยนสินค้าที่ 100 บาท จะมีการหักเป็นค่าธรรมเนียม 5 บาท (ดูตารางที่ 8, 9) ซึ่งในกระบวนการแลกเปลี่ยนที่ผ่านมายังไม่มีขั้นตอนดังกล่าว เนื่องจากกระบวนการในการติดต่อแลกเปลี่ยน ยังไม่สามารถบริหารจัดการโดยส่วนกลางได้อย่างเต็มตัว ทำให้ค่าใช้จ่ายในส่วนการบริหารงาน หรือจัดประชุมกลุ่ม ต้องมีการนำเงินสนับสนุนจากองค์กรเอกชนในการบริหารงานดังกล่าว โดยในการประชุมหารือถึงการดำเนินงานโครงการนั้น ในปี พ.ศ. 2548 นั้น กำหนดให้มีการประชุมแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และความก้าวหน้าในการดำเนินงาน ซึ่งมีค่าใช้จ่ายในแต่ละครั้งประมาณ 20,000 บาท

ในกระบวนการแลกเปลี่ยนนั้น ค่าใช้จ่ายในการดำเนินกิจกรรม นั้นมีต้นทุนที่สำคัญ ๆ คือ ค่าเช่ารถและค่าน้ำมัน ค่าแรงงานของคนที่น่าสินค้าไปแลกเปลี่ยน ค่าอุปกรณ์ในการดำเนินงาน และค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ด ซึ่งในปี พ.ศ.2547 ทางกลุ่มที่นำสินค้าไปทำการแลกเปลี่ยนได้ยืมเงินจากส่วนกลางมาใช้หมุนเวียนแลกเปลี่ยนสินค้า 30,000 บาท ส่วนในปี 2548 ในการแลกเปลี่ยนสินค้าในครั้งที่ 7 นั้นมีค่าขนส่งในการแลกเปลี่ยนสินค้า 20,647 บาท ครั้งที่ 8 เป็นเงิน 11,240 บาท และ ครั้งที่ 9 เป็นเงิน 16,290 บาท ซึ่งค่าใช้จ่ายในส่วนนี้จะต้องนำไปคิดคำนวณเข้ากับราคาสินค้าที่จะนำไปทำการแลกเปลี่ยนสินค้าในแต่ละครั้ง (เรื่อง พุดทะพันธ์, 2548)

ในการแลกเปลี่ยนสินค้า การประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในกิจกรรมการแลกเปลี่ยน

วัน เวลา สถานที่ ที่จะทำการแลกเปลี่ยน จะเป็นการประชุมตกลงกันที่ส่วนหัว หรือผู้นำของแต่ละฝ่าย แต่การส่งข่าวสารข้อมูล การประชาสัมพันธ์ ให้กับสมาชิกภายในเครือข่ายของแต่ละฝ่ายนั้น สมาชิกในเครือข่ายยังไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลดังกล่าว ยังไม่สามารถรับรู้ข้อมูลนั้นอย่างได้ทั่วถึง การสื่อสารข้อมูลจากผู้นำ ไปสู่สมาชิกกลุ่ม ไม่สามารถที่จะสื่อสารได้อย่างละเอียด ถูกต้อง ครบถ้วน

สินค้า ที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนระหว่างเครือข่ายนั้น เป็นสินค้าที่ในแต่ละชุมชนมีอยู่และสามารถที่จะรวบรวมผลิตกันภายในชุมชนได้ หรือ เช่นในภาคใต้มีอาหารทะเล กะปิ น้ำปลา ส่วนในภาคกลาง และภาคอีสาน มีข้าว เป็นต้น ซึ่งแต่ละกลุ่มเครือข่ายจะใช้สินค้าที่เป็นจุดแข็งของตัวเอง เป็นตัวจักรที่สำคัญในการดำเนินกิจกรรมการแลกเปลี่ยนระหว่างกัน การทำการแลกเปลี่ยนสินค้านั้น จะเป็นในรูปของศูนย์กระจายสินค้าลอยฟ้า โดยรวบรวมความต้องการล่วงหน้าก่อนทำการผลิต เมื่อผลิตแล้วจะกระจาย ไปสู่ผู้บริโภคโดยตรง ซึ่งในการแลกเปลี่ยนที่ผ่านมามีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547-2548 นั้น มีการทำการแลกเปลี่ยนระหว่างกันทั้งสิ้น 9 ครั้ง (ตารางที่ 10)

ด้านคุณภาพของสินค้า ที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนนั้น ทางกลุ่มเครือข่ายเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อน เสี่ยว เกลอส ได้มีการจัดทำเป็นสติกเกอร์เพื่อรับรองคุณภาพสินค้าที่ผ่านมาตรฐาน โดยในการแลกเปลี่ยนแต่ละครั้ง สินค้าจะต้องผ่านการตรวจสอบคุณภาพโดยส่วนกลาง และทางส่วนกลางจะทำการออกสติกเกอร์ให้กับสินค้าแต่ละรายไป ซึ่งในการแลกเปลี่ยนทั้งหมดนั้น ยังไม่มีการได้รับการรับรองคุณภาพจากทางส่วนกลางแม้แต่สินค้าชนิดเดียว เนื่องจากกระบวนการในการแลกเปลี่ยนไม่มีการผ่านส่วนกลาง เป็นการตกลงแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกลุ่มเครือข่ายกันเอง

ด้านการขนส่ง การทำการขนส่งในการแลกเปลี่ยนสินค้า เป็นการใช้อุปกรณ์ทุกขนาด 4 ล้อ (รถกระบะ) เป็นพาหนะในการทำการแลกเปลี่ยนขนส่งระหว่างเครือข่าย เนื่องจากปริมาณสินค้าที่ทำการแลกเปลี่ยนในแต่ละครั้งนั้นมีปริมาณ และน้ำหนักของสินค้าอยู่ในช่วง 500-1,000 กิโลกรัม (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 3 แสดงค่าใช้จ่ายในการขนส่งสินค้าต่อกิโลกรัมของกลุ่มเพื่อน เสี่ยว เกลอส

การแลกเปลี่ยน ปี พ.ศ. 2548	ค่าใช้จ่ายในการ ขนส่งสินค้า	น้ำหนักสินค้าที่แลกเปลี่ยน		ค่าขนส่ง/ น้ำหนัก (บาท/ กิโลกรัม)
		สินค้าไป	สินค้ากลับ	
13 – 22 ส.ค.	20,647	685	430	18.52
23 – 27 ส.ค.	11,240	496	512.50	11.15
20 – 26 ก.ย.	16,290	903 (501)	304	13.50 (20.24)

4. ผลของการแลกเปลี่ยนแนววัฒนธรรมชุมชน

จากการดำเนินงานของกลุ่มเพื่อน เลี้ยว เกลต ก็พบว่าประสิทธิภาพทางธุรกิจต่ำ คือ ประสบปัญหาในด้านของการบริหารจัดการในการแลกเปลี่ยนสินค้า ที่ต้นทุนที่เกิดขึ้นจากการทำธุรกรรม ในการแลกเปลี่ยนสินค้านั้นสูง ทำให้เกิดการขาดทุนจากการแลกเปลี่ยน กล่าวคือในการประชุมสรุปการดำเนินการของกลุ่มเพื่อน เลี้ยว เกลต มีต้นทุนในการจัดประชุมครั้งละ ประมาณ 20,000 บาท และในการทำการแลกเปลี่ยนแต่ละครั้งเมื่อหักค่าใช้จ่ายในการแลกเปลี่ยนแล้วทำให้ขาดทุน คือ การแลกเปลี่ยนในปี 2547 มีสินค้าเสียหายจากการที่มีการฝากขายสินค้าให้กับทางกลุ่มเครือข่าย แล้วสินค้าที่ได้ฝากขายนั้นเกิดการเน่าเสียขึ้น และในปี พ.ศ. 2548 มีการแลกเปลี่ยน 3 ครั้ง เกิดการขาดทุนจากการแลกเปลี่ยนรวม 20,836 บาท คือการแลกเปลี่ยนช่วงวันที่ 13-22 สิงหาคม พ.ศ. 2548 ขาดทุน 7,935 บาท วันที่ 23-27 สิงหาคม พ.ศ. 2548 ขาดทุน 6,779 บาท และในช่วงวันที่ 20-26 กันยายน พ.ศ. 2548 ขาดทุน 6,122 บาท ซึ่งการดำรงอยู่ได้ของระบบแลกเปลี่ยนของกลุ่มเพื่อน เลี้ยว เกลต นั้น ก็ต้องนำเอาเงินสนับสนุนขององค์การพัฒนาเอกชน (NGO) ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องส่วนตัว หรือเรื่องส่วนรวม

สาเหตุที่สำคัญส่วนหนึ่งเกิดจาก ระบบปฏิบัติการแลกเปลี่ยนสินค้าได้ตั้งอยู่บนกระบวนการที่เรียกว่า “ทำทีแบบอนาธิปัตย์นิยม” ก็คือ การตั้งอยู่บนความเชื่อที่เรียกว่าระบบแลกเปลี่ยนจะขับเคลื่อนไปได้ดี มันตั้งอยู่บนลักษณะของทุนทางด้านสังคม คือ ความเป็นเพื่อน ความเป็นเลี้ยว ความเป็นเกลต กล่าวคือ ความเป็นลักษณะของความร่วมมือกันระหว่างชุมชนระหว่างผู้นำ แต่เมื่อมาปฏิบัติจริง ๆ ระบบแลกเปลี่ยนแบบแนวคิด ความเป็น เพื่อน-เลี้ยว-เกลต ที่ใช้ได้ดีและเป็นปัจจัยสำคัญของการแลกเปลี่ยนภายในชุมชน หรือระบบดั้งเดิมในอดีตนั้น ไม่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างเป็นอิสระจากกลไกของระบบตลาดแบบทุนนิยม จึงต้องพึ่งพิงระบบตลาดทุนนิยม ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องการขนส่ง ราคาน้ำมัน ระยะทาง ลักษณะสินค้า โดยทางตรง และโดยทางอ้อม อย่างเช่น (ตาราง 4-3) ในการแลกเปลี่ยนสินค้าของเครือข่ายเพื่อน เลี้ยว เกลต ระหว่างกลุ่มเครือข่าย จังหวัดนครศรีธรรมราช กับกลุ่มเครือข่าย จังหวัดมุกดาหาร และกลุ่มเครือข่าย จังหวัดนครพนม ในช่วงวันที่ 20-26 กันยายน พ.ศ. 2548 นั้น จะพบว่า ค่าใช้จ่ายในการขนส่งสินค้า มีค่าสูงถึง 16,290 บาท ซึ่งมีการนำสินค้าไปแลกเปลี่ยนจำนวน 903 กิโลกรัม และทำการแลกเปลี่ยนสินค้ากลับมา 304 กิโลกรัม ซึ่งเมื่อต้นทุนค่าเดินทาง ต่อ น้ำหนักสินค้า มีค่าสูงถึง 13.50 บาทต่อกิโลกรัม แต่ในการแลกเปลี่ยนครั้งนั้น มีการซื้อ-ขาย แลกเปลี่ยนสินค้าเพียง 501 กิโลกรัม หากคิดต้นทุนต่อกิโลกรัมที่สามารถทำการแลกเปลี่ยนได้ จะทำให้ต้นทุนต่อกิโลกรัมเพิ่มขึ้นเป็น 20.24 บาท/ กิโลกรัม และในการแลกเปลี่ยนครั้งอื่น ๆ ในปี พ.ศ. 2548 นั้น ก็มีต้นทุนค่าขนส่งสินค้าสูงมากทุก ๆ ครั้ง ทำให้หากมีการนำต้นทุนค่าขนส่งสินค้านั้นรวมเข้าไปกับราคาสินค้าที่ทำการ

แลกเปลี่ยนก็จะทำให้มีราคาที่สูงมากไม่สามารถทำการกระจายให้กับสมาชิกได้ และในการแลกเปลี่ยนแต่ละครั้งไม่มีการนัดหมายเจรจาทางการค้าถึงสินค้าและปริมาณที่จะตกลงทำการแลกเปลี่ยนดีพอว่าจะทำการแลกเปลี่ยนเท่าไร และซื้อเป็นเงินสดเท่าไร ทำให้ในการแลกเปลี่ยนแต่ละครั้งมีสินค้าคงเหลือกลับไป โดยดูได้จากการแลกเปลี่ยนในครั้งที่ 9 จะมีสินค้าที่ไม่สามารถทำการแลกเปลี่ยน และซื้อขายเป็นเงินสดถึง 402 กิโลกรัม ซึ่งกลุ่มเพื่อนเลี้ยวเกลอ จะมีจุดเด่นในเรื่องของการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกลุ่มเครือข่าย เนื่องจากในการประชุมแต่ละครั้ง จะมีการสรุปงาน กิจกรรมต่าง ๆ ที่แต่ละกลุ่มภายในเครือข่ายได้มีการทำกันมา ซึ่งหากมีปัญหาทุก ๆ ฝ่ายก็จะร่วมกันหาทางแก้ไขปัญหานั้น และได้มีการแลกเปลี่ยน ถ่ายทอดความรู้เหล่านั้นให้กับสมาชิกในเครือข่ายที่มีความสนใจด้วย

กระบวนการแลกเปลี่ยนสินค้าของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์

กระบวนการแลกเปลี่ยนสินค้าของกลุ่มเครือข่ายสัจจะสะสมทรัพย์ฯ จ.ตราด นั้นเป็นการกำหนดทิศทางในการแลกเปลี่ยนที่เรียกว่า พบกันครึ่งทาง (Two – Way Approach) เป็นการประสานระหว่างชุมชน คือ ชาวบ้าน กลุ่มเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคี และส่วนราชการ คือ ผู้ว่าราชการจังหวัด โดยเอาทั้ง 2 ฝ่ายมาร่วมกันทำงานและขับเคลื่อนการแลกเปลี่ยน ซึ่งมีกระบวนการในการแลกเปลี่ยนที่สำคัญดังนี้ คือ

1. การจัดองค์กรการแลกเปลี่ยนกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์

การจัดองค์กรในการแลกเปลี่ยนสินค้าภายใต้เครือข่ายสัจจะสะสมทรัพย์นั้น ดำเนินการโดยการนำของคุณอาคม ภูติภักดิ์ ในฐานะแกนนำในโครงการแลกเปลี่ยนสินค้า และทำหน้าที่ประสานงาน ในการเดินทางไปเจรจา และทำการแลกเปลี่ยน มีการจัดองค์กรการแลกเปลี่ยนอย่างไม่เป็นทางการ (Informal Organization) คือ

คุณอาคม ภูติภักดิ์ ได้จัดตั้งคณะในการแลกเปลี่ยนสินค้า จะประกอบไปด้วย ตัวแทนของเกษตรกร ตัวแทนของสื่อ ตัวแทนของส่วนราชการ หรือหน่วยงานองค์กรที่เกี่ยวข้อง ร่วมเดินทางไปในกิจกรรมของโครงการแลกเปลี่ยนต่าง ๆ ในการเจรจาแลกเปลี่ยนสินค้ากับกลุ่มปราชญ์นั้น ต้องขึ้นอยู่กับความไว้วางใจ หรือความเชื่อใจระหว่างสองกลุ่ม และในการเดินทางไปทำการเจรจาแลกเปลี่ยนสินค้านี้ระหว่างทางจังหวัดตราด กับสหกรณ์การเกษตรในจังหวัดภาคอีสานทั้ง 4 สหกรณ์ นั้น ได้มีคณะทีมงานที่ประกอบไปด้วยตัวแทนจากภาคส่วนของเกษตรกร ราชการ ธนาคาร เป็นต้น ในการเดินทางไปเจรจาซึ่งเป็นส่วนในความมั่นใจว่าจะมีการแลกเปลี่ยนสินค้าจริง และคุณภาพ ปริมาณของสินค้า ล้วนอยู่ในการรับรองจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่ได้ร่วมเดินทางไปเจรจา โดยมีกลุ่มบุคคลที่ให้การสนับสนุนและมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนที่สำคัญดังนี้

เครือข่ายสัจจะสะสมทรัพย์ จ.ตราด โดยเฉพาะพระอาจารย์สุบิน มณีโต ได้ให้การสนับสนุนทั้งในด้านของความคิด ข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหาให้กับชาวบ้าน และเครือข่ายสัจจะฯ ที่ให้การสนับสนุนเงินทุนหมุนเวียนในการจัดหาผลผลิตของชุมชน นำไปแลกเปลี่ยนสินค้า และใช้ศูนย์การเรียนรู้ ของเครือข่ายสัจจะสะสมทรัพย์ฯ เป็นแหล่งกระจายข่าวสาร ให้กับสมาชิกในเครือข่ายสัจจะฯ ในการประยุกต์ระบบการแลกเปลี่ยน เข้าในกลุ่มเครือข่ายสัจจะสะสมทรัพย์นั้น ทำให้มีความขัดแย้งในการทำงานระหว่างคุณอาคม ภูติภักดิ์ กับแกนนำกลุ่มสัจจะที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับศูนย์ทั้งในเรื่องของผลประโยชน์ในการขายข้าว และเรื่องของโครงการว่าจะสามารถดำเนินการช่วยเหลือชาวบ้านได้จริง คุณอาคม ภูติภักดิ์ การทำงานโดยการใช้เสริมกลไกหน่วยงานของรัฐในการทำงาน สนับสนุน เนื่องจากเป็นหน่วยงานที่ต้องแก้ไขปัญหาความยากจน และปัญหาราคาสินค้าเกษตรตกต่ำ โดยมีการขับเคลื่อนประสานจากส่วนบน คือ ผู้ว่าราชการจังหวัดตราด

ผู้ว่าราชการจังหวัดตราด ในฐานะที่เป็นผู้บริหารของจังหวัด และมีหน้าที่โดยตรงในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของประชาชนในจังหวัด จึงมีความเชื่อมโยงในการที่ได้กำหนดให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มาร่วมเป็นทีมงานในการแลกเปลี่ยนสินค้า และเป็นกลไกในการเชื่อมโยงประสานให้หน่วยงานองค์กรภายในจังหวัดมีการร่วมมือ ทำงานร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นเกษตรจังหวัด พาณิชย์จังหวัด สหกรณ์จังหวัด คลังจังหวัด ตัวแทนของธนาคารออมสินและ ธกส. ตัวแทนของเกษตรกรและประชาสัมพันธ์ของจังหวัด เป็นต้น โดยที่ไม่มีใครมีหน้าที่รับผิดชอบมากกว่ากัน ซึ่งแต่ละองค์กรที่ได้เข้าร่วมก็มีความสำคัญ เกี่ยวข้องที่แตกต่างกันไป

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ซึ่งได้เข้ามาสนับสนุนทางด้านงบประมาณ โดยคุณอาคม ภูติภักดิ์ ซึ่งมีสายสัมพันธ์ที่ดี และได้มีการทำงานเชื่อมโยงร่วมกับทางสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน มาโดยตลอด ทำให้ทาง พอช. จึงเข้ามาเสริมหนุนทางด้านงบประมาณในการเดินทางไปเจรจาและเปลี่ยนสินค้ากับทางเครือข่ายปราชญ์และพหุภาคีภาคอีสาน และเชื่อมโยงอำนวยความสะดวกให้กับทางเจ้าหน้าที่ในพื้นที่ ในการทำงานร่วมกัน

2. รูปแบบในการแลกเปลี่ยนกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์

การแลกเปลี่ยนสินค้านี้ระหว่าง จังหวัดตราดและเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน เป็นการแลกเปลี่ยนในรูปแบบ ของค่อของ (Barter Trade) แลกเปลี่ยนสินค้านี้ระหว่างจังหวัดตราด (ผลไม้, อาหารทะเล) กับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน (ข้าวเปลือก ทั้งข้าวเจ้า, ข้าวเหนียว) เนื่องจากทางเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานนั้น มีกิจกรรมการแลกเปลี่ยนภายในแต่ละเครือข่ายของปราชญ์ฯ แต่ละท่านอยู่แล้ว ซึ่งในการแลกเปลี่ยนของกลุ่มปราชญ์ฯ และสมาชิกรุ่นนั้น ไม่ได้คิดถึงมูลค่าในการแลกเปลี่ยนเป็นสำคัญ แต่เป็นการคิดถึงคุณค่า คือ การให้ การเติมใจ และยินดีที่จะให้เพื่อนโดยไม่คิดถึงกำไร ขาดทุน และสินค้าที่ทำการ

แลกเปลี่ยนก็ต้องเป็นสินค้าที่มาจากบ้านของสมาชิก โดยสมาชิกผลิตเอง และเป็นสินค้าที่เหลือจากการบริโภคอย่างพอเพียง ซึ่งทางเครือข่ายจังหวัดตราดใช้จุดแข็งของกลุ่มปราชญ์ ฯ และเครือข่ายในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับ โครงการแลกเปลี่ยนสินค้า ซึ่งได้มีการกำหนดอัตราในการแลกเปลี่ยนคือ เงาะ 1 ก.ก.: ข้าวเปลือก 1 ก.ก. ผู้แลกเปลี่ยนได้กำหนดมูลค่าสินค้ากิโลกกรัมละ 10 บาท

ในส่วนของการแลกเปลี่ยนในปี พ.ศ. 2549 นั้น ทางกลุ่มแลกเปลี่ยนสินค้าของ จังหวัดตราด ได้ทำการเจรจาแลกเปลี่ยนสินค้านี้ล่วงหน้ากับทางสหกรณ์การเกษตรในภาคอีสาน 4 สหกรณ์ประกอบไปด้วย สหกรณ์การเกษตรพิมายจำกัด จังหวัดนครราชสีมา ชุมชมสหกรณ์การเกษตรบุรีรัมย์จำกัด จังหวัดบุรีรัมย์ สหกรณ์การเกษตรปราสาทจำกัด จังหวัดสุรินทร์ และสหกรณ์การเกษตรกันทรลักษณ์จำกัด จังหวัดศรีสะเกษ โดยตกลงจะทำการแลกเปลี่ยนระหว่างสินค้า คือ เงาะ กับ ข้าวหอมมะลิ ในช่วงเดือน เมษายน – พฤษภาคม พ.ศ. 2549 รวม 120,000 กิโลกรัม และจะทำการแลกเปลี่ยนกับทางกลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน 3 กลุ่ม กลุ่มละ 2 ตัน (2,000 ก.ก.) รวม 6 ตัน (6,000 กิโลกรัม) ซึ่งการแลกเปลี่ยนจะเป็นการแลกเปลี่ยนแบบของต่อของ คือ เงาะ กับ ข้าวหอมมะลิ

3. การบริหารจัดการการแลกเปลี่ยนกลุ่มนี้จะสะสมทรัพย์

ในกระบวนการแลกเปลี่ยนนั้น ค่าใช้จ่ายในการดำเนินกิจกรรมการแลกเปลี่ยนของกลุ่มเครือข่ายนี้จะ มีอยู่ 2 ส่วน คือ ต้นทุนค่าขนส่งสินค้า (ตารางที่ 4) และต้นทุนทางธุรกรรม ซึ่งประกอบไปด้วย ค่าใช้จ่ายในการเจรจาสื่อสาร และค่าประชาสัมพันธ์โครงการ (ตารางที่ 5)

ตารางที่ 4 แสดงค่าใช้จ่ายในการขนส่งสินค้าต่อกิโลกรัมของกลุ่มเครือข่ายนี้จะ ฯ

การแลกเปลี่ยน ปี พ.ศ. 2548	ค่าใช้จ่ายในการ ขนส่งสินค้า	น้ำหนักสินค้าที่แลกเปลี่ยน		ค่าขนส่ง/ น้ำหนัก (บาท/ กิโลกรัม)
		สินค้าไป	สินค้ากลับ	
8 พฤษภาคม	3,500	2,000	2,000	0.875
11 พฤษภาคม	7,000	4,000	4,000	0.875

ที่มา: จากการสัมภาษณ์

ด้านการขนส่งสินค้านั้นเป็นไปในลักษณะ คือ ทางกลุ่มจังหวัดตราดจะบรรทุกสินค้าไปที่กลุ่มเป้าหมายที่ได้มีการตกลงกันไว้ ซึ่งเป็นการขนส่งสินค้าโดยทางรถยนต์ (รถกระบะ 4 ล้อ) สามารถบรรทุกสินค้าได้น้ำหนัก ประมาณ 2,000 กิโลกรัม/ 1 เที่ยวรถ) เนื่องจาก สินค้าที่ทำการแลกเปลี่ยนนั้น มีความเสียหายง่าย สินค้าไม่ควรที่จะอัดแน่นจนเกินไป ประกอบกับปริมาณสินค้าไม่มากนัก เหมาะสมกับขนาดของรถที่ใช้ในการขนส่งแลกเปลี่ยนสินค้า ซึ่งในการขนส่ง

แลกเปลี่ยนสินค้านั้นมีต้นทุนในการแลกเปลี่ยน ครั้งละ 3,500 บาท/ คัน คิดเป็นค่าเช่ารถ 2,000 บาท ต่อคันซึ่งรวมค่าใช้จ่ายของพนักงาน 2 คน และค่าน้ำมันรถ 1,500 บาท

ตารางที่ 5 ตารางแสดงรายจ่ายในกระบวนการแลกเปลี่ยนของกลุ่มเครือข่ายสังคม ฯ

รายการค่าใช้จ่าย	ปี พ.ศ.		รวม (บาท)
	2548 (บาท)	2549 (บาท)	
ค่าประชาสัมพันธ์	18,000	-	18,000
ค่าติดต่อ/ เจริญทางการค้า	20,000	51,000	71,000
รวม (บาท)	38,000	51,000	89,000
ที่มา: จากการสัมภาษณ์			

ต้นทุนค่าใช้จ่ายในอีกส่วนหนึ่ง คือ ค่าใช้จ่ายในการประชาสัมพันธ์โครงการให้กับสมาชิกในเครือข่ายได้รับรู้ข่าวสาร คิดเป็นเงิน 18,000 บาท และ ค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปเจรจาการค้า คิดเป็นเงิน 71,000 บาท เป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปเจรจาแลกเปลี่ยนสินค้าในปี 2548 คิดเป็นเงิน 20,000 บาท และในปี 2549 คิดเป็นเงิน 51,000 บาท

ทางด้านยุทธศาสตร์การแลกเปลี่ยนของโครงการก็คือการแลกเปลี่ยนระหว่างภาคเฉพาะฤดูกาล ได้แก่ ฤดูที่มีผลไม้ ออกและมีปัญหาทางด้านราคาสินค้าตกต่ำ โดยมียุทธวิธีที่สำคัญคือ สินค้าที่แลกเปลี่ยนของจังหวัดตราด ได้แก่ เงาะ ทุเรียน และอาหารทะเล (สด / แห้ง) แต่จะเน้นสินค้าเงาะ เป็นสินค้าหลัก เนื่องจากเป็นผลไม้ที่มีปัญหาทางด้านราคาค่อนข้างต่ำกว่าสินค้าชนิดอื่น ส่วนสินค้าที่ภาคอีสานจะแลกเปลี่ยน ได้แก่ ข้าวสาร ข้าวเปลือก ทั้งข้าวเจ้าและข้าวเหนียว (ในปี พ.ศ. 2549 สินค้าที่แลกเปลี่ยนเป็นข้าวหอมมะลิ) เนื่องจากเป็นสินค้าที่ทางภาคอีสานมีผลผลิตมาก

ในการกระจายสินค้า ข้าวเปลือกที่ได้จากการแลกเปลี่ยนจะนำไปสู่ที่โรงสีชุมชน และนำไปขายให้กับชาวบ้านในเครือข่ายในหมู่บ้าน และเครือข่ายของกลุ่มสังคมจะสะสมทรัพย์ ในราคากิโลกรัมละ 15 บาท โดยได้รับการประชาสัมพันธ์จากวิทยุชุมชน

การรับรองคุณภาพของสินค้านั้น ในช่วงแรกที่ได้มีการทำการแลกเปลี่ยนสินค้านั้นระหว่างกันจะเป็นไปในลักษณะของการเจรจาตกลงกัน โดยความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ไม่มีการตรวจสอบสินค้าก่อนที่จะนำมาทำการแลกเปลี่ยนระหว่างกัน ส่งผลให้การแลกเปลี่ยนระหว่างตลาดกับปราชญ์อีสานนั้น ในเรื่องคุณภาพของสินค้า มีสินค้าที่มีสิ่งปลอมปน และไม่ได้ขนาดตามที่ได้มีการตกลงแลกเปลี่ยนกัน ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องมีการปรับเปลี่ยนแก้ไข

4. ผลของการแลกเปลี่ยนกลุ่มลัทธิจะสะสมทรัพย์

ในการดำเนินงานการแลกเปลี่ยนสินค้าที่ผ่านมานั้น พบว่า กลุ่มเครือข่ายลัทธิจะสะสมทรัพย์ จังหวัดตราด เป็นการที่ได้ทดลองทำการแลกเปลี่ยนสินค้าภายใต้แนวคิดของ สหกรณ์นิยม ที่พยายามอาศัยสหกรณ์ของทั้งภาคประชาชน และสหกรณ์ของราชการมาเป็นกลไกสำคัญในการดำเนินการ แต่แนวคิดของกลุ่มเครือข่ายลัทธิจะสะสมทรัพย์ไปได้ครึ่งทาง ก็ต้องเกิดการชะงักงัน โดยมีปัจจัยสำคัญ คือ

การมีความเชื่อในกลไกของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นในส่วนหน่วยงานราชการ หน่วยงานจัดตั้งสหกรณ์โดยรัฐว่าจะสามารถที่จะทำงานเพื่อส่วนรวม แต่ปรากฏว่า ในการทำงานไม่มีการดำเนินงานต่อเนื่องจากการที่ได้ร่วมกันเป็นคณะเดินทางเจรจาแลกเปลี่ยนล่วงหน้า คือ ไม่มีการประสานรวมกลุ่มชาวสวนเงาะในพื้นที่ๆ มีปัญหาทางด้านราคาสินค้าตกต่ำ และเชื่อมโยงกับกลุ่มเกษตรกรโรงสีข้าวในพื้นที่ ทำให้การเจรจาสินค้าเมื่อวันที่ 26-27 กันยายน พ.ศ. 2548 ผลที่ตามมาอย่างไรก็ตาม ไม่สามารถที่จะขับเคลื่อนได้ เนื่องจากกลไกของรัฐและสหกรณ์ไม่ร่วมด้วยอย่างจริงจัง เนื่องจาก ระบบการทำงานของราชการเองมีลักษณะของการเป็นการสั่งการ (Top – Down) ลงมา ซึ่งหากไม่มีการสั่งงาน สั่งการจากเบื้องบน หรือหัวหน้าในส่วนนั้นๆ แล้ว ก็ไม่มีการดำเนินงานใด ๆ ทำให้สามารถทำงานได้เพียงครึ่งเดียว เช่น ในการเดินทางไปเจรจาแลกเปลี่ยนสินค้าล่วงหน้าว่าจะแลกเปลี่ยนสินค้าในช่วงเดือนเมษายน – พฤษภาคม พ.ศ. 2549 นั้น ไม่มีการดำเนินการต่อไป ไม่เกิดการแลกเปลี่ยนระหว่างกันขึ้น

ในกระบวนการทำงานทั้ง 2 ด้าน คือ ด้านที่เป็นสหกรณ์จากข้างบน และสหกรณ์จากข้างล่าง ก็จะพบว่า การดำเนินงานที่ผ่านมา มีการสนับสนุน เงินงบประมาณ จากส่วนต่างๆ คือ เป็นเงินสนับสนุนจากเครือข่ายลัทธิจะ 20,000 บาท เงินของ NGO จากโครงการสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง (กองทุนนวัตกรรมวิสาหกิจชุมชน) เป็นเงินประมาณ 15,000 บาท เงินจากหน่วยงานของรัฐ งบประมาณผู้ว่าฯ CEO ในโครงการแก้ไขปัญหาความยากจนของเกษตรกรสวนผลไม้และของชุมชนจังหวัด เป็นเงิน 44,000 บาท และเงินงบประมาณส่วนตัวของแกนนำกลุ่ม 25,000 บาท

โดยในการแลกเปลี่ยนที่ผ่านมานั้น เป็นขั้นที่ได้ทดลองที่จะทำการแลกเปลี่ยนเพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมของรูปแบบการแลกเปลี่ยน โดยพยายามที่จะลดต้นทุนทางธุรกรรม และต้นทุนค่าขนส่งสินค้า และในเรื่องของคุณภาพของสินค้า โดยการพยายามที่จะใช้กลไกของสหกรณ์ และหน่วยงานของรัฐ มาช่วยแก้ปัญหาของการสนับสนุน จากหน่วยงานต่าง ๆ (รวมทั้งองค์กรอื่น ๆ)

หากกล่าวโดยสรุปแล้ว การแลกเปลี่ยนสินค้าของกลุ่มเครือข่ายลัทธิจะสะสมทรัพย์ฯ ไม่สามารถไปให้บรรลุผลได้ กล่าวคือ “ไปได้ครึ่งทาง”

จากจุดอ่อนดังกล่าวก็ได้รับความพยายามรวมพลังในการขับเคลื่อนระบบแลกเปลี่ยนของ 2 กลุ่มอุดมการณ์ กล่าวคือ ด้านหนึ่งกลุ่มเพื่อนเลี้ยวเกลอ ที่ต้องการทำการแลกเปลี่ยนเพื่อชุมชน แต่ได้ขาดประสิทธิภาพทางธุรกิจ ในขณะที่กลุ่มอุดมการณ์การพัฒนาแบบสหกรณ์ ของเครือข่ายสัจจะสะสมทรัพย์ ๑ นั้น ก็ต้องการทำเพื่อชุมชนแต่มีปัญหาทางด้านประสิทธิภาพในการบริหารในส่วนราชการที่เกี่ยวข้องดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้วนั้น ทำให้ทั้ง 2 กลุ่มที่มีอุดมการณ์แรกเริ่มในการพัฒนาที่แตกต่างกัน แต่ต้องการที่จะช่วยเหลือชาวบ้านเหมือน ๆ กัน ทำให้มีการรวมกันทำงานของทั้งคู่ ภายใต้กลุ่มเพื่อนเลี้ยวเกลอ

การรวมตัวกันทำงานภายใต้ฐานของกลุ่มเพื่อน เลี้ยว เกลอ ก็คือ การที่กลุ่มเพื่อน เลี้ยว เกลอ ต้องการ การแลกเปลี่ยนที่มีประสิทธิภาพทางธุรกิจ เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชน ทำให้มีจุดร่วม ก็คือ กลุ่มสหกรณ์ก็ต้องการทำงานเพื่อสมาชิกเครือข่ายสหกรณ์แต่ต้องประสบกับปัญหาการทำงานของกลไกรัฐ และประสิทธิภาพทางด้านบริหารจัดการในเรื่องของเจตนาธรรมในการทำงาน คือ ไม่ได้ทำงานตามคำสั่งแต่ทำงานตามปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อให้เกิดการแก้ปัญหาทั้ง 2 ฝ่ายจึงมีความพยายามที่จะรวมกัน จึงก่อให้เกิดกลุ่มเพื่อน เลี้ยว เกลอ ในแนวใหม่ คือ กลุ่มเพื่อนเลี้ยวเกลอ ที่เน้นการแลกเปลี่ยนเพื่อสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายประชาชน โดยอาศัยประสิทธิภาพทางธุรกิจ

กลไกทางด้านประสิทธิภาพทางธุรกิจซึ่งเป็นกลไกประเด็นสำคัญของกลุ่มเพื่อน เลี้ยว เกลอ ในการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างเครือข่าย ช่วงปี พ.ศ. 2547-2548 ซึ่งในการรวมตัวทำระบบแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน ภายใต้ระบบทุนนิยมของกลุ่มเพื่อน เลี้ยว เกลอ ใหม่ นี้ยังไม่สามารถสรุปผลอะไรได้ เนื่องจากการรวมตัวดังกล่าวยังไม่มีความเคลื่อนไหวที่มากพอ